

JELLENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

- FENYVESI OTTÓ verse 353
BEREMÉNYI GÉZA: 22 (*regényrészlet*) 359
KRUSOVSZKY DÉNES: Levelek nélkül (*regényrészlet*) 369
RÉKAI ANETT: Adu (*novella*) 388
AUGUSTIN CUPŞA: Gyorsan vissza, haza (*novella*) 393
IJJAS TAMÁS versei 400
HORVÁTH FLORENCIA versei 401
MEZEI GÁBOR versei 404
BALOGH ENDRE versei 406
GYÓRI LÁSZLÓ verse 408
CSEHY ZOLTÁN: Változásban (*fordítói előszó*) 409
PUBLIUS OVIDIUS NASO: Átváltozások (*részlet*) 410
TAKÁCS ZSUZSA: Ki beszél? (*Wirth Imre beszélgetése*) (IV. rész) 414

*

- NAGY IMRE: A szóhagyománytól a nyomtatott könyvig
(*Thienemann Tivadar, az irodalomtudomány pécsi professzora*) 423
HAVASRÉTI JÓZSEF: „Mezei és Kiss urak metafizikai humbugját gyűlölöm...”
(*Szentkuthy Miklós és az Európai Iskola kapcsolatáról*) 433

*

- ANGYALOSI GERGELY: Permetszerű jelenlét (*Garaczi László: Weszteg*) 446
BRANCZEIZ ANNA: Ha lankad a figyelem
(*Szabó T. Anna: Vagyok. Összegyűjtött és új versek*) 451
MÁRJÁNOVICS DIÁNA: Vladimir és Estragon örök élete
(*Szeifert Natália: Örökpanoráma*) 456
ANTAL KLAUDIA: Párbeszéd a múlttal
(*Deres Kornélia: Besűgő Rómeó, meglékelte Yorick. Dokumentumszínház, újrajátzás és az archívumok felnyitása – Doma Petra: Az idegen vonzásában. Sadayakko, Matsui Sumako és Hanako: színésznők az interkulturális színház kontextusában*) 459

2023

APRILIS

JELENKOR

LXVI. ÉVFOLYAM

4. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Főszerkesztő-helyettes
GÖRFÖL BALÁZS

Szerkesztő
MOHÁCSI BALÁZS

Tördelőszerkesztő
KISS TIBOR NOÉ

Szerkesztőségi titkár
KOZMA GYÖNGYI

A szerkesztőség munkatársai

PARTI NAGY LAJOS
főmunkatárs

BERTÓK LÁSZLÓ, CSUHAI ISTVÁN, HAVASRÉTI JÓZSEF, KERESZTESI JÓZSEF,
NAGY BOGLÁRKA, PINCZEHELYI SÁNDOR, SZOLLÁTH DÁVID, TAKÁTS JÓZSEF,
THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ, VÁRKONYI GYÖRGY

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 7–8.
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
A szerkesztőség e-mail címe: jelenkor58@gmail.com

Arra kérjük a folyóiratunkban még nem publikált szerzőket, hogy közlésre szánt műveiket kinyomtatva, postai úton juttassák el a szerkesztőség címére. Az elfogadott kéziratok szerzőit a küldeményhez mellékelt válaszborítékban vagy a megadott e-mail címen értesítjük. Kéziratot nem őrünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány
(Pécs, Széchenyi tér 7–8. Telefon: 72/310-673),
a Nemzeti Erőforrás Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Alap és
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával.
Felelős kiadó: a Jelenkor Alapítvány kuratóriumának elnöke.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu
WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,
telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban
(<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu
Belföldi előfizetési díjak: előfizetési díj félévre 5940,- Ft, egy évre belföldre: 10 890,- Ft;
a Magyar Posta Zrt.-nél külföldre: az aktuális díjszabás szerint.
Lapunk előfizethető közvetlenül a szerkesztőségen keresztül is.

Számlaszámunk: Takarékbank Zrt. 50800111-11164573

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.

Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

ÁRNYÉKOK ÉS JELEK. *Anna Mark* képzőművészeti alkotásaiból rendeztek kiállítást a pécsi m21 Galériában. Az április 16-áig látogatható tárlatot *Ágoston Zoltán* nyitotta meg március 9-én, a beszéd honlapunkon olvasható (www.jelenkor.net).

*

ERRŐL JUT ESZEMBE... *Boda Miklós* olaszországi fotóiból nyílt kiállítás a pécsi Tudás-központban. *Jankovits László* március 17-én tartott megnyitóbeszéde honlapunkon olvasható, a tárlat április 15-éig várja az érdeklődőket.

*

SZÍNERŐ – LÉPTÉKVÁLTÁS. Az immár tizedik alkalommal megrendezett kiállításon huszonnégy képzőművész alkotásait mu-

tatták be március 2-a és április 2-a között a pécsi m21 Galériában.

*

A ROMANTIKA KÉT ARCA. A Nemzeti Filharmonikus Zenekar koncertjén Richard Strauss és Brahms művei csendültek fel március 9-én a pécsi Kodály Központban. Vezényelt *Hontvári Gábor*, kürtön közreműködött *Stefan Dohr*.

*

IRODALMI DÍJAK. Március 15-e alkalmából Kossuth-díjat vehetett át *Orbán János Dénes*. József Attila-díjban részesült *Babus Antal*, *Bene Zoltán*, *Kántás Balázs*, *Király Farkas*, *Lőrincz P. Gabriella*, *Sturm László*, *Szilágyi-Nagy Ildikó Julianna* és *Weiner Sennyey Tibor*. – A Sziveri János-díjat idén *Juhász Tibornak* ítelték oda.

Szerzőink

- Fenyvesi Ottó** (1954) – költő, író, szerkesztő, Lovason él.
Bereményi Géza (1946) – író, filmrendező, Budapesten él.
Krusovszky Dénes (1982) – költő, író, Budapesten és Bécsben él.
Rékai Anett (1999) – költő, Budapesten él.
Augustin Cupşa (1980) – román író, forgatókönyvíró, pszichiáter, Bukarestben él.
Kosztá Gabriella (1948) – műfordító, Pécsen él.
Ijjas Tamás (1978) – költő, Budapesten él.
Horváth Florencia (2002) – költő, kulturális újságíró, Budapesten él.
Mezei Gábor (1982) – költő, az ELTE tudományos munkatársa, Budapesten él.
Balogh Endre (1971) – szerkesztő, a Prae Kiadó vezetője, Budapesten él.
Győri László (1942) – író, költő, Budapesten él.
Csehy Zoltán (1973) – költő, műfordító, irodalomtörténész, Dunaszerdahelyen él.
Publius Ovidius Naso (i. e. 43 – i. sz. 17 vagy 18) – ókori római költő.
Takács Zsuzsa (1938) – költő, műfordító, Budapesten él.
Wirth Imre (1964) – költő, a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa, Pomázon él.
Nagy Imre (1940) – irodalomtörténész, kritikus, Pécsen él.
Havasréti József (1964) – kritikus, Pécsen él.
Angyalosi Gergely (1953) – kritikus, irodalomtörténész, Budapesten él.
Brancaiz Anna (1990) – irodalomtörténész, kritikus, a PTE IKDI doktorvárományosa, Pécsen és Szűrön él.
Márjánovics Diána (1988) – irodalomtörténész, kritikus, a BTK ITI tudományos segédmunkatársa, Budapesten él.
Antal Klaudia (1990) – színháztörténész, kritikus, Gyálon él.

Folyóiratunk az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alap és Pécs Város Önkormányzata támogatásával jelenik meg. Köszönjük a Molnár Nyomda Kft. támogatását.

A Jelenkor a LAPKER újságospavilonjain kívül a következő könyvesboltokban is megvásárolható:

PÉCSETT: PTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. –
Fókusz Könyvárúháza, Jókai utca 25. –
Művészetek és Irodalom Háza, Széchenyi tér 7–8.

BUDAPESTEN: Írók Boltja, 1061 Bp., Andrássy út
45. – Ludwig Múzeum, 1095 Bp., Komor Marcell
u. 1. – Magvető Café, 1074 Bp., Dohány u. 13. –
Babérliget Könyvesbolt, 1073 Bp., Kertész u. 29

A LIBRI budapesti és vidéki könyvesboltjaiban:

Allee Könyvesbolt
Árkád Könyvesbolt, 1. emelet
Campona Könyvesbolt
Csepel Plaza Könyvesbolt
Duna Plaza Könyvesbolt, 1. emelet
Könyvpalota
Mammut Könyvesbolt

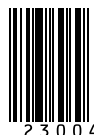
Oktogon Könyvesbolt
Stop.Shop. Könyvesbolt
Pólus Center Könyvesbolt
Sugár Könyvesbolt

Budaörs Könyvesbolt
Debrecen Könyvesbolt
Győr Könyvesbolt
Győr Plaza Könyvesbolt
Kaposvár Plaza Könyvesbolt
Miskolc Könyvesbolt
Nyír Plaza Könyvesbolt
Pécs Könyvesbolt
Szeged Plaza Könyvesbolt
Szolnok Plaza Könyvesbolt
Zala Plaza Könyvesbolt

www.jelenkor.net

990,- Ft

JELENKOR

FENYVESI OTTÓ

A tigris éve

(Fereteg hava)

*Jer ide, hadd morzsoljalak össze!
Szelimnek hívják az év első újszülöttjét;
Odakint tombolnak a vírusok;
Készülhetünk a fejfájásra és szíópanaszokra;*

*A világ tele van elveszett atombombákkal;
Nyugi van, még nem jönnek az oroszok;
Nem eszik olyan forrón a siklót;
A bodorka kiütötte a bagolykeszeget;*

*Túl a krumplin, és túl a vekniken;
Kevesebb hús lesz a húsban;
Most megtudhatod, kinek van igaza;*

*Cunami ostromolja Tonga szigetét;
A király tett egy lépést a jövő felé;
Lányomnak köszönhetem a szemöldököm;*

(Jégbontó hava)

*Mutatok valamit, amitől vidáman indul a napod;
Kim Dzsongun lóhátról nézte a naplementét;
Sorozat lesz a Szárnyas fejoadászból;
Megérkezett a hó a téli olimpiára;*

*Drágul a csokoládé és az óvszer;
Az osztrák slágercsődör tengerparton tengeti életét;
Ahol rántotta süll, törik a tojás;
Sártengerbe tévedt egy távolsági busz;*

*Bezárult az orosz katonai gyűrű;
Kína szeretne kimaradni a konfliktusból;
Hová tűntek a punkok és a lázadók?*

*A kopasznak nem osztottak lapot;
Meghűlés? Köhögés? Szívproblémák?
Stressz? Skorbut? Hepatitisz? Rák? Retek!*

(Böjtmás hava)

*Vlagyimir Vlagyimirovics rálépett a gereblyére;
Roman Abramovics eladja a Chelsea-t;
Zuhanásnak indult az orosz tőzsde;
Megszóltak az ukrán légvédelmi szirénák;*

*Ebben a harcban nem segít a páncél;
Történelmi mélyponton a forint;
A kéményseprők már nem hoznak szerencsét;
A Gellért-hegyen mindenkinek igaza van?*

*Tovább romolhat az állattartók helyzete;
Gődény is elkapta a koronavírust;
A Drávából lassacskán elfogy a víz;*

*Arat a halál Hong Kongban;
Amerikában is ismerik a pacalt;
Újra turnézik a Rolling Stones;*

(Szent György hava)

*A barna maci ráijesztett a vécésnére;
Eső mossa, hó fedi a választást;
Kikérem magamnak: nem vagyok agymosott!
Rettegnek Putyin oligarchái;*

*Balatonalmádiból vitték Budapestre a heroint;
Kim Dzsongun megérkezett a metaverzumba;
Ugye, az oroszok verték le az 1956-os forradalmat?
Keveslik a tarifaemelést a taxisok;*

*Zuhantak a Netflix részvényei;
Levegő nélkül nehéz lesz;
Az élet apró örömeinek összessége;*

*Ágyúval repültek az úrbe;
Most centrifugával próbálkoznak;
Valami nincs rendben a napfoltokkal;*

(Pünkösdi hava)

*Tehénbőfőgést fotóztak a világúrból;
Kevés sör, még kevesebb virsli;
Csak két párt majálisozott;
Hiába keresték a nácikat az oroszok;*

*Meghalt a diszkó feltalálója;
Eltévedt a történelem villanásában;
Nem a klímapolitika a hibás;
Allergiás tüneteket okoznak a pázsitfűfélék;*

*Mariupol védői megadták magukat;
Észak-Koreában rakétákkal kezelik a járványt;
Régen még a kolbász is jobb volt;*

*Tehenek téblábolnak a temesvári reptéren;
A levegőben átépítették a repülőt;
A német rendőrség időutazót igazoltatott;*

(Szent Iván hava)

*Micimackó véres bosszút áll mindenkin;
A majomhímlő nem csak a meleget érinti;
Vérvarjú támadt budapesti óvodásokra;
Izraelbe hajóznak a vajdasági bárányok;*

*Elgurult a South Park készítőinek gyógyszere;
Van, ahol korlátozzák a vízhasználatot;
Nem túl rózsás a helyzet;
Létezik-e igazságos háború?*

*Két számjegyű lesz az infláció;
Semmi se halad a terv szerint;
Csak a maffia jött ki jól a Mély torokból?*

*A steampunk Hamupipőke bármire képes;
A gazdagok nyerészkednek a szegényeken;
Térdig gázolnak a mocsokban;*

(Nyárhó)

*Gyorsulni kezdett a Föld forgása;
Matolcsy kezébe veszi a forint sorsát;
Brutális aszály van az Alföldön;
Kiszáradt a Debrecen melletti Vekeri-tó;*

*Egyre több benzinkút zár be;
Kengurut láttak Csepelen;
Kivégezték a KATÁt;
Hídfoglalásra készül a Kutypárt;*

*A punk mikulás mormonokkal gombázik;
Finnország kerítést épít az orosz határra;
A háború, a reuma és négyszáz tojás kapcsolata;*

*Felhőszakadás – jön az égi locsolókocsi;
Megérkezett Európába a pokol;
A nyaloncok megkapták a magukét;*

(Kisasszony hava)

*Megadóztatnák a böfögést;
Hatórányi válság, katasztrófa, diktatúra;
Paprikajancsi utolsó órái;
Percekre vagyunk a megsemmisüléstől;*

*Ferenc pápa megáldotta Semjén Zsoltot;
Megyek beszélgetni a jóistennel;
Katasztrófális az afgán nők helyzete;
A galambházak is tele vannak vendégekkel;*

*Amerikai hadihajók a Tajvani-szorosban;
Vadnyugat, úrlények és rengeteg idézőjel;
Cseh Tamás is előbukkant egy régi pajtából;*

*A békáknak jobban hiszek, mint az időjósoknak!
Kot-kot-kot-kot-kot-kot Kodály!
A madártej úgy jó, ahogy van;*

(Őszelő)

*Mérni akarják a mérhetetlent;
Erősödő gazdaság, aggasztó infláció;
Kolumbiában felrobbantottak hét rendőrt;
Elakadt egy hajó a Szezei-csatornában;*

*Megszűnt a magyar hagymatermesztés!
Mustang csörtetett keresztül a garázsfalon;
Ellentámadást indítottak az ukránok;
Drakula leszármazottja-e az új angol király?*

*A valósághoz igazítják a gazdaságot;
Végre kiszámolták, hány hangya él a Földön;
Valaki mondja meg, Vénusz vagyok, vagy tehén?*

*Nem kolbászból van a szélturbina;
Újszilváson földhöz vágták a rezsidémont;
Feloszlik a Ricsárdgír zenekar;*

(Mindszent hava)

*Képviselő vagyok, nem pingvin!
Szétkapták az arénát a kanadai punkok;
Muhoozi Kainerugaba agyviharba keveredett;
Greta Thunberg nekiment a németeknek;*

*Paradicsomlével öntötték le Van Gogh festményét;
Amerikai bankok a legrosszabbra készülnek;
Orbán türkökkel randevúzik Szamarkandban;
Vürüttyül a totojmász, ha makukát rágcsál?*

*Ki szeretne fostartályban wellnessezni?
Egész éjjel folyt a vita a Parlamentben;
A gyönyör és a spektakulumok tengerében fuldokolva;*

*Lecsavarják a fűtést az egyetemeken;
Most lehet könnyen megfázni!
A törvények csak a szegényekre vonatkoznak?*

(Enyészet hava)

*Orbán Ráhel találkozott a narratívákkal;
Mielőtt agyvérzést kapsz, elmondok egy történetet;
Elbúcsúztatták VV Merci műszempilláit a dzsungelben;
Megtelt a vécé, le kellett szállni a repülőgépek;*

*Egyre nagyobb bajban a plázák;
A propagandavonat mellé felzárkózott a csöcstartalom;
Trump óriásit bukott a választáson;
A demokraták Nevadát is behúzták;*

*Élesedik a koszovói–szerb konfliktus;
Nagykövet lett az egykori kémfőnök;
Sztrájkolnak az Eötvös Gimnázium tanárai;*

*Jönnek a Leonidák, varázslatos látvány lesz;
Összemérték kolbászaikat a hajmáskériek;
Feltört a kőolaj Vecsésen!*

(Álom hava)

*Rosszkedvű, rossz télnek nézünk elébe;
Kihullik-e hajunk, ha nem hordunk sapkát télen?
Rohamosan fogy az üzemanyag a benzinkutakon;
Az oroszok szíreket toboroznak;*

*Befagyott a Niagara;
Nem jó olasz vaddisznónak lenni;
Este gépfegyverrel lőnek az utcán;
Az igaz szerelem a halált is legyőzi;*

*Egyéves lett Sanyi, a szökevény pingvin;
Anyu, nem láttunk egyetlen fasisztát se;
Feltalálták a láthatatlanná tevő mellényt;*

*Bátraké a cseresznye;
Elmúlt egy év, jöhet a következő;
Mit tennél, ha álmodban hozzád varrnának egy hegedűművészt?*

22

Huszonkét éves vagyok, tehát már elmúltam huszonegy.

Erre ébredtem az albérleti ágyamban. És hogyha én huszonkettő vagyok, akkor bármire képes. Akár halhatatlanságra is, feltéve, ha vállalom önmagam elpusztítását. De nem ám öngyilkosság formájában, arról szó sem lehet. Hanem hogyha hajlandó bármijét megszüntetni, kivéve az életét. De nem ám odadobni, hanem elhagyni. Igen, ez a jó szó: *elhagyni*. Elhagyatottnak lenni, akárcsak én itt most.

Mi kell még? Egészség. De a szó szoros értelmében, azaz én egészben vagyok itt, huszonkét évesen. Meztelenül, az ágyban. Judit elhagyott, más nem kell nekem.

A napokban elvesztettem a karórám a csuklómról. 22 évesen magam előtt láttam a két számjegyet, azt a kettős kampót a levegőben, mialatt kiléptem csupaszon a padlóra, és magamra kapkodtam az oda elszórt ruhadarabokat. Utolsó-nak a cipőt, amivel most majd útra kelek.

Mert útra fogok kelni.

A távolban csöngött egy telefon. Mennyi lehet az idő? Befűztem a cipőmet. Nagyon szép, de minek? Most kilépek az albérleti odúból a konyhába, határozom el már az előszobában, ahol hallottam, hogy Lujzi néni, a főbérletőmből kiabálja a keresztnevemet.

– Gézi, Gézi, Gézukám! Telefon!

Visszafordulás a bejárati ajtótól. Bejáratom közben a hangom: „Megyek, Lujzi néni, drága életem. Már megyek!” Mert valóban az életem nekem ő, és hogy valóban az életem, azt az is bizonyítja, hogy Lujzi néni már ott sincsen, amikor bemegyek a szobájába, csak a felvett kagylót hagyta ott a készülék mellett, ő maga visszahúzódott a szalonjába. Vagy azon is túl, a hálójába? Vajon pongyolában van még a drága?

Hat megfontolt lépésnyi időm alatt a torkomat köszörülve máris tudom, csak Judit hívhatott, egyedül neki adtam meg Lujzi néni telefonszámát.

Dehát Judit, miután megcsalt a Riválisommal, az én sértett biztatásomra öszszeköltözött vele, majd tőle visszament az anyjához, hogy mégis inkább énvelem folytassa a diákszerelmet, de az már nem lett olyan, mint régen volt velem, ugyanis közben a Riválisom elhagyta a feleségét, egy vagy két gyermekét, lakást bérelt és visszavárta Juditot oda. Meg is kapta megint. De akkor már úgy lett Judit terhes, hogy nem lehetett tudni, ki az apa, én, az egyetemi diákszerelem, vagy a Riválisom, aki leszögezte: „neki mindegy, melyikünké, ő szeretni fogja

azt a gyereket, mert neki az a fontos, hogy Juditból jöjjön elő". Ellentétben énvelem. Mert én határozatlan voltam, ugyanúgy, miként az a magzat.

Így hát Judit elhagyott mindkettőnket, visszatért az anyai lakásba, ahonnan most telefonál nekem. Vagyis remélhetőleg mellettem döntött.

És akkor az előszobában én el is döntöttem. Elveszem feleségül Juditot, és apa leszek, pedig nem is számítottam arra, hogy engem fog felhívni, jó, akkor nekem családom lesz, ha Judit engem hív most, nem a Riválisomat.

Elvégre huszonekét éves vagyok. Elvégzem az egyetemet, lesz belőlem oktató, magyar–olasz szakos tanár. És láttam is azt a jövődőt, mert én akkor már bármit el tudtam képzelni, miként Judit. Mondta is egyszer nekem a nálam érettebb, legalább harmincöt éves Riválisom: „Hát miket képzeltek ti magatokról, te meg Judit?” Akkor határoztam el, hogy bárhogy dönt Judit, én azt az irányt veszem. Fej vagy írás. Mint aki feldob egy pénzérmét. Igen, az pörgött a levegőben, míg oda nem érkeztem Lujzi néni telefonjához.

Fülemhez szorítottam a fekete kagylót. Beleszóltam.

– Halló! Na végre!

Jó hangot ütöttem meg. Részemről rendben voltam. És gyors, mint egy öntelt villám, olyan.

Férfihang volt. Először hallottam telefonból életemben a Riválisomat:

– Halló. Te vagy az végre? Találkoznunk kell sürgősen. Azonnal. Hallasz?

Egyszerű, fáradt hang, mégis azt mondtam neki:

– Mi van? Mért ordítasz? Mi ütött beléd?

Mert ő csakis Judittól tudhatta meg Lujzi néni telefonszámát. Ugyanis Judit mondta nekem ugyanebből a telefonból, hogy ő most visszaköltözött az anyjához, és mind a ketten hagyjuk őt békén, aludni akar. És azt is hozzátette, végleg szakított a Riválisommal, és most egy kis időt kér tőlem. De vigyázzak, mert ő „kiszedte belőle” az én telefonszámomat. Viszont az nem számít, mert ők az életben nem fognak találkozni többet. Nyugodtan küldjem el a fenébe a Riválisomat. Nem is emlékszik, hogyan tudta „kiszedni belőle” a telefonszámomat az az erőszakos. Pedig ők már leszámoltak egymással, állította egy hete nekem Judit a telefonban, majd pihenő időt kért éntőlem, és állítása szerint a Riválisomtól is.

– Várj meg, hívlak. Nagyon akarlak már látni – fejezte be Judit. – Neki pedig megmondtam, hogy őt soha többé.

– Azonnal gyere az irodámba. A Lipótra – erősködött velem ugyanabból a telefonkagylóból egy hét múltán a Riválisom.

– Történt valami? Mi van?

– Gyere, gyere! Élet-halál. A Lipóton várlak.

És akkor én elhagytam az albérletemet, ami az Ábel Jenő utca 12-es szám alatt volt, benne Dombrovszki Lujzi nénit, aki a legelőkelőbb lengyel családok egyikéből származott. A lengyel himnuszban is ott a neve, hogy „Mars, mars Dombrovszki”. Szerettem ezt a nyolcvanéves matrónát. Felmerült bennem a villamoson, hogy Judit helyett ő lesz az élettársam, de azonnal töröltem ezt a felesleges kitérőt. Elegendő volt már az összevisszaságból, még megbolondulok a végén. Az a fő, hogy tavasz van. Vállalom Judit gyerekét.

Leültem, kinéztem a napsütéses utcára az üvegen át, és elfordultam, ha valami furcsát láttam odakint. Ezért aztán állandóan forgathattam a fejemet ide és oda. Furcsa volt minden.

A Moszkva téren autóbuszra szálltam. Míg azon utaztam, eszembe jutott, hogy amikor Judit külföldre utazott a Riválisommal, Romániába, én gondoltam egyet, Prágába mentem egymagamban.

Autóstopppal jutottam el odáig, jobb lesz úgy felejteni. Rendbe hozom magamat. A sportszatyromon kívül némi pénz és egy telefonszám volt velem.

Gilberttől kaptam azt a számot, hogy majd hívjam fel Prágában az egyik ismert cseh író, Bohumil Hrabalt, aki most nagyon is magányos, mióta a szovjetek megszállták az ő rendetlenkedő hazáját, és – képzeljem el – van Hrabalnak egy fafeldolgozó gépe, azzal járja a vidéket, alkalmi munkát vállal vele, abból élnek a feleségével írói illegáltságban. Gilbert már meglátogatta őket Prágában, és nagyon örültek neki, amikor ifjú magyar íróként bemutatkozott. Németül nyugodtan lehet velük beszélgetni, ők is konyhanyelvűek, állította Gilbert, egy-két angol szó is megteszi a tökéletesség kedvéért.

Gilbertnek volt néhány gépelt novellája, nekem is kettő, jogunk van tehát ifjú magyar írónak lenni, biztatott Gilbert, én meg Judit nélküli magányomban Prágába mentem egyetemi szünet idején.

Aztán ott, a Vencel téri aluljáróból telefonáltam Hrabaléknak. A feleség vette fel, nagyon kedvesen és az enyémnél jobb németességgel közölte, hogy Bohumil most éppen a falvakat járja fafeldolgozóként a gépével, nem lehet tudni, mikor tér vissza.

Ezt kéne nekem is üznom, ezt az ipart, gondoltam akkor én a Vencel téren, de hát egyelőre nekem két novellám van csak. Nem engedhetem meg magamnak, mint Bohumil Hrabal, pedig az én hazám is megszállt ország.

Ettől az emléktől földerültem kissé. Úgy szálltam le az Országos Ideg- és Elmegyógyintézet közelében, ahol a Riválisom dolgozott mint pszichiáter.

Visszafelé kellett mennem a napsütésben a diliházig. Már jártam ott egyszer a Riválisnál érdeklődni, hogy is áll az ügyük Judittal nélkülem. De akkor ő fölényes volt és magabiztos. Csodálkozott, mennyire fiatal vagyok, szinte gyerek. Nem tartott ellenfelének.

„Judithoz érettebb ember illik, ugye?” – kérdeztem, és amikor ő azt mondta erre, neki komolyak a szándékai, azzal vágtam vissza, hát akkor tudd meg, én semmit se mondtam Juditnak, mikor megtudtam, hogy ti lefeküdtetek egymással, csak szó nélkül sarkon fordultam, hazamentem, de otthon, anyámnál rögtön csöngött a telefon, Judit volt az sírva, és azt hajtogatta nekem: „ez nem csere, ez nem csere, ez nem csere, érted, ez nem”. „Erre te lecsaptad a telefont” – vette át Riválisom a szót, és hozzátette, hogy erre fel hagyta el ő a családját. Juditért és énmiattam. Mert én bizonytalanokodtam, ő pedig bizonyított.

– Hónapok múlva. Mert Judit visszajött hozzám... – helyesbítettem.

– Végül meg énhozzám, és nálam maradt...

Azzal mentem el akkor az Ideg- és Elméből, hogy be nem teszem ide többé a lábam.

És most mégis itt vagyok. Megmondom a bolondházban: Judit megszüli a hármunk gyereket, és én leszek az apja. Ő meg, a Rivális visszamegy a családjához. És kész az egész. Én nem bizonytalankodom.

Amíg közeledtem a kerten át a magasra szélesen terpeszkedő épülethez, csakis azon képzeletem, hogy Judit oda járt egy éve kéthetes nyári gyakorlatra, ott ismerkedett össze az ifjúnak számító, de szerintem aggastyán kétgyermekes főorvossal egy heveny kalandra, mialatt én is vidéken, Érden voltam nyári gyakorlatok, körülvéve gyerekekkel és nekem kínálkozó tanárnőkkal, akiket elutasítottam, nem úgy, mint Judit, akiből Riválisom még a telefonszámomat is „kiszedte”. Ezt ő, Judit mondta nekem így, hogy ne haragudjak, de ő „kiszedte belőlem a számodat, mert otthagyta miattam a családját, és beszélni akar veled”. És akkor én valamit mondtam, azzal elmentem, legyenek egymáséi, de csak aztán jött a java. Mert nem tudtam elszakadni. De Judit sem. És ő sem, így lett ő a Riválisom. Nem is vettem számra a nevét. Csak úgy, hogy Rivális.

Megálltam az Elmegyógyintézet kertjében.

Ha most látna valaki, azt hinné, hogy ápolt vagyok! Márpedig én csak egy féltékeny valaki vagyok, egy kergettyű, igen, ez a jó szó énám azóta, hogy nyolc hónappal ezelőtt Judit összeállt a Riválisommal, aztán visszament az anyjához, és mindkettőnkkel szakítani akart, de nem tudott.

És én sem övele, és a Riválisom is csak várta őt egy új lakásban egymaga. Később egy pár lettek újra, én meg albrétebe költöztem Lujzi nénihez az anyámtól. Közben jártam az egyetemre, levizsgáztam két tantárgyból, Judit meg pszichológiából és angolból ugyanott sikeresen.

Csak az évfolyamtársaink egy része sejtett valamit, de azok nem számítottak a véleményükkel együtt, hogy az egyetem egykor híres párja szakított, és azóta még a menzára se járnak ebédelni.

Leültem egy padra, elfordultam a baljós épülettől, amiben a Riválisom várokozott énám. A háttámlára könyököltem, visszafelé bámultam a kerítésen túlra. Elhatároztam, hogy elegendem van belőlük, Juditból meg a bikájából, és önmagamtól úgyszintén, a Kezdőből. Ezt a Rivális mondta rám egykor: „Most mit hadonászol itt nekem? Kezdő vagy te még az ilyenekben”. Visszafordulok, minnek ez a bolondokháza itt, meg rajta a mellemen, meg a gyomromon is ebben a bebarant világban, határoztam el a padon. Vissza se nézek, felállok és megyek. Lujzi nénihez vissza az albréteembe, és megmondom neki, tagadjon le, ha telefonon keresgélnek.

Ekkor a Riválisom szólított meg a hátam mögül, mit üldögelek, jöjnek velem már. És amikor megnézhettem őt magamnak, láttam, hogy kész, ez az ember kikészült, önkívületi állapotban botladozik vissza a főbejárat felé, valami hóféhér köpeny zsebébe dugott kézzel énelöttem, pedig Judit jelenlegi birtokosaként ő kapta a délcegebb szerepet, és nekem illett volna önmagam árnyékának lenni. Márpedig én – önmagam szerint – jól tartottam magam.

– Előbb menjünk be hozzám – ezt mondta az első emeleti folyosón a kérdésemre. – Ez a mi kettőnk dolga. Vigyázz magadra most, legyél nagyon erős, úgy legyél. Bírni fogod?

Mentünk, körülöttünk páciensek, ápolók, talán rendelések folytak a sok ajtó mögött, mit tudom én, végül egy hatalmasan üres, poros teremben csuktam be magunk mögött az ajtót.

És ott alacsony lépcsősor osztotta ketté a teret, valami tanácskozó- vagy konferenciaasztalok, meg két vacak szekrény a sarokban, székek szétdobálva, meg még valamik, mint egy bútorraktárban.

És ott a kába Riválisom leült egy padra, én meg egy székre.

Összenéztünk, ő mintha a halálán lett volna – nem, most egész biztosan nem színészkedett –, és valameddig kínzottan hallgatott. Várta, hogy kérdezzem? Nem, egész biztosan nem, mert amikor megszólalt, azt jelentette ki:

– Vége van. Meghalt. Ő nincs már.

Akkor még nem sötétedett el a terem, a világ. Csak valamit kérdeztem, hiszen hallottam a saját hangomat.

– Na ne. Ő? Judit megszűnt? Szerinted?

– Judit meghalt, most már elmehetsz.

Ezzel gyanúra adott okot, hogy csak el akar tüntetni engem. Kikészült és kész.

– És mibe? – Talán ezt kérdeztem. Talán semmit.

– Altatóval. Rengeteget bevett, én törtem rá a bejárati ajtót, mentőt hívtam, pedig tudtam, hogy már késő. Diagnosztizálták, elvitték. Érted? Judit halott. Elmehetsz. Kész. Kész az egész.

Még valamit kérdeztem, talán azt, hogy hol, melyik lakásban, vagy valami ilyesmit, ő pedig megmondta, hogy hol, és megismételte, hogy tűnjek el, ő is eltűnik az én életemből, hagyjuk egymást békén mostantól, satöbbi. A lényeg, hogy ő nincs többet egyikünknek sem, mármint ő, Judit, az nincs egyáltalán.

– Nana, állj meg – figyelmeztettem, mert ismertem én már a trükkjeiket. – Nem fogsz tovább hülyíteni. Hol van?

– Sehol. Már nincsen.

Ott ültünk egy hosszú és széles és piszkos hodályban, közöttünk egy térdig érő valami asztal, velem szemben egy alak összetörve, a kinti folyosókra szorítva az örültek a bűnöző ápolóikkal vegyesen, és akkor itt bent azt mondja hirtelen szilárdsággal és a szemében veszélyesen erős értelemmel:

– Tudsz figyelni most énrám?

Én elakadok meg ki. Nézek odaátra, a kiegyenesedettre ültében, meddig bírja tartani magát. Ő meg:

– Hajnalban elmentem a Tolbuhin körútra. Csöngettem sokat, mert tudtam, hogy az anyja, Évi elutazott. Sopronba, az ő édesanyjához. Csöngettem sokat, egyre hosszabban, pedig megígértem Juditnak, nem fogom keresni, mert ő össze akarta szedni magát, azzal váltunk el egymástól. Én csak három napig bírtam ki, csöngettem. Végül rátörtem az ajtót. Az ágyon feküdt, halott volt, megállapítottam, hogy rengeteg gyógyszert vett be. Kihívtam a mentőket. Ők is megállapították. Meghalt. El is szállították.

Én felálltam, akkor kezdődött, egészen addig, míg a Rivális be nem fejezte azzal: „Most már elmehetsz...” És még valamit, de azt már odaátról hallottam, vagyis távolodva: „Tűnj el!”

Majd csönd. És nem sötétség, csak semmi. Egy szünet. Olyan, amelyet addig még sosem tapasztaltam, akkor sem, amikor gyerekkoromban egyszer súlyos beteg voltam hosszú ideig. De ez más volt. A legnagyobb egyszerűséggel kiakadtam a Hodályban. Semmi. Semmiben voltam senki, sehol.

Aztán vissza a Hodályba.

Visszataláltam önmagamhoz, nagy zűrzavar alján, zajokban és ordítózásban, a két alacsony és széles térelválasztó lépcsőfok aljában állva, valamivel feljebb kavargó embertömeg, fehérruhásan testes ápolónők támogatták azt, aki előzőleg beszélt hozzám, de most nagyon véres volt az egész arca meg a köpenye, és roskadozott, és mert az én kezem is véres itt lent, egyedül, ahogy láttam őket kiabálva, de a hangzavar fölé emelkedett egy ordítás, talán arra tértem oda vissza, hogy „Egymás közt elintézni! Ez a mi kettőnk dolga! Magánügy! Csak a mi privátunk! Nem kell senki!” Ő volt, csüggő fejjel vérezve, ordítva, támogatva. És ez a Riválisom hangja volt, rám se néztek azok, csak vitték ellátni őt, mert az egyik füle, az a vérbő szerve vérzett, és különben is kaphatott, de a bútorzat is bőven borogatta körös-körül.

És elment a nagy csoport, becsukták az ajtót maguk mögött, és csend lett.

Elmentek ellátni. Mély csönd.

Egyedül álltam abban a Hodályban.

Volt ott minden. Vízcsap is. Lemostam a kezem. Szerencse, hogy egy elmeegógyintézetben történt az egész, nagy szerencse. Ott állt egymáshoz szorulva a két vacak szekrény a csapnál. Az egyiknek az ajtaján ökölnyi lyuk. Nekem pedig a vízszög alatt sebek bukkantak elő a kézfejem. Tehát én vertem bele a szekrénybe a lyukat.

Szemlét tartottam, mit csináltam egyebet az agyhalálom időszakában. Bútorokat borogattam. Egyik szék darabokban, Riválisom koponyájával foglalkoztam. Meggyújtottam valamit? Mert mintha füst úszkált volna a süket levegőben. Majd hirtelen az is megszűnt, vagyis érzékcsalódás volt. Az enyém.

Mi okozta? Hogy Judit meghalt? Nem, ezt valahogy még akkor sem tudtam bevenni. Hogy ő meghalt.

Lujzi néni azzal fogadott mint Főbérnök, hogy egy egyetemi társnőm van itt. A bejárati ajtónál suttogta ezt. Megköszöntem. Zsuzsa, a Barátnő a konyhában ült. Mondta, hogy Judit üzenetét hozza, miszerint Judit az anyjához költözött a Riválisomtól, mert egyedül akar lenni, hiába keresett telefonon engem. Senkit sem akar látni, meg akar nyugodni. Elment a Barátnő.

Másnap újabb telefon őtőle, hogy Juditra a Riválisom rátörte az ajtót az üres lakásban.

Ezt már tudtam, megtudtam magától a Riválistól, még a diliházban. Azt is, hogy öngyilkos lett. Azt viszont nem, hogy a kórházba szállítás és a gyomormosás után Judit életben maradt, vagyis a meghibbant Riválisom rögeszmésen hazudott nekem. Judit él, és a magzat, akinek két apja van, úgyszintén megmaradt.

Megköszöntem Zsuzsának a végül is jó híreket. Úgy tettem, mintha most értesülnék róluk legelőször. Ő meg csodálkozott a részvétlenségemen. Valami olyasmit mondtam neki, már hallottam a történetekről, üdvözlöm Juditot, és ha Zsuzsa

bemegy hozzá a kórházba..., mire ő közölte, hogy Judit már a Tolbuhin körúton van, otthon fekszik. Ne látogassam meg. Se én, se a Riválisom. Ez a legfontosabb. Judit ragaszkodik ehhez.

Néhány hét múlva befejeztem a harmadik novellámat. Mindhármat véglegesnek, megfelelő hosszúságúnak tartottam, és Ajtony Árpád, a mesterem tanácsára leadtam a Magvető Könyvkiadónak. Mégsem tudtam kigyógyulni Juditból. Ha találkoztunk, az volt a baj, ha nem, akkor az.

Már látszott a terhessége, és azt mondta nekem, várjam meg másnap az Anatómiai Intézet előtt, segítsek neki elköltözni a Riválisomtól. Együtt laktak Óbudán, sok bajuk lehetett egymással, Judit nem részletezte, én meg nem faggattam. Csak annyit mondott még, hogy szüksége van rám.

Jó, akkor együtt fogunk élni. Nehezen aludtam el aznap, arra gondoltam, a Tolbuhin körútra fogok költözni Judithoz és az anyjához, de Lujzi néninek egy szót sem szóltam erről. Valami azt súgta, én csak eszköz vagyok egy bolond pár vitájában. Még nem dőlt el semmi.

És nem tévedtem. Másnap az Üllői úton várakoztam, Judit még elszántnak mutatkozott a villamoson, mégis szórakozottan bámult olykor a levegőbe. Azután a Margit híd budai hídfőjénél buszra szálltunk, és ott a kalauznő rámosolygott, amikor észrevette, hogy ezúttal nincsen egyedül, úgy utazik Óbuda felé. Végigmért engem, majd női cinkossággal Juditra nézett. „Akkor maga ma végre nem fog sírni, ugye?” Erre ő a busz végébe rohant, én utána, és akkor csalódottan hallanom kellett, hogy maga elé köpködi a három szót. Nem is egyszer: „Mi köze hozzá, mi köze hozzá, mi köze van ennek hozzá, mi köze hozzá”. Vagyis nem énhozzám akarna ő visszajönni, hanem csak a Riválisomtól el, és a közös lakásukba érkezve egy csontsovány, megbolondult férfi ült hálóköntösben, gyűlölettel nézve csakis énre: „Elviszed? Azt hiszed? Akarod a rosszat? Hát akard, csak akard, majd meglátod, ki ez, meg ki vagyok én”. Közben Judit csomagolt, járkált a két szobában, sírva pakolta a holmiját, végül zokogva roskadt le, amikor végzett, hogy nekem kellett úgy döntenem, elmegyek az előszobán át, túl az ajtajukon és lefelé a lépcsőjükön a magasszintre, csak el, és még akkor sem ért véget, mert a veszett pártól, a ragályuktól fertőzötten egy üzemi ór kapott el a közeli utcán, és az arckifejezésemről megvadulva bevonszolt a fülkéjébe, ahol is egy székre rogytam bambán, amíg ő telefonon hívta a rendőrséget, átkutatták a sportszatyromat, mert az volt nálam, elhoztam segíteni a költözködést, mert előre sejtettem, lesznek bizonyos akadályok, csak erre azért nem számítottam.

És arra se, hogy végül épp az utált rendőrök fognak megsajnálni, mert az őrmesternek volt egy velemkorú fia, és annak az őrmesternek az utasítására végül elvittek az Ábel Jenő utca 12-be, Lujzi nénihez engem. Engem, aki máig tartó szégyenemre, sírva fakadtam annak az őrmesternek a vállán, aki a nevemen szólított, mivel előzőleg már tanulmányozta a személyi igazolványomat, és a Riválisom – ami a legfőbb megaláztatás volt – a nyitott ablakon meztelenül kihajolva igazolt engem, hogy valóban őnála jártam, nem akartam én felgyújtani egy kisüzemet, „engedjék el, engedjék el nyugodtan”, majd becsukta azt az ablakot, és ment is vissza tovább kefélni a párját, akivel újra összehoztam, az volt az én hülye szerepem a páros életükben, énnekem, miként azt az őrmester is megállapította.

Aludni próbáltam ezután Lujzi néni kisszobájában, de az első szemhunyásra kiderült, hogy reménytelen, miként én magam is, de annyi eszméletem akadt még, hogy nem vertem a falba a fejem, pedig baromi erős volt rá a vágyam.

Ugyanis az Lujzi néninek a fala volt. Az én legeslegutolsó szerelmemé, határoztam el, csak nehogy bárki megtudja ezt.

És Szalmaszálamé – ahogyan akkor elneveztem őt, és úgy is szólítottam az én arisztokratámat.

Ez mind-mind nem volt elég.

Úgy látszik, szükség volt egy végjátékra. Valami még nagyobb áldozatra, vagy inkább semmitmondásra, jelentéktelenül jelentéstelen halálesetre, nevensincs kipusztulásra az egész jelentéktelenségben idehaza – mindenféle – dadogtam suttogva, zsebre tett kézzel, a sietős lépteim ütemére, mialatt a Keleti pályaudvar – Keleti pályaudvar – Keleti pályaudvar felé mentem, mint fele-felefeleember, hogy talán egy vonaton majdan végre rám jön némi álomszender. Ugyanis az volt akkor, az a nóta, „nem aludtam napok óta”.

És előzőleg becsengettem Judit régi lakásába a Tolbuhin körúton, ahol már csak az anyja fogadott, és Évi néni megrémült ugyan éntőlem, mégis elárulta, hogy a lánya meg a Riválisom elutaztak, méghozzá Romániába, a Riválisom szülőhazájába, mert a férfi onnan származott ide, és most magával vitte Juditot el innen, csak el, bemutatni a szüleit neki, vagy még inkább azért, hogy ne legyenek azonos országban énvelem. Meg hát Judit már hét vagy nyolc hónapos terhes, illik bemutatni a nagyszülőknek őt.

– Jó, akkor én utánuk megyek – jelentettem ki.

– Ne tedd – nyugtalanzkodott az aprócska hölgy. – Nem tudjuk a város vagy falu nevét, és különben is azért mentek oda, hogy ne legyenek egy országban veled, mert te...

– Pont azért akarok odamenni, csakis azért, mert én meg egy országban akarok lenni övelük.

De ezt már a lépcsőházból szoltam vissza neki. És különben is magammal hordtam összes okmányomat, pénzemet, mert a rendőrök állandóan igazoltattak az arckifejezésem miatt városszerte, tehát irány a Keleti, a Keleti pályaudvar, rögeszmém, hogy egy országban legyek a hölgygel és az úrral, vágattam a vilamoshoz, ami engem odavisz most.

Igen ám, de vágta közben beleütököztem Szili Baluba. A nagy termetű, fekete szakállas és kedves alak szintén ajzott állapotban ragadott karon a délutáni csúcsforgalomban, és az ő élesen sipító hangján ragaszkodott ahhoz, hogy elmenjek hozzá, elvonszolt a közeli lakhelyére, mert feltétlenül meg akarta mutatni az ő nagy sikerű monotípiáit, nem tűrt ellenkezést. Így hát magával ragadott, egy székre nyomott a szalonjában, és elélem tárt számos hártypapírt, finom ecsettel különféle színű kusza ábrákkal telerajzolva, aztán elrohant valahová elhozni a legjavát, mert látnom kell azokat is, várjam csak meg.

Azóta is szégyenkezem, hogy nem is tudom, mi okból én a távollétében gonoszságból gombóccá gyúrtem és a padlóra dobáltam pontosan hármat az érzékeny művekből, hárman voltak, miként mi, ők ketten meg én, azt néztem, és úgy

távoztam az emeleti lakásból, hogy még az ajtót is kitárva hagytam, lerobogtam a lépcsőkön, és rövid úton a Keletibe érkezve még azon sem csodálkoztam, hogy arról értesültem ott, percekben belül indul egy vonat Románia felé. Akkor kezdtem szégyenkezni, minek gyúrtem össze azt a három monotípiát. Még egymás mellé is illesztettem őket, sorba.

Már előzőleg eldöntöttem, Sepsiszentgyörgyre megyek, tehát jegyet váltottam Sepsiszentgyörgyig.

Mindvégig varázslatos jelek úszkáltak előttem, és helyettem intézkedett egy nagy erejű szándék. Nem is szégyenkeztem sokáig azon, amit Szili Baluval műveltem, hisz azt sem én akartam. Valami parancsra tettem, nem én voltam a felelőse annak, se másnak.

Azon sem csodálkoztam, hogy a vonat rögtön elindult – mit elindult, egyet zökcent, máris száguldani kezdett –, és amint a helyemre dőltem, ott egy csapásra elaludtam. Hisz az egyetlen ember, akihez mehettem Romániában, Felber Fasz volt, egy sepsiszentgyörgyi főorvos, bár én még életemben nem jártam Sepsiszentgyörgyön, csak hallottam róla, hogy Felber Fasz ott lett főorvos. Őt magát tizenhat, vagy inkább tizenöt éves koromban ismertem meg személyesen, amikor mostohaapám és édesanyám társaságában Erdélybe látogattam.

Kölyök voltam akkor még, és első látásra rokonszenvezni kezdtünk mi ketten. Mostohaapám osztálytársa volt a nagybányai iskolában, ő nevezte Faszinak, az igazi keresztnévét azóta elfelejtettem. Azonnal tegeződtünk, sőt leveleztünk még az én egyetemista éveimben is. Vannak ilyen szimpátiák, és jó, hogy léteznek. Természetes volt, hogy Romániába indulván, csak azért, hogy Juditékkel egy országban lehessenek, Felber Faszhoz igyekeztem Sepsiszentgyörgyre, hiszen fejből tudtam a címét, Nagybányán találkoztunk, meg a fernezelyi Bódi-tónál evezünk is kamaszkoromban. Agglegény volt világeletében, szerette a volt osztálytársát, a mostohámát, akit én utáltam, viszont valósággal a saját fiává fogadott engem Felber Fasz, később is érdeklődött felőlem, én meg viszonztam.

Így kerültem Sepsiszentgyörgyre.

Az elhanyagolt állomásra érkezve megtudtam az útirányt. Már sötét este lett. Pontosan négy buszmegálló, régi földszintes házak és kertek és kerítések között szálltam le. Pár lépésnyire ott volt Fasz bácsi előkertje, mögötte a háza, nyilván szolgálati lakása a lámpafényes három ablakával. Ezen sem lepődtem meg, csupa hármassággal találkoztam én aznap, hiszen egy hármasságba tartoztam Judittal és a Riválisommal egyesülve, meg aztán a közös magzat.

Deszkára illesztett kapucsengőt kellett megnyomnom, és máris jött elém, és boldog lett tőlem Felber Fasz doktor úr, és boldog lett, mert megpillantott, és vállamat átkarolva vitt be a házba, ugyanis egymagában gubbasztott bent, ahol szolt a lemezjátszója, hol fiúnak, hol Gézának szólított, mint a vér szerinti apám, aki szintén Erdélyből származott, de ez szóba sem került, mert dr. Felber úgy tudta, én egyenesen származom a mostohámtól, az ő már halott barátjától, és nem akartam a dolgot bonyolítani, azt sem árultam el, hogy mi szél hozott ide, pedig kérdezte, hogy „mi szél hozott ide hozzám, fiú”, csak annyit tudott meg tőlem, hogy feltétlen látni akartam végre már, és ő ezt el is hitte, erős házipálinkát, úgynevezett cujkát vett elő, töltött az üvegből.

Mondta, hogy telefonügyeletben van aznap éjszaka, de az nem számít, mert ritka Sepsiszentgyörgyön a váratlan éjjeli eset mostanában, ígyunk csak nyugodtan, hanyadéves is vagyok én az egyetemen? Üljek már le.

Így telt el vagy egy óra, emlékekkel meg barátsággal, és egyszer csak, amikor már majdnem az egész cujkásüveget elfogyasztottuk, hát csörögni kezdett a telefon.

Mindenre, de mindenre emlékszem, a Faszai bácsi felugrott, szétszóródott háját igazgatta az ujjával, ugrott az öreg készülékhez, felkapta.

– Itt vagyok, Iluska.

És aztán fokról fokra egyre inkább kihúzta magát a népművészeti párnákkal teli, deszkapadlós éjjeli szobájában, úgy hallgatta a hívást, és a végén csak annyit szólt: „Máris, jól van!”

Rohant aztán a vízcsaphoz, megnyitotta, alája dőlt a víznek, a haját, fejét hűtötte vele.

Közben énnekem és önmagának is magyarázott, hogy neki most rohannia kell a kórházba, mert egy nő kiugrott itt, a szentgyörgyi állomás előtt a robogó gyorsvonatból, ahol a magas töltés van, egy terhes nő, és a férje, aki kolléga, orvos hozta be a kórházba, és neki el kell látnia, autóval fog bemenni, addig csak maradjak, majd jön, és már az ajtónál volt, amikor én meg szintén mondtam, hogy velem megyek, mert már szintén álltam, ő meg, hogy akkor futás.

Es ott hagytuk a házat, és volt ott egy autó, valami korabeli kelet-német vagy milyen, és már benne ültünk, és mentünk vele, mikor Faszai bácsi újabb adatokat sorolt azt a vacak utat figyelve, inkább csak magának, de énnekem is, hogy az a nő összeveszett a vonaton a férjével, azért ugrott ki a robogó szerelvényből, amit a férj nyilván vészfékezett, és nyilván, és megint nyilván, és megint.

A kórház viszonylag nagy volt, dr. Felber fékezett, kiugrott, majd be, én pedig mögötte, és a műtőfolyosón már messziről jött a Riválisom, és nem is köszöntek egymásnak, csak ő utat engedett a vágató kollégának, majd ment mögötte. Én pedig őmögöttük.

Odaálltunk egy üvegfal elé a Riválisommal, onnan lehetett a műtőbe benézni. Judit bent feküdt, injekciót kapott Felber doktortól, aki később elmagyarázta, hogy görcskeltőt, ami megindítja a kitolást, de nem ez a lényeg, hanem az, hogy amikor a két apa szeme láttára előtolódott a csecsemő, Judit felült, karjára vette, magához szorította, és akkor a magzatnak leesett a szája. Ki lett tátva, vagyis halott volt, én meg, szó nem hangzott, elmentem onnan, ki az autóhoz.

Felber azt sem tudta, hogy mindent láttam bent az üveglap mögül, azt hitte, mindvégig az autónál váraкоztam őrá. Beültünk, elindultunk. Mentünk éjszaka a városban, ő közben elmondta azt, amit láttam. Mondta, hogy majd nappal az a pár el fog utazni tovább, a férfi itteni szüleihez. Az ő felelősségére, mert szerinte az az asszonyka már összeszedte magát.

Mondtam, én meg szintén egy reggeli vonattal, csak ellenkező irányba.

Levelek nélkül

Még nem keltek fel, még mindig alszanak. Hogy az istenbe lehet ennyit aludni? Az asszony mezítláb lép ki a teraszra, a beton máris forró a talpa alatt, jólesik megállni rajta. Hunyorogva néz fel, néhány eltévedt báránnyel felő várokozók gyámoltalanul az ég hibátlan kék legelőjén. A távolban, az utca felső részén valamelyik kertben már fűnyíró kattog. Sohasem lehet elég korán kezdeni, gondolja, nem lesz türelmesebb attól az ember, hogy nyaralót vesz magának. Náluk is lehetne már nyírni, csúnya a gyep, nem is gyep, csak annak hívják. Csatatér a fű és a gaz állóháborújában. A százszorszépeket szereti, azokat sajnálja, ha levágják a fiúk, a kutyatejet nem. Gyerekkorában a szülei mindennap kiküldték a többiekkel együtt, hogy gyűjtsön kutyatejet az utcán. Széles utca volt, inkább tér, egy girbegurba árok futott végig a közepén, még egy kis fahíd is állt rajta. Hogy miért nem tudták egyenesre húzni azt az árkot? Senkit sem zavart, a libákat a legkevésbé, nem is utca volt az, és nem is tér, libalegelő a házak között. A kutyatej a csirkéknek kellett, de ha nem gyökerestől húzta ki, leszidták. Kapott egy kiskést, máskor nem volt szabad a késsel játszani, de ilyenkor kapott egyet, azzal kellett kifordítani a tövét. A kacsák a csalánt szerették, azt is kellett gyűjteni. A csalán valamivel feljebb nőtt, a nyirkosabb, árnyas részeken gyerekmagasságú volt. Letéptek egy-egy nagyobb szálat a fiúk, és úgy csapkodtak vele, mint az ostorral. A lányok meg sikítva rohantak előlük, ha utolérték őket, a bokájukra suhintottak. Mezítláb volt ott mindenki, csak ősszel vettek szandált vagy kiscipőt. Télen kalucsnit kellett húzni. A kalucsni nehéz volt, és mindig két-három számmal nagyobb. Lehúzta a súlya a lépéseket. Nem lehetett futni benne.

Miért jut eszébe mindez? Végül is mindegy. Az ő udvarukban nem nőtt fű, az állatok kitaposták volna úgyis, nyáron por volt, ősszel sár, télen fagyott sár a hó alatt. A hátsó udvarban a disznókat is kiengedték néha, hadd járkáljanak, aztán neki kellett visszaterelni őket. Volt vagy húsz kiló, a koca meg kétszáz, mégis hallgatott rá. De tényleg miért jut eszébe mindez, és éppen a gyepről? Úgy ért véget minden, akár egy villanás.

A szomszéd Venkék is ébrednek, a férfi kora reggel már fürdőgatyában van, aztán egész nap nem is vesz fel mást. Lehet, hogy egész nyáron. Ha nem múlna el a jó idő, egy életet el tudna tölteni abban a röhejes sötétkék gatyában. De ki hibáztatná érte? Az asszony már teríti az asztalt. A viaszkosvászson, ha sokat fekszik, nem jönnek ki belőle a hajtások. Na mit esznek vajon? Már megint tepertőt? Ilona most megy hátra a kiskertbe paradicsomért.

– Jó meleg van ma is – kiált oda neki a szomszédasszony, amikor észreveszi, hogy kint áll a teraszon.

– Forró nap lesz, Ilona – válaszolja, mert hát mi mást mondhatna. – Piacon voltatok?

– Voltunk. Megint jött az a jászapáti hentes.

– Hozott tepertőt?

– Hozott hát, szinte még meleg.

Sose fogják megunni, amióta szomszédok, azóta eszik a jászapáti tepertőt reggelként, fürdőruhában. A strandra nem járnak el, csak itthon hordják a fürdőruhát. Már talán fel sem ismerné őket felöltözve.

Mocorgást hall odabentről, de nem jött még elő senki. Talán mégis felébredtek, csak az ágyból nem keltek ki. Az még, hogy a fiúk így alszanak, rendben van, nyári szüneten vannak. De hogy a férje se kel emberi időben. Venkék biztosan kiröhögik őket a hátuk mögött. Folyton kiröhögik egymást az emberek, egy nagy hahotázás az egész ország, aztán mégis mindenki olyan búvalbaszott valamiért.

A moslékot is neki kellett főznie hajnalban. Na tessék, már megint ezen jár az esze. Ment bele minden, száraz kenyér, krumpli héja, ráncos zöldség, aztán kukoricadara nagy kőművesserpényővel kimérve. Úgy félt, hogy az iskolában majd kiszagolják rajta a moslék bűzét, pedig hát utána át is öltözött. A többiek is nyilván főzték otthon, és senki nem szimatolta ki a másikon. Mégis, a félelem. Szép hosszú haja volt, útközben végig a tincseit szaglászta. Biztosan azért gondol itt erre folyton, mert falun van. Egyik falu olyan, mint a másik. De hát ez sem igaz. Ez nem olyan, mint az a régi, az a régi nincs is már meg, ez meg nem is igazi falu többé. A levegő is más, a fények sem úgy esnek be az udvarra, a szagok, a hangok, az ég, össze nem lehet hasonlítani.

– Na mi van, a Venkék már reggeliznek?

A férje az, nem is hallotta, hogy kijött.

– Főztem le kávé – szól be neki.

– Tudom – feleli a férfi.

Benéz, a férje trikóban áll a nappali közepén, egy kávéscsészéből szürcsöl, borzas a haja. Hogy őszül!

– Ja, megtaláltad?

Valami morgás a válasz. Szívesen rágyújtana most. Több mint három éve leszokott már, és előtte sem dohányzott nagyon sokáig. Néha mégis úgy megkívánja, hogy legyen valami a tüdejében a levegőn kívül is. Nehéz füst, édes, keserű füst, egy kevés kátrány, csak néhány pillanatig, aztán a kifújás öröme. A férje csalódott arcát látja maga előtt, ahogy belegondol. Mihály talán még örülne is neki, hogy csalódhat benne megint valamiért. Hogy ez sem sikerült, leszokni sem tud rendszeren. Inkább nem adja meg neki ezt az örömet.

Belép a szobába, Mihály már eltűnt, talán a mosdóban van, a kávéscsészét csak úgy kint hagyta az asztalon. Soha nem bírta Misinek hívni. Amennyire meleg volt odakint a beton, a linóleummal borított nappali olyan hidegnek tűnik. Lábujjhegyen tipeg el a kanapéig, mellette hagyta a papucsát. Valami reggelit kellene csinálni, a fiúk rögtön enni kérnek, ahogy felkelnek. Akár a farkaskölykök, folyton csak a kaját követelik. Esznek, aztán eltűnnek, olyankor már hozzájuk sem szabad szólni. De amíg éhesek, itt nyafognak körülötte. Kinyitja a hűtőt, nincs benne sok minden, muszáj lesz délután boltba menni. Tojást vesz elő, tegnapelőtti kenyeret, olajat. Akkor bundáskenyér lesz, azt úgyis nagyon szeretik. Igaz, megüli tőle az olajszag az egész házat, de majd kiszellőztet.

Nyílik a fürdőszoba ajtaja, Mihály jelenik meg, a haja szépen lefésülve, mint ha a bajsza is igazított volna. Érezni a szappan illatát, megmosakodott, de ugyanaz a trikó van rajta. Érdekes, hogy a bajsza nem őszül még, a halántéka már egész fehér, a bajsza tiszta fekete.

– Bundáskenyeret csinálsz?

– Azt, jó lesz?

– Jó. Horgászni megyünk a fiúkkal.

Erre nem mond semmit, minek? Ez a horgászat is olyan, hogy mesélik, mint ha rá tartozna, de sose hívják. Minek is hívnák, persze, úgyse menne. De nem is hívják. Bólint egyet, vagy csak dűnyög egy ühümöt, el van rendezve. A férje odalép a fiúk ajtajához, bedörömböl. Ökölrel veri az ajtót, de mosolyog közben.

– Lusta dögök, kifelé! Nyugdívba mennek a pontyok, mire felkeltek!

Zaj hallatszik bentről, nyikorgó ágykeret, függönykarikák kocogása a karnison, elnyújtott ásítás.

– Jövünk már! – kiabál az egyik, aztán röhögnek.

A tojásokat egy régi, lepattant szelű tányérba üti, ezt használja keverőtálnak. Meghinti egy kevés borssal, sóval, önt hozzá egy korty tejet, aztán egy villával nekiáll felverni. Nem kell, hogy habos legyen, de muszáj alaposan elkeverni. A villa kopogását a teli tányér falán mindig is szerette. A serpenyőbe öntött olaj pattan egyet-egyet. Az első szelet belemerül a felkavart tojásba, a halványsárga anyag szétárad a kenyér pórusaiban. Megfordítja, megnyomogatja kicsit a villa fonákjával, mint a szivacs, olyan.

– Mit eszünk?

Egy borzas fej bukkan fel az ajtórésben. A kisebbik jön ki először, kiscatyaiban, pizsamának használt kinyúlt pólóban. Nézi a konyhapultot, egy újabb szelet kenyér mártózik meg a tojásban. Nyami, azt mondja, aztán közelebb lép és átöleli hátulról az anyja derekát.

– Bundáskenyér?

A nagyobbik is előkerül, az is kiscatyaiban, pólóban. Észreveszi odakint az apját a fészker előtt, inkább arrafelé indul el.

– Kint eszünk? – kérdi a kisebbik, és lazít az ölelésen.

– Túl meleg van, együnk inkább bent.

– De Venkék is kint esznek.

– Nekik árnyékol a nagy fa.

A gyerek csalódottan megy arrébb, rájön, hogy a bátyja már nincs ott, elkezd keresni.

A tálaló tányéron már ott sorakoznak a bundáskenyerek, forrón, mint a nap. Még meg kell teríteni, persze a fiúk eltűntek. Elővesz négy alátétet, négy tányért, poharakat, szalvétát hajtogat, az ablakon át kinéz a többiekre. Egy pecabottal bíbelődnek, feltekerik az orsót, aztán leeresztik, majd ismét fel. Biztos van valami értelme. Mihály mutogat nekik, mintha ő olyan nagy szakértő lenne. Mielőtt ezt a házat megvették, soha nem beszélt a horgászatról. Azt is csak utólag mesélte, hogy gyerekkorában eljárt valami bányatóra. Most meg már ő a környék főpecása. Jellemző egyébként. Olyan felszerelést vásárolt össze, hogy Venk csak a szakállát húzogatta ámultan, mikor megmutatta neki.

Az asszony megkopogtatja az ablakot, a fiúk fölkapják a fejüket és már szaladnak is befelé. Mihály bosszúsán tekergeti még egy darabig a zsinórt, biztosan összegabalyodott valahol.

Amikor kinézte ezt a házat a férje, azzal érvelt, hogy mindig is tóparti nyaralót szeretett volna. Mondjuk a tópart kicsit lejjebb van azért, de végül is értette, miről beszél a másik. Elhozta magával, hogy megmutassa neki, akkor derült ki, hogy ő már többször is megnézte korábban. Mikor volt ideje rá? Hát, nem volt valami szép. A palatető lyukas volt, a vakolat koszos, odabent meg mint valami nyomortanya. A gázrezsó is úgy volt itthagytva, ráégett ételmaradékkal együtt. Próbált hozzá jó arcot vágni, de ő csak a rengeteg munkát látta benne. Gondolj bele, mondta a férje folyton, gondolj bele, milyen lehet. Próbált belegondolni, nem nagyon ment. Hogy bírtak így élni, akik előttük laktak itt? Az ingatlanos nem árulta el, miféle emberek voltak. Akkoriban kezdtek gazdát cserélni a házak. A parasztportákat kettévágták vagy háromba is néha. Nyaralónak nem kell akkora udvar. A tóparthoz közelebbi rész addigra már beépült, a falu felső vége is hirtelen értékessé vált. Befektetésnek is jó lesz, ezt duruzsolta a férje a hazafelé úton. Nem tudtam, hogy befektetést keresünk, válaszolta neki. Az meg persze megsértődött. Hát most már talán csak megengedhet magának egy ilyen kis házat, eleget dolgozott érte. Nem állt le vele vitázni. Hazaértek, Mihály még mindig duzzogva vissza is telefonált rögtön, hogy kell nekik.

A fiúk imádták az első pillanattól fogva, hogyne imádták volna. A tópart nekik olyan volt, mint egy dzsungel. Minden nyáron vissza is vadultak kicsit, aztán ősztől lehetett megint illedelmességre nevelni őket. Nem is akartak soha más helyre menni attól fogva, hogy ez meglett. Az osztálytársaik már elkezdtek utazgatni, kirándultak Olaszba, Németbe, volt, aki Spanyolban is járt már. Ezek meg folyton csak a tóhoz akartak menni. Hát akkor ő ezt a kertet fogja nézni, nem a tengert, végül is bele tudott nyugodni. Más választása nem volt. Lassanként újíttak fel mindent, nem úgy ment még akkor, hogy valami vállalkozó csinálta volna meg az egészet. Először ácsokat kellett szerezni, hogy a gerendák ne ázzanak tovább. Mihály hozott egy csapat cigányt. A nagybajuszú főnök odalentről dirigált, fönt meg a fiatalok félpucéron futkostak a tetőn. Attól félt, hogy majd valamelyik leesik, de ügyesek voltak azok. Dobálták lefele a rossz palát, még kesztyűt se húztak. Csak úgy szállt az azbesztes por, persze akkor ez még senkit nem érdekelt. Szépek voltak amúgy ezek a fiúk. Csak úgy feszült az izmuk, és olyan barna volt a bőrük, szinte négernek tűntek. Egyszer Mihálynak el kellett mennie, róla meg biztosan megfélemedtek, pedig csak a boltba ugrott ki. Ahogy jött be a kertbe a szatyrokkal, látta, kint áll két cigányfiú a tető peremén és a marokra fogott nagy farkukkal onnan pisálnak lefelé. Oda se mert nézni, de végül is csak odanézett.

A gyerekeknek málnaszörpöt készít a reggelihez, szódával. Ereszt a szifon nyaka, pedig nemrég raktak bele új tömítést. Sziszeg, mint valami kígyó. Már új korában is eresztett, úgy látszik, ez ilyen, mindig is eresztetni fog. Ezt is meg lehet szokni. Rohannak be a fiúk, a nagyobb csípővel félrelöki a kicsit az ajtó előtt, az próbál visszalökni, de addigra a másik már rég bent van. Elég ügyetlen szegény. Ha az embernek két fia van, inkább békefenntartónak kell lennie, mint anyának. Folyton hadakoznak, észre se veszik, de állandóan küzdenek.

Ez a természet rendje, Mihály folyton ezzel jön, mintha még mindig állatok lennének.

– Kezet mosni! – kiált rájuk.

– Ne már!

– De már.

Úgy dörzsölik a tenyerüket a víz alatt, mintha büntetésből kéne.

Mihály is jön befelé, egy újság van a hóna alatt. Tegnap, de ez mindegy. Venkéknek jár, azok adják át, ha már kiolvasták. A fiúk kirontanak a mosdóból. Hogy lehet folyton száguldozni?

– Na!

Ha az apjuk kiabál rájuk, arra valamelyest lelassítanak.

Kikapnak egy-egy kenyeret, és széttépik. Úgy szeretik enni, hogy előbb a puha résszel végezzenek, utána külön elrágcsálják a héját is.

– Van valami érdekes benne?

A férfi kinéz az újság fölött.

– Csak a szokásos.

Mindig ezt mondja, pedig biztos mondhatna mást is. Nem akar beszélgetni. Úgy reggelizik, hogy az újságot tartja maga előtt, mint egy függönyt. Jobb nem hozzászólni. Ha végez, úgylis ott hagyja majd az asztalon, és akkor ő is el tudja olvasni.

– Egyetek zöldséget is – szól rá a fiúkra. Csak piszkálgatják az uborkaszeleteket, mintha undorodnának tőle. – Eldöntöttétek már, hova mentek?

– A Kis-Tiszára – dűnnyögi a nagyobb tele szájjal.

– Találtunk a múltkor egy mellékágot – teszi hozzá a kicsi –, azt akarjuk ki-próbálni.

– Miért, mi van ott? – néz rájuk kíváncsian.

– Ezt akarjuk kideríteni mi is – feleli a nagyobb félvállról.

– Hát akkor egyetek még, hogy legyen erőtök.

Ha bárki is megkérdezte volna húsz évvel ezelőtt, hogyan képzei az életét, biztosan nem jutottak volna eszébe az ilyen reggelek. Pedig gondolhatott volna rá már akkor is, hogy ez lesz. Minden a helyén van, néz körbe. Minden épp oda kerül végül, ahova való. Az anyja már csitri korában kinézte neki az egyik szomszéd fiút. Antalnak hívták, egyébként helyes gyerek volt. A nővére úgy szólította, Antus, ez tetszett neki. Csak hát sose akart volna paraszthoz hozzámenni, az Antust meg nem érdekelte más, csak a gazdaság. Mindegy is, mire gimnazista lett, már az anyja is beletörődött, hogy neki más elképzelései vannak. Soha nem tudott ezeknek örülni a mama, és ebből nem is csinált titkot, de akadályozni sem akarta már. Mindennap kora reggel be a busszal, aztán vissza délután. Mindenki azt hitte, hogy nehéz lesz neki a sok utazás, pedig azt szerette a legjobban. Télen még sötét volt, amikor kigyalogolt a megállóba, és sötét, amikor visszaért. Fél évig szinte csak sötétben látta a falut, de elég is volt annyi belőle. Ha túl hamar ért ki, behúzódott a bádogból eszkábált megálló sarkába, és dudorászva énekelt. Amikor énekelt, kevésbé fázott. És kevésbé félt egyedül. Később már akkor is énekelt, ha nem egyedül volt. Talán akadt olyan is, aki bolondnak tartotta emiatt. Olyan könnyű valakit bolondnak tartani. De végül is elég jól tanult, szóval nézhettek akárminek. A nagy Ikarusz, ha megjött, úgy fújtatott, mint egy fáradt ál-

lat. A sofőr mindig kedvesen köszönt neki, és ha egyszer-egyszer nem állt ott a megállóban, másnap mindig megkérdezte, minden rendben van-e. Nem lehetett mást mondani, csak hogy igen.

– Van még kávé? – A törlőrongyba dörzsölgeti Mihály a bajuszát, úgy néz rá.

– Kell lennie – feleli –, nagy adagot főztem.

Már a sportrovatnál jár, akkor hamarosan végezni fog.

Ránéz a fiúkra, elfeleznek egy szeletet. Ritka összhang. Két oldalról tépik a kenyeret, tiszta olaj a kezük.

– Ne idéetlenkedjetek már, van kés is a világon.

Persze mire kimondja, cafatokban hullik az asztalra a kenyér.

Az jut eszébe, délután kimegy ő is a strandra. A fiúk hazajönnek megebédelni, nem délben, persze, ahhoz korábban kéne kelni, de mondjuk kettőkor. Mihály utána mindig ledől, a gyerekek meg mennek is vissza a partra egyből. Ha a bevásárlást elintézte, és még nem nagyon fáradt, tényleg kimegy egy kicsit. Öt-kor már nem tűz úgy a nap. Tavaly is egyedül járt ki, és milyen jó volt. Mondjuk az elején feszengett kicsit. Nem szokás egyedül járni, de aztán megszokta ezt is, mint az éneklést a busz megállóban. Ha megnézik, annyi baj legyen. Mondjuk nem is őt nézték. Sokszor eszébe jut, volt itt egy német család. Hogyan keveredtek vajon ide? Talán Szoboszról ugrottak ki. Mindenesetre itt voltak pár napig. És amikor a gyerekeik játszottak az apjukkal a vízben, az asszony úgy napozott, hogy levette a melltartóját is. Hogy bámulták a férfiak. Olyan nagy, kerek holdudvara volt az asszony mellbimbójának, még ő is megnézte magának.

Oldalra sandít a férjére, és egy elszabadult tincset simít vissza a füle mögé. A férfi továbbra is az újságot bújja, azt se veszi észre, hogy az asszony arcán enyhe pír fut át.

Mit szólnának az emberek, ha egyszer ő is levénné a bikinifelsőjét, jut eszébe. Hogy sugdolóznának utána a háta mögött, már csak ezért megérné. Le is néz egy másodpercre, a bő szabású lenfelső nyakkivágásán át a mellkasára pillant. Fügőleges, sekély ráncok futnak egymás mellett a vakítóan fehér bőrbe ágyazva. Néhány apró anyajegy, talán inkább már szeplő tarkállik a mellei közötti síkon. Lejjebb a két enerváltan csüngő bőrtömlő. Nem zavaróan nagyok, nem is kínoosan laposak, valamiképp céltalanok csupán. Vajon megnézné őket valaki, biztos akadna még olyan. Fiatal lány korában egészen deszka volt, mégse kesergett miatta különösebben. Talán nem számított még, talán akkoriban nem is volt olyan jelentősége. Valahogy mindenki vékonyabb volt. Legalábbis úgy emlékszik, fiúk, lányok, egyszerél bél az összes. Csak az öregasszonyok gömbölyödtek ki, mint a cipó. Aztán eltelt pár év, és hirtelen lett melle. Maga is meglepődött kicsit, de örült is neki persze. A fiúk onnantól folyton megbámulták. Elég egyszerűen működik ez a dolog. Amikor szórakozni mentek, melltartót se vett, tánc közben jólesett, ahogy a póló anyagához dörzsölődtek összeugrott mellbimbói. Ha leállt egy fiúval csókolózni, az rögtön elkezdett ügyetlenül matatni rajta. Inkább engedte sokszor, ha már ennyire nem bírnak várni. És tényleg nem bírtak. Amikor Mihállal csókolózott először, tetszett neki, hogy ő nem markolt rá egyből a mellére. Azt persze észrevette, hogy néha rápillant a kihívóan dudorodó pólóra, mégis megállta, hogy odanyúljon. Egyből érezte, hogy ez most valami komolyabb dolog. Ilyenek is számítottak, ezen is mennyi minden múltott.

- Kéred? – Az újságot nyújtja felé Mihály.
- Kösz – ahogy átveszi tőle, a férfi egyből feláll a székből.
- Megyek, összepakolom a holmit.
- Mindjárt rakok be valami kaját nektek.

A fiúk az utolsó cafatokot csipegetik, aztán még tele szájjal ők is felpattannak hirtelen. Az, hogy az apjuk felállt, mintha jelzés lett volna, nekik is menni kell. Úgy hagyják ott az asztalt, mint akiknek semmi közük hozzá. Az asszony még mielőtt kinyitotta volna, félreteszi az újságot, és elkezdti összeszedni a tányérokat. Két szelet bundáskenyér megmaradt, nem szívesen dobja ki őket. Körülnéz, elővesz egy kisebb műanyag tányért, és átteszi rá a szeleteket. Végül úgyis a kukában végzik majd, nincs az az isten, hogy a fiúk kihúlt bundáskenyérre fanyalodjanak. Ő sem fogja már megenni, de idővel kidobni sem lesz olyan rossz érzés. Ételt nem dobunk ki, ő még ezt tanulta, de hát mit kezdene vele. Nincsenek már állatok, amiknek odaadhatná.

A műanyag alátétekről a tenyerébe söpri a morzsát, aztán a kukába szórja. A meghagyott málnaszörpöt a mosogatóba önti. Benedvesít egy rongyot, a leszedett asztalt azzal törli át. Utána odaáll a csaphoz, és kezébe veszi a sárga műanyag szivacsot. Nem nyitja még meg a vizet, a fiúk valamin összevesztek odakint, őket hallgatja. Mihály nem szól rájuk, van egy ilyen szokása, hogy hagyja őket veszekedni. Kell az is nekik, ezt szokta mondogatni, álljanak csak ki magukért. Valami horgászfelszerelésen megy a kiabálás, hogy melyik bot kihez kerüljön. Ő már biztosan közbeavatkozott volna, kinéz az ablakon, Mihály még mindig egy tekercs damillal bajlódik elmerülten.

Talán az a különbség, hogy neki nem volt testvére, Mihálynak meg van egy öccse. Ha a fiúk közti harcról beszélnek, a végén mindig oda lyukadnak ki, hogy ő ezt nem tudhatja, mert egyke. Nem is az, hogy egyke volt, hanem egyke. Mindörökké. Sokszor eszébe jutott régen, hogy megkérdezi a szüleit, miért nem akartak több gyereket, vagy ha akartak, miért nem sikerült. De akkoriban még az ember nem kérdezhetett csak úgy bármit a felnőttektől. A mai gyerekek ezt már nem is igen értik. Olyan ez, mint a magázás, nem tegezte le az ember a saját apját meg anyját. Tessék ideadni a sót, anyuka. Elmehtek a moziba, apuka, kérem? Valahogy így. Nem az, hogy anya, passzold már ide a kecsöpöt. Nem mintha bármit is számított volna az egész, így visszanezve, de akkor is. Összeszorítja a szivacsot, egy csepp víz még bujkált benne az előző mosogatás óta, most végigördül a csuklóján. Nem volt azért rossz egyedül lenni mindig, de ha ketten lettek volna, vagy netalán hárman, lehet, hogy a buszra várva se kellett volna annyit énekelni. A kíváncsiság tovább tart, mint az ember. Miért nem akartak több gyereket? Amíg éltek, nem merete megkérdezni, amióta meghaltak, nincs kitől. Ez sem egy bonyolult dolog. Apuka szép, szikár férfi volt, és valahogy olyan hűvös, mintha nem is meleg vér keringett volna az ereiben, hanem esővíz. Anyuka bezzeg olyan volt, mint egy nagy párna, folyton csak ölelgette volna az ember. Egymással se sokat beszéltek, apukának folyton volt valami dolga, és olyankor nem lehetett zavarni. Tulajdonképpen soha nem lehetett zavarni. Egy gyerek meg mindig zavar.

Bejön a kisebb kisírt szemmel, nagyon próbálja tartani magát, de szinte remeg az idegességtől.

– Na, mi van?

– Semmi.

Szipog, csak azért sem fújja ki az orrát, mintha ez a vizenyős szipogás a sírás fiúsabb változata volna. Bemegy a szobájukba a gyerek, nyikorog a szekrényajtó, odakint csend van. Egy kisebb, műanyag lavórba hideg vizet enged az öblítéshez, kiteszi a mosogató mellé, aztán meleg folyóvízben elkezd a tányérokat súrolni. Megint kinéz az ablakon, Mihály a kis kerti hokedlin ülve magyaráz valamit a nagyobbaknak. A fiú egy apró fémdarabot tart az ujjai között, egy horog lehet alighanem, az apja meg a damilt hurkolja rá, és közben egyfolytában beszél. Nem hallani, amit mond, de a bajsza rezgésén látni, hogy nagyon koncentrálni. Elvigyorodnak, úgy tűnik, sikerült, most Mihály fog meg egy horgot, és a fiú hurkol. Beharapja az ajkát, ő némán, precízen dolgozik.

Egy árnyék jelenik meg a szeme sarkában, arra fordul, a kisebbik az, oldalzsebes rövidnadrágot vett fel, meg egy csíkos pólót. Elzárja a vizet, a gyerek még mindig szipog.

– Tegnap azt mondta apa, lehet ma nálam a Silstar.

– És?

– Most meg nem engedi.

– Mi az a Silstar?

Nem válaszol, visszasomfordál a többiekhez. Az asszony ismét mosogatni kezd, de közben tovább néz az udvar felé. Mihály a kicsinek mutogatja, hogy mit sikerült a bátyjával összerakniuk. A nagyobbik leteszi a botot a kezéből, és elindul befelé. Mihály egy kisebb botot nyújt a másiknak, az kedvetlenül kézbe veszi, aztán jöhet megint a kötözgetés. Közben a nagy betrappol a szobába és öltözködni kezd. A kicsi tartja a horgot a kezében, Mihály hurkolja a damilt és magyaráz, utána cserélnek. Halkan csobog a víz a mozdulatlan kézfejére. A kicsinek nem sikerül valamit megcsinálni, az apja idegesen dirigál neki. A gyerek összehúzza a vállát, megint próbálkozik, de nem megy. Mihály elveszi tőle a damilt, visszaadja neki a horgot, újra megmutatja, aztán megint cserélnek. Mi lehet ilyen fontos? Elfolyik a víz, nem foglalkozik vele. A kicsi megint hurkol, valami még mindig nem stimmel. Az apja előrehajol és az ujjával mutatja, hogyan kéne mennie a zsinórnak. Hosszú, vékony ujjai vannak, mint egy zongoristának. Tetszetek neki ezek a vékony ujjak mindig is. Az ő apjának vastag, göcsörtös ujjai voltak. Amikor legelőször megfogta a kezét Mihály, érezte, hogy másféle világból jött. Nem úgy, nyilván, mint egy herceg a fehér lovon, ezt hiába is kereste volna benne, inkább nem is kereste, egyszerűen csak érezte a tenyerén, hogy nem oda fogja visszavinni, ahonnan eljött. Mihály apja is már nadrágos ember volt, akkoriban így nevezték az értelmiségieket. Micsoda hülye kifejezés, de igaz, az ő apja csizmát hordott meg bricseszt. Nem is telt el sok idő, de kit érdekel ma már? Most mindenki rövidnadrágban mászkál, Venk meg fürdőgyatyában.

Úgy látszik, csak sikerült megkötni azt a damilt. A kicsi diadalittasan forgatja maga előtt a horgot, Mihály a homlokát törölgeti.

– Nem láttad a galléros pólómat valahol?

A nagyobb jön ki félpucéran a szobából. Tarka bermuda van rajta, a lábán meg fehér frottírozokni. Kezd izmosodni, férfiasodni lassan. Ez már nem az a

puha gyerekest, amit úgy szeretett szorongatni. Felkeményedett, kicsontosodott. Amúgy se hagyja már, hogy megölelje.

– A szárítón van.

Persze, ha segítené teregetni néha, tudná magától is, de nem szól utána.

Még a poharak hátra vannak, a habos szivaccsal alaposan végigdörzsöli őket. Utoljára Mihály is bejön, rá se néz, mintha ott se lenne. Talán a házimunka teszi. Miközben mosogat, láthatatlanná válik, gondolja, és keserűn elmosolyodik. Elzárja a vizet, a konyhapultra terített törlőre kiteszi sorban a poharakat. Egy másikkal a kezét törli. Odakint felbukkan a nagyobbik, egy dobozba pakolja az apróbb alkatrészeket. Súlyok, horgok, műcsalik, az isten tudja még mi van benne. A felét se használják sose, de hát ez már csak így működik. A kicsi lépdél a nagy nyomában, próbál ő is úgy tenni, mint aki nagyon fontos dolgot csinál éppen. Egy összecuskható szákkal bíbelődik.

Néhányszor őt is elvitte Mihály csónakázni a tóra. Eleinte érdekes is volt, nem gondolta volna, hogy ilyen sokféle lehet egyetlen víztározó. Más volt az élő folyó, más a nyílt tó, más az elárasztott erdő, a vízililiom-szigetek, a kormorán-tanyák környéke, a belső csatornák. A csónakmotor monoton bűgása sem zavarta, és jólesett a ladik oldalán kotyogó hűvös vízbe lógatni a lábát menet közben. Nem nagyon lehetett beszélgetni, Mihály hátul fogta a motor nyelét, ő meg a ladik elejében üldögélt. Azért így is jó volt. Arról, hogy csónakot is vesznek, ugyancsak utólag értesült. Egyszer azt mondta neki a férje, jöjjön vele, van egy meglepetése. Már gyanakvó volt, ha meglepetések kerültek szóba. A ház is meglepetés volt, kicsivel előbb az új kocsi is, meglepetés volt, hogy Mihály otthagyja az iskolát, és polgármester-helyettesnek jelölteti magát. Milyen meglepetés jöhet még, gondolta akkor, a félig kész nappaliban egy karosszékekben ülve. Kocsiba szálltak és lementek a kikötőbe. Kora tavasz volt még, nem ilyen forró nyár, mint most. A széldzsekijét nyakig becipzárázta, és kendőt kötött a hajába. Rögtön gondolta, miről lesz szó, igyekezett jó arcot vágni a dologhoz.

– Ezt nézd, most már oda megyünk a tavon, ahova akarunk.

Hosszúkás horgászladik ringatózott a stéghez láncolva. Szép darab volt kétségtelenül, újonnan lelakozva, az alján gumiborítással, párnázott ülődeszkákkal. Hogy ez neki meglepetés lett volna, az más kérdés. Jelenthet-e olyasmi meglepetést, amire soha nem vágyott?

– Ül be, megyünk egy kis kört – Mihály a kezét nyújtotta felé, minek ellenkezett volna.

Meglepően kényelmes volt az ülés a párnázott deszkán. A motor viszont nehezen indult. Mihály rántott egyet a zsinóron, felhörgött a szerkezet, pöffentett egyet-kettőt, de aztán elhallgatott. A férje a bajsza alatt szitkozódott, nyilván szerette volna, ha minden hibátlanul megy. A legképtelenebb helyzetekben is lámpalázás tudott lenni. Rántott még egyet, megint csak a hörgés, krákogás.

– Az isten faszát – dűnnyögte Mihály, és térdre ereszkedett az imbolygó ladik végében. Felhajtotta kissé a motort, meghúzogatótt néhány csövet, elgondolkodva tekert egyet-egyet valamelyik csavaron.

Végül is jólesett a ladikban ringatózni, nem is hiányzott neki a motor zúgása különösebben. A csónak oldalfala időnként tompa püffenéssel nekiütközött a stéghez rögzített gumiabroncsoknak. Ez a püffögés is kellemes volt. Aztán még-

is beindult a motor. Mihály rántott egyet rajta, mintha felrobbant volna a gép, jókora sötét füstpamacs szakadt ki belőle, a levegő megtelt benzinszaggal, a ladik teste pedig nyugtalanítóan reszketni kezdett. A férje diadalmas arckifejezéssel ült vissza a helyére, a víz felhabzott körülöttük. Egy ronggyal próbálta letörölni Mihály a kezére tapadt olajat, mindhiába. Egész nap ott volt a kézfejen aztán a sötét folt.

Nem a nyílt tározó felé indultak el, hanem a másik irányba, a Kis-Tisza zárt öblébe. A nádasok úgy hullámoztak a szélben, mintha maguk is valami folyékony anyagból készültek volna. A víz felszínét apró fodrok szántották végig sűrűn, kellemetlenül pattogott rajtuk a ladik. Mihály, talán, hogy az indítás körüli fiaskót feledtesse, a kelleténél gyorsabban ment a csónakkal. Bár az is lehet, hogy egyszerűen csak így esett jól neki. Az asszony összehúzva tartotta a nyaka előtt a kendő két szarát, másik kezével görcsösen kapaszkodott az ülődeszka aljába.

– Apa küldött, hogy ebbe tedd bele a kaját – a kisebbik egy kopott, kék hátizsákot nyújt felé.

– Jól van, mindjárt megcsinálom. Vízetek van?

– Azt majd én töltök a kulacsokba.

A hátizsákot az egyik étkezőszejék támlájára akasztja, és zsemléket vesz elő. Egy elég lesz mindenkinek, kora délután úgyis hazajönnek ebédelni. Margarinnal keni meg a kettévágott cipókat, aztán párizsit, lapkasajtot fektet rájuk. A sajt csomagolása felidegesíti, folyton elszakadnak a szeletek is, ahogy a műanyag burkot lehúzza róluk. A kicsi közben megint eltűnt, odakint sem látja, a nagy a fészében pakolászik valamit, Mihály meg Venkkel beszélget a kerítésen át. Nem lehet hallani, mit mond, de egyébként is úgy tűnik, inkább Venk beszél. Bizonyára megint valami nagy ívű megfejtést ad elő a világ egyik megoldhatatlannak tűnő problémájáról. Valamit, ami eddig senkinek nem jutott eszébe, de neki most, a kék gatyájában ülve a nyaraló kertjében kipattant a fejéből végre. Annyira ráér ez a Venk, hogy már a fél világ minden gondjára talált megoldást. Sőt, nem is csak egy megoldást, hanem újabbat és újabbat, minden egyes nyári dél előtt. Hülye szegény, de közben meg mégsem egészen az. Kissé agyára ment, hogy megszűnt a tervezővállalat, amelyiknél dolgozott. Ezzel sincs egyedül per sze, a fél üdülőtelep ilyen nagyobb dolgokra hivatott, de félrecsúszott zsenikkel van tele. Nem tudnak magukkal mit kezdeni. A nőknek legalább ott van a család, de ezeknek semmi sincs. Söhajt egyet, aztán összepréseli a zsemléket, hogy beleférjenek a nejlonzacskóba.

Az udvaron közben megjelenik a nagyobbik fiú, egy kerek edényt tart a kezében, a kisebb is odalép mellé. Kinyitják az edényt, a kicsi fanyalogva befogja az orrát, a nagy a hasára szorított ököllel nevet. Van egy régi, rozszant kis hűtő a fészében, abból vette ki a fiú a csontkukacos edényt. Régebben megpróbálkoztak vele, hogy a benti hűtőben tárolják a csalinak szánt férgeket, de végül sikerült erről lenevelnie őket. Akkor szerzett Mihály egy kis hűtőt a fészembe. Nincs is benne más, néhány doboz féreg, meg egy pár üveg sör és kóla. Azt nem is hajlandó kitararítani. A fiúk csinálják meg nagy ritkán, ha Mihály rájuk parancsol.

A zsemlék mellé becsúztat még egy-egy almát is a hátizsákba, meg egy külön zacskóban egy fél marék kekszet. Ezzel biztosan kihúzzák ebédig, ha egyáltalán lesz érkezésük enni. Annyira el tudják magukat foglalni néha, érintetlenül

hozzák vissza a tízórait. Már nem is veszekszik velük emiatt. Ha esznek, esznek, ha nem, legalább az ebéddel nem kell majd noszogatni őket. Nem mintha mostanában egyébként is nagyon kéne. Csakhogy hiába esznek rendesen, mégis úgy néznek ki, mintha éheztenék itthon őket. Egyszer a tanítónő meg is jegyezte neki óvatosan a kisebbről, hogy nem ártana, ha egy kicsit felszedne. De hát ő mit tud csinálni? Ezek ilyenek, majd megerősödnek, a nagyobb már el is kezdett vastagodni. Ráadásul az apjuk is pont ilyen volt. Amikor egy főiskolai ünnepségen először meglátta Mihályt, rögtön megtetszett neki az a csinos, magas fiú. Mihály harmadéves volt, és már-már bosszantóan magabiztos, ő meg első, és minden idegen volt még neki. Aztán hamar rájött, hogy nem is annyira magas a fiú, csak azért tűnik annak, mert olyan sovány. Most már persze van egy kis hasa, meg a válla is megereszkedett enyhén, de azért a korosztályához képest még mindig a slankabbak közé tartozik. A polgármester Béla mellett néha már szinte komikusnak is tűnik a gondterhelt, beesett arcával. Mint Stan és Pan, jutott eszébe egyszer, de nem merte a férjének mondani, aztán kiderült, hogy az ellenlábasaik már rég így gúnyolják őket. A töpszli polgármesternek olyan sörhasa van, hogy ikerterhesnek is elmenne simán. Lesz ezen még viccelődés az ősszel, ha elkezdődik a kampány.

Mi van még, néz körül, mást nem akart berakni a zsákba. Leteszi a konyhaajtóba, ha előkerülne a kicsi, ott könnyen megtalálja majd. Most a nagyobb lép be mellé.

- Anyu, figyelj csak.
- Mondjad.
- Este elmennék találkozni a srácokkal.
- Milyen srácokkal?
- A Csabival meg a tesójával.
- És?

– Hát, szóval az öcsi folyton velem akar jönni, de én most szeretnék egyedül menni.

Ahogy ezt mondja, pont olyan a tekintete, mint az apjának. Bizonytalan, de szigorú, gyanakvó és támadásra kész. Megérti egyébként, nagyobb testvérnek sem mindig könnyű lenni. Igaz, mostanában mintha különösen nehezen viselné a kisebb jelenlétét. Érdekes, hogy a testvéri viszonyban is hullámokban jön a változás. Volt olyan is, amikor egészen összenőttek, aztán a nagyobb egyszer csak váltott, és a kicsi megint le volt maradva. Nem is értette szegény, hogy mi történt, mintha ő csinált volna rosszul valamit. Tavaly nyáron például még sokkal jobban elvoltak egymás mellett, idén a nagy már folyton a saját barátai-val akar bandázni. A kicsi ettől persze kirekesztve érzi magát és folyton megsértődik.

- Jól van, majd beszéllek vele – mondja végül.

A nagy elégedetten távozik, talán ettől az ígéréttől megnyugszik majd, és nem fogja egész délelőtt az öccsét szekálni. Ha ilyen egyszerűen mennének a dolgok. Kinyitja a konyhaszekrényt, leguggol elé. Nem sok minden van a zöldséges rekeszben, talán egy krumplileves még kijön belőle. Akkor ez lesz az ebéd, krumplileves meg mondjuk túrós csusza. Ha hoznak halat, az jó lesz majd vacsorára. Feltéve, hogy nem ilyen féltényérnyi durbincsokat fognak megint. Legutóbb

is hazahoztak vagy tízet, de minek? Megtöltötték egy pár régi vödört a kertben, abban úsztatták őket, aztán egyszer csak ráuntak, és otthagyták az egészet. Neki kellett kihalászatnia szerencsétleneket. A fele már döglött volt. Nem tudott mit csinálni, egy reklámszatyorba szedte mindet, azt is, amelyik még élt, aztán bedobta a kerti kukába. Egy óra múlva is hallotta még, ahogy a szatyorban csapdosott valamelyik. Vagy csak képzelte? Akkor szólt a fiúknak, hogy ilyeneket többet ne hozzanak. Lehet, hogy meg se hallották.

Tényleg muszáj lesz délután boltba menni. Vihetné a kocsit is, de inkább biciklizik majd. Nincs messze a bolt, felesleges lenne autóba szállni miatta. A gyékénykosarat, amit tavaly vett az egyik házaló cigánytól, gumipókkal rákötöti a csomagtartóra, abba minden belefér, ami kell. Mihály utálja a házalókat, de őt nem zavarja, ha becsöngetnek. Nekik is meg kell élni valahogy. Sok vizet nem zavarnak. Fejben máris elkezd bevásárlólistát írni, aztán mégis abbahagyja. Ráér még délutánig. Amúgy elég nehéz megállni, folyton ez zakatol a fejében. Tej, kenyér, olaj, paprika, felvágott, sajt. Mint amikor egy dallam nem megy ki az ember füléből. Bár az még mindig jobb, mint a bevásárlólista. Lehunyja a szemét és megpróbál egy dalt dúdolni magában. Nem jut eszébe semmi. Mi is volt az, ami úgy tetszett neki? Összeszorítja a száját. Így sem megy.

– Te meg mit csinálsz?

Kinyitja a szemét, Mihály néz rá vigyorogva.

– Van egy dal, de nem jut eszembe.

– Aha.

Iszonyú bugyuta szövege van, mégsem ugrik be neki. Valami lány van benne, meg virágszedés, szerelem. Bassza meg. Arra mindenesetre jó volt, hogy már nem a vásárolnivalók idegesítik. Most már ez idegesíti.

– Mi a helyzet? – néz a férjére, ő is vigyorog már. – Megoldotta Venk az arab-izraeli konfliktust?

– Most az ózonlyukról beszélt.

– Jézusom. Mit mondott?

– Ne akard, hogy felidézsem.

– Végünk van?

– Nem, éppen ellenkezőleg. Azt mondja, nem kell beszarni.

Venk monológjaiban az az érdekes, hogy úgy megy az ember agyára velük, hogy közben azért szórakoztató is. Ez a nagy szerencséje, máskülönben nem is állnának szóba vele, így viszont nyugodtan beszélhet. Ha valami világvárosban laknának, könnyen lehet, hogy hordószónok lenne. Itt amolyan kerítésszónok csupán, de nem tűnik ettől nagyon boldogtalannak. Tulajdonképpen, azzal együtt, hogy kicsit bolond, Venk az egyik legkiegyensúlyozottabb figura a környéken.

– Figyelj csak – Mihály arca hirtelen elkomolyodik. – Este haza kellene mennem.

– Ma este?

– Igen. A Béla szervezett egy találkozót. Fontos, hogy ott legyek.

Most erre mit lehet mondani? Az efféle nagyon fontos találkozók az utóbbi időben egyre gyakoribbá váltak. Volt elképzelése az asszonynak, hogy mi folyhat ezeken, pedig őt sosem vitte magával Mihály. Nem vihette, a többi férfi se vitte a feleségét. Isznak, kártyáznak, járattják a szájukat megállás nélkül, és úgy

tesznek, mintha ezzel menne előrébb a világ. Bár ki tudja, lehet, hogy igazuk is van. Éppen azért megy úgy minden, ahogy, mert így megy. De hát ő hogy szóljon bele? Mondja azt Mihálynak, hogy nem mehet? Inkább megpróbál jó arcot vágni hozzá. A legutóbb is, amikor azzal állt elő a férje, hogy a Béla vadászni hívta. Vadászni? Nézett rá értetlenül, képtelen volt Mihályt fegyverrel a kezében elképzetni. Még egy dolog, amit meg kell szokni ezek szerint.

– És mikor jössz vissza?

– Holnap délután.

A fiúk odakint már a kocsiba pakolnak. Eszébe jut, hogy a naptejet nem tette be a hátizsákba. Mondjuk, ha beteszi, akkor is mindig elfelejtik bekenni magukat. Kint a vízen nincs árnyék, folyton leégnek, nem érdekli őket. Olyan világos a bőrük, le se tudnak rendesen barnulni. Cafatos darabokban hámlik a válluk. Azért csak beteszi, gondolja, de eltűnt a hátizsák. A kicsi biztosan kivitte, amikor nem figyelt oda. Kinyitja a konyhaablakot és odakiált neki. Unott arccal indul befelé a gyerek. Legalább sapka van rajtuk, azért is mennyit kellett rimázkodnia. Amióta vettek két baseballsapkát a piacon, legalább ezen nem megy a vita. Mihály a régi horgászkalapját vette fel, annak meg csupa folt már a karimája, de valamiért ragaszkodik hozzá. Azt mondja, szerencsét hoz. Hát, ki miben bízik.

Jól eltötmörögnek mindennel. A fiúk teljesen elfeledkeznek a nyári szünetben az időről. Nem is csoda, végtelenül hosszúak a nappalok, éles a fény, semmit sem veszít az erejéből, egyszer csak megszűnik, és az az éjszaka. Reggel ugyanazzal a szikrázással tér vissza. Minden folytatódik, semminek sincs vége. Egy láthatatlan tengely körül forog egyetlen, kimerevített pillanat. Csak ő érzi ezt az elviselhetetlen monotonitást, a többiek ügyet sem vetnek rá. Neki mégis légszomja van. De hogy lehet ez? Kitárja a másik ablakszárnyat is. Hiszen övé a világ minden levegője. Teleszívja a tüdejét, benntartja. Mintha valami zümmögne benne. Egy nyugtalan rovar lakik a tüdejében, képtelen felköhögni. Egy kérész, ha kiköpné, azonnal elpusztulna.

Ki találta ki vajon, hogy a tiszavirágzás gyönyörű? Tavaly Mihály kivitte a csónakkal, borzasztó volt. Először csak néhány rovar repkedett körülöttük, de ahogy mentek előre, egyre sűrűsödtek a vergődő testek. Tele lett velük a ladik is, beleakadtak a ruhájába, a hajába, nem győzte lesepregetni őket magáról. Ott vedlettek rajta ezek a szerencsétlen férgek. Mihály meg nem értette, mi baja van. Összeszorította az állkapcsát görcsösen, nehogy a szájába másszanak. Csikorogatta a fogát, forgatta a fejét. Még az a szerencse, hogy a fiúk nem voltak ott, hogy szégyellte volna magát előttük. Úgy kapaszkodott a csónak ülésébe, mintha attól tartana, a sok kérész egyszer csak megragadja, és a vízbe rántja. Olvasott egy cikket a *Nők Lapjában* nem sokkal előtte, abban a pillanatban egyből beugrott neki, amit a pánikrohamról írtak, valami ilyesmi lehet a valóságban. A könnye is folyni kezdett, de nem sírás volt ez, valami más. Úgy reszketett a térde, nem bírta megállítani. A napszemüveg eltakarta a szemét, de így is tudta, Mihály látja, min megy át, és mégsem viszi haza. Ne gyerekeskedj már, nézd, milyen szép. Elmondta vagy tízszer, egyre idegesebben. Undorító volt mindenestől. A kérészek, ezt magyarázta Mihály megszállottan, három évig élnek lárvaként a víz alatt, aztán kikelnek, feljönnek a felszínre, párosodnak, a hímek azonnal elpusztulnak, a nőstények még leteszik a petét, aztán nekik is végük. Pár óra az

egész. Ennél nyomasztóbb nincs is. Végtelen várakozás, aztán egyetlen baszás az élet. Már bocsánat, de mi a szép ebben? Nem vesztek össze, de napokig nem bírtak utána egymással mit kezdeni. Idén már fel sem merült, hogy meg kéne nézniük. Soha többé nem akarja látni.

– Na mi van, nem mentek?

A nagyobbik támolyog be a konyhába, nézelődik, felvesz a konyhapultról egy darab répát és csak úgy beleharap. Meg sincs pucolva.

– Mindjárt, csak apa még telefonál.

Az asszony leül az étkezőszékre, az ölébe veszi az újságot, de közben a fiát nézi. Csámcsogva rája a kemény répát. Olyan a haja, mint a sün tüskéi, fenyegetően mered minden irányba. Ha hozzáérne, talán meg is szúrná a kezét. Úgysem hagyja, hogy hozzáérjen. Azok az idők már elmúltak. Valaha mindenestől az övé volt a gyerek teste, a hibátlan bőre, a szája sarkában csillogó nyál, vidáman rezgő farpofái. Kivált belőle rég, de csak most lett idegen. Horgászni indul, de úgy befújta magát dezodorral, alig lehet levegőt kapni mellette. Biztosan csajozik is már. Vagy legalábbis álmodozik róla. Magához nyúlt már vajon? De miért jut ez eszébe? Szinte biztos. Végül is természetes. Még jó, hogy nem lányai vannak, akkor beleőrülne a gondolatba, hogy valaki hozzájuk ér. Mindig is szeretett volna egy lányt. Előbb egy lánytestvért, aztán egy kislányt. Egyik sem lett végül. Kinek panaszkodhatna emiatt? A Venkék Katicája már milyen szép nagylány. Ritkán van itt, főiskolára jár. De amikor itt van, benéz hozzá is mindig. Régen sokszor ájtott, engedte, hogy kifésülje a haját. Megtanította kalácsot sütni is. Már gyerekeknek is szép volt, pedig az Ilonáról sok mindent el lehet mondani, de hogy szép lenne, aligha. Látszik az az emberen, ha legalább régen szép volt. Ilonán az látszik inkább, hogy régen sem érdekelte nagyon, hogy néz ki. A Venk nem lenne ronda, ha véletlenül levágná azt a nagy bozótot az arcáról, alighanem kiderülne, hogy egész sármos. Persze a kék fürdőgatyja helyett valami mást is felvehetne néha. Ebben fogják eltemetni is.

– Beszélte veled?

– Kivel?

A fiú csalódottan mered rá.

– Hát az öcsivel. A délután miatt.

– Még nem. Majd, ha visszajöttetek.

– Jó. De ne felejtse el.

Úgy közli, akár egy ultimátumot.

Néha már nehezebb esik felidézni, milyen is volt megszülni őket. Észre sem veszi az ember, és elkezd távolodni mindentől. Aztán már az újszülött pislogása sem lesz más, mint egy messzi világítótorony emléke valamelyik nyaralásról. Látott már egyáltalán valódi világítótoronyt, jut eszébe. Inkább nem, mint igen. A fájdalom emlékét rögtön elnyomta az öröm, aztán idővel mégis visszaélesedett. Érdekes, hogy a lönchúsos kenyér ízére, amit a szülés után kapott, pontosabban emlékszik, mint arra, milyen volt először kézbe fogni a gyereket. Mire nagymama lesz, ha lesz, mindent elfelejt majd. Ezért szeretik az öregek folyton ugyanazokat a filmeket nézni. Egyszerre ismerős minden, mégsem emlékszik senki a végére.

Odakint egy pillanatra feltámad a szél, meglibbent egy ponyvát a kert végében. Hirtelen megemelkedik a sáros fólia, dicsőségesen rebben egyet a napsütésben, aztán csalódottan hanyatlik vissza a helyére. Mindenféle rozsdás vasak, szebb napokat látott gépek, feleslegben maradt építőanyagok lapulnak alatta. Soha nem fog eltűnni az a rakás a kertből, hiába célozgatott párszor Mihálynak arra, hogy igazán elvitethetné. Minden kertben van egy ilyen rakás errefelé. Tény, hogy az övéké messze nem a legrosszabb. Venknek nem is egy, de mindjárt legalább három rakása is van. Ilonát, úgy tűnik, nem zavarja különösebben. Vagy ha igen, nem mondja, igaz, amúgy se nagyon mond semmit, csak amit muszáj. Egyszer azért rákérdezett mégis, de a szomszédasszony csak legyintett. Ne nézegetse folyton a rakást, ezt javasolta nagy vigyorogva, akkor nem fogja zavarni. Csakhogy ő nem bírja nem nézni.

Mihály egy marmonkannát hoz elő a fészerből, a nagyobbiknál meg egy üres műanyag van. Benzint öntenek egyik kannából a másikba egy tölcséren át. Az üzemanyag nehéz szaga egyből megüli a kertet, az asszony a konyhában is érzi. A kisebbik fiú pár lépéssel arrébb, a háta mögé tett kézzel figyel, ő ebben a műveletben nem kapott szerepet. Kotyogva ömlik át a folyadék egyik edényből a másikba. A csónakmotorhoz viszik nyilván. Ahogy a fémkanna alját emeli egyre feljebb, Mihály karján megfeszülnek az izmok. Ujjatlan póló van rajta. Ez már nem az a trikó, amiben aludt, azt időközben lecserélte, de nem nagy a különbség. Szép, inas karja van végül is. Nem látszott rajta fiatalon sem, de meglepően erős volt, talán még most is az. A fiúkat úgy dobálta a levegőbe, amikor kisebbek voltak, oda sem mert nézni az asszony. Soha nem ejtette el őket, azok meg úgy kacagtak, alig kaptak levegőt. Pedig nem volt egy nagy sportember Mihály sohasem, egyszerűen csak ilyen volt az alkata. Amikor elkezdett tanítani, egy ideig mondjuk lejárt focizni a többi tanárral. Sok fiatal tanár volt akkoriban. Egyáltalán, több fiatal ember. Ez persze biztosan nem igaz önmagában, és csak azért emlékszik így az asszony, mert ők maguk fiatalok voltak. Ugyanannyi fiatalnak kell lennie ma is, nem fogyhattak el. Akárhogy is, mintha kissé megöregedett volna minden körülöttük.

Miután a tanárképzőn találkoztak, eleinte azt hitte, Mihály észre sem veszi őt. Igazából volt egy olyan különös érzése, hogy senki más sem veszi észre. Mintha ott se lett volna, vagy csak úgy, akár egy kísértet. Népművelő-könyvtáros szak, nem volt könnyű úgy beszélni róla, hogy nagyon érdekesnek tűnjön. Bejárt az órákra, igyekezett minden elvárásnak a lehető legjobban megfelelni, de szinte semmilyen visszajelzést nem kapott. A tanárok soha nem kötözködtek vele, de nem is emelték ki egyszer sem. Vizsgán mindig ő végzett a leghamarabb, de nem azért, mintha annyira felkészült lett volna, egyszerűen csak nem voltak rá túl hosszan kíváncsiak. Nem nagyon értette. Amikor hazament, otthon sem kérdeztek semmit. Pedig mesélt volna szívesen, hogy miket tanulnak, milyenek az órák, a leánykollégium, a rossz ebédek, a hosszú esték, az áttetsző, városi délutánok. Apukának mindig valami fontosabb dolga akadt, anyuka meg folyton a maga bajával volt elfoglalva. És állandóan volt valami baja. Nagyon elhízott akkoriban. Egész nap csak ült a hokedlin, és a visszeres lábát nyújtogatta. Már nem esett olyan jól megölelni, nem volt többé puha és jóillatú,

mint a párna. Nehéz lett, kemény és dohszagú, akár egy krumpliszák. Esténként hallotta a szobájából, ahogy magában sírdogál a vetett ágyban. Apuka akkoriban már rég a nyári konyha heverőjén aludt éjszakánként. A vasárnapi ebédek után egyre könnyebben indult vissza a városba. Valami kezdett megváltozni benne. Illetve rajta. Egy idő után ő is miniszoknyát húzott, mint a többi lány. Frufrut vágatott magának, hátul meg lófarokba fogva hordta a haját. Mentolos cigit szívott és délutánonként sokáig elüldögélt keresztbe tett lábbal a főiskola melletti presszóban a barátnőivel. Egyáltalán, lettek barátnői. Az egyik ilyen barátnője mutatta be Mihálynak végül. Nem árulta el, hogy ő addigra már rég kiszúrta magának a fiút.

A teli műanyag kannát is betették közben a kocsi csomagtartójába. Mihály visszacipelte a marmont a fészerbe, most a két nagy evezőt próbálja épp kiszabadítani. Hogy minek hurcolják azokat is haza mindig, nem fér a fejébe. Mihály szerint ellopják, ha kint hagyná. Tény, hogy sokat lopnak mostanában, de hát a többi csónakos nem cipeli haza folyton az evezőket, és még egyiké sem tűnt el. Mihály bentről tolja kifelé, a fiúk meg odakint lépegetnek velük jobbra-balra. Szűk a fészert ajtaja, belül tele van mindenféle kacattal. Azért csak sikerül kiszabadítani mind a kettőt egy kis idő után. A kocsi tetejére fektetik, és egy vastag zsinórral hurkolják a csomagtartóhoz őket. A kicsi nem éri még fel, de azért ott áll ő is, mintha abban reménykedne, hogy egyik pillanatról a másikra nő vagy harminc centit. Hiszen tényleg egyik pillanatról a másikra nyúlnak meg, legalábbis kívülről nézve. Nekik persze elviselhetetlenül lassú ez a folyamat. Panaszkodnak mindig. Hogy mondhatná el, hogy ne sürgessék, hiszen minden csak egyre nehezebb lesz. Hallgat inkább, csitítgatja őket, enni ad nekik.

Eszébe jut a krumplileves. Tesz egy pár lépést a kamra felé, odabent egy rúdra akasztva lógnak a kolbászok. Van, amelyikből még mindig csepeg a zsír, egy papírt rakott alájuk Mihály. Néhány hangya nyalogatja a cseppeket, békén hagyja őket. Az egyik kolbászból levág egy ujjnyit, az elég lesz hozzá. Visszamegy a konyhapulthoz, mintha egy óratoronyban állna, ahonnan az egész vidéket belátja. Valójában csak Venkék tujasoráig lát. Előveszi a krumplit meg egy fej vöröshagymát a zöldségesrekeszből. A görbe pengéjű kiskéssel hámozni kezd. Volt, hogy a fiúkat kérte meg, pucolják meg a krumplit, többet vágtak le róla, mint amennyi maradt. Nem bírják rendesen kezelni a kést. Inkább megcsinálja ő, ne kelljen ezen is külön idegeskedni. Szép, egyenes csíkokban kunkorodik a krumplihéj a penge mentén. Eredetileg nem is volt görbe a kés pengéje, csak annyit élezték az évek alatt, hogy ilyen lett. Annál jobb vele hámozni. Egyszer hallotta, hogy Mihály a katonaságról beszélt a fiúknak, büntetésből a konyhára osztották be, ezt mesélte, és ott az egész századnak ő meg másik két kopasz hámozta a krumplit. Egy életre kihámoztam magam, mondta, és ezen nagyot nevettek. Tény, hogy itthon az istennek nem venné a kezébe a görbe kiskést.

Ezek a katonatörténetek mennyire untatták mindig is. Igyekezett úgy tenni, mint akit nagyon érdekelnek, de nem ment könnyen. A fiúk akkoriban úgy jöttek főiskolára, hogy előtte katonák voltak. És mind nagyon el akarta mondani, ami vele történt. De hát mi történt volna? Szerencsére nem volt háború, valamilyen baráti országba sem vonultak be még egyszer. Földön csúszkálás volt, kényelmetlen ágyak, hülye őrmesterek másfél évig. Másfél év, aztán évtizedekig

erről mentek a sztorik. Megkérdezte akkoriban a barátnőit, ők mit szólnak hozzá, bólogatunk, mondták. Bólogatott ő is. Nem kellett sokáig udvarolnia Mihálynak, elég gyorsan beadta a derekát. Mentek moziba csókolózni, hangversenyre csókolózni, színházba csókolózni. Tudta már, hogy minek kell következnie, készült rá magában, kíváncsi is volt. Aztán Mihály vacsorázni vitte egy olyan vendéglőbe, ahová a főiskolások nem jártak. Virágot is hozott neki, úgy nézett rá a desszert közben, hogy nem volt kérdés, min jár az esze. Hétféje volt, a többi fiú vagy hazament a kollégiumi szobából, vagy Mihály kérte meg őket, hogy tűnjenek el. Bizonyos értelemben másra számított, de nem volt rossz. Egyáltalán nem volt az. Határozott, de könnyű keze volt Mihálynak, és úgy látszott, van gyakorlata is. Erre nem mert rákérdezni, nem szeretett volna sírni miatta. Amikor felszisszent, Mihály csípője megállt egy pillanatra, aztán lassan, puhán indult tovább ismét, és mélyeket sóhajtott a fülébe.

A sírást soha nem értette. Akárhány hagymát megpucolt, egy csepp könny sem gyűlt a szemébe. Mások majd belevakulnak, ha csak egyet is fel kellett vágniuk. Ilona sem bírja, mindig nevetve dörzsöli a szemét a teraszon. Ki kell mennie a konyhából, annyira csípi neki. Fogja a kiskést, kanyarít egyet, és egy szép mozdulattal egyben lekapja a hagyma külsejét. Szárazon pislog maga elé. Madarak csivitelnek az ablak alatti bokorban. Verebek csak, de a csipogásuk jókedvvel tölti meg a délelőtti forróságot. Bizakodni kezd tőle az ember, ez jut eszébe, bizakodni, de miben is? A kettészelt hagymafej szinte felragyog a vágódeszkán. Kockákra szeleteli, ő így főzi bele a levesbe majd. Anyuka egyben főzte a hagymát, aztán tálalás előtt kihalászta belőle. A mostani hagymák már íztelenebbek, muszáj felvágni őket, különben nem lesz zamata a levesnek.

Amikor hazavitte Mihályt bemutatni, anyuka odáig volt tőle. Kicsit túl is játszotta a dolgot, még el is sírta magát. Egy ideje állandóan elsírta magát. Apuka nem mondott semmit, kimért volt, mint mindig, de nem kötözködött, nem morgott, és ez tulajdonképpen nagyobb szó volt, mint anyuka örömkítőrése. Kocsival jöttek, ezt alighanem nagyizolásnak tartotta apuka. Neki soha nem volt kocsija, a gyümölcsösbe is bicikkel járt, pedig oda-vissza volt vagy harminc kilométer. Lehet, hogy annyi mégsem. Egy kiskocsit eszkábált össze magának, amit a bicikli után tudott kötni, abban húzta haza az almát, naspolyát, mikor mit lehetett. Mihály az apjától kapta az autót, de fele részben ő maga fizette ki. Egy piros Zsiguli volt. Hátratett kézzel sétálta körbe apuka, még a motorházba is benézett, mintha értene hozzá. Szovjet kocsi, magyarázta Mihály, apuka meg összeszorított fogsorral hümmögött. Nem nagyon volt bizalma a szovjet dolgok iránt. Alighanem a hadifogság miatt, bár erről soha nem beszélt. Kazettás magnó is volt benne. De olyan hangos volt a kocsi, menet közben a zenét alig lehetett hallani.

– Anya.

– Tessék?

A kisebbik áll az ajtófélfának dőlve, kutyatekintettel néz rá, vajon mit akar?

– Elvihetem a fényképezőt?

– A horgászatra?

– Hát, igen.

– Minek?

– Hátha látok valami érdekeset.

– Te tudod. De vigyázzál rá.

A zsebpénzéből vett egy fényképezőt még nyár elején. Megpróbálta lebeszélni róla, felesleges pénzkidobásnak tűnt. Ha fényképezni akar, valakitől tudtak volna kölcsönkérni egyet. Még a Venknek is van egy gépe, amit sohasem használ, biztosan odaadta volna. Ragaszkodott hozzá a gyerek, hogy neki egy saját kell. Végül is nem akart vele hadakozni, hiszen az ő pénze. Azóta elkattintgatott már vagy öt tekercset a semmire. Igaz, nem is hívatta elő őket. A faluban nincs hol, a városba meg csak emiatt nem mentek be. Ráér majd ősszel, nem is türelmetlenkedik.

Venkéknél megszólal a rádió. Ilona mindig bekapcsolja, ha a konyhában csinál valamit. Eleinte idegesítette, de aztán elmúlt ez is. Néha megbeszélik, ha valami érdekeset mondanak be. Nem mindig hallja, de azért azt mégsem kérheti, vegyék hangosabbra. Nekik is van rádiójuk, persze, de nemigen hallgatják. Mihály a régi tévét is elhozta hazulról, azt szokták esténként nézni. Időnként elmegy rajta a kép, akkor ki kell kapcsolni és várni egy kicsit. Aztán megint jó lesz.

Tulajdonképpen mindent előkészített, odatenni viszont még korai volna. Mihály kihúzza a fészerből a fűkaszát, félreállítja az árnyékba. Biztosan rászólt a fiúkra, hogy ha visszajönnek, nyírni kell. Azt olvasta nemrég, hogy az emberek a friss kenyér és a kávé illata után a lenyírt fűt kedvelik a legjobban. Lehet, de ő mégis irtózik tőle. A rádió hangja elnyomja a madarak csicsérgését. Sportról beszélnek, hogy mire lehet számítani majd az olimpián. Inkább a verebeket hallgatná. Amikor az első lakásukat megvették, a négyemeletes társasházban folyton hallani lehetett a másodikon lakó Takácsék papagájait. Volt nekik három is, két kék, egy sárga, vagy két sárga és egy kék, mindegy. Hullámos papagájok, Mihály utálta őket, de neki tetszett, hogy a lépcsőházban madáracsicsérgést hallhat. Állítólag Ausztráliában olyan a hullámos papagáj, mint itt a veréb. Elképzelte, ahogy csapatostul röpködnek a szivárvány minden színében. Itt megfagynának télen, vigyázni kell, ki ne szökjenek. Nem tudnak vadon elszaporodni, de a lakásban elég sokáig élnek. Nem sokkal az esküvő után költöztek be. Mihály a gimnáziumban kapott munkát, neki viszont még nem volt meg a diplomája. Végül is levelezőn fejezte be. Aztán felvették a könyvtárba, Mihály kijárta neki. Az esküvő különben egész visszafogott volt. Anyuka szerette volna, ha otthon tartják, falusi lagzira vágyott, de ő hallani sem akart róla. Egy vendéglő különtermét foglalták le végül, csak a család volt ott, meg a legközelebbi barátok. Inkább spórolni akartak, nászútra sem mentek, csak egy hétvégére Lillafüredre. Alá volt már írva a lakás, arra kellett félretenni mindent. Aztán meg jöttek a gyerekek. Épp csak elkezdett dolgozni, már mehetett is gyesre. Minden olyan gyorsan történt, olyan magától értetődően. Egy születés, egy halál, aztán újra, születés, halál. Utána csak halál. Hat év alatt négy temetés, mint akiket elátkoztak. A gyerekek miatt nem is tudott igazán gyászolni, utána meg már késő volt. Végül is a szülei házából vették a sajátjukat. Ha erre gondol tulajdonképpen, az nem is rossz. Mintha lenne valami folytonosság. Pedig hát másik ház, másik élet. Most meg itt néz kifelé a konyhaablakon.

Eszébe jut hirtelen az a dal. Dudorászni kezdi mosolyogva. Tényleg, milyen bugyuta kis szöveg, de azért jókedve lesz tőle. Végül is a dúdolás mindig segít. Egyedül áll a fényben, a nyitott konyhaablak mögött. A fiúk már beültek az au-

tóba. El sem köszöntek tőle. Mihály a kaput nyitja. Kicsit meg kell emelni a szárnyait, különben beleakad a földbe. Átgurul az autó, aztán megáll ismét. Be is kell csukni maguk mögött. Megint hallja a verebek csivitelését, pedig Venkék nem kapcsolták ki a rádiót. Pokoli forró nap lesz, remeg a levegő a murvás út fölött. Mihály emeli a kaput, és tyúklépésben teszi vissza a helyére. Kinyílik a kocsi hátsó ajtaja, a kicsi ugrik ki rajta. Na, vajon mit hagyott itt? A félig nyitott kapun beszalad, aztán megtorpan az udvar közepén. Valami van nála, emeli a kezét. Meredten figyel az asszony, aztán odainteget neki. A fényképező villan egyet. Ezért szaladt volna vissza? Nem lehet kikapcsolni a vakut a legragyogóbb nap-sütésben sem. Már lohol is újra a kocsihoz a gyerek. Hogy juthatott eszébe, hogy pont itt csináljon egy fotót? Nem lesz azon semmi. Mihály a másik kapuszárnyat is visszazárta, beszáll ismét a vezetőülésre, hátra se néz. Csikorognak a kövek a kocsikerék alatt, fehér por száll fel. Csönd lesz hirtelen. Se rádió, se verébcsipogás, egy pillanatra minden elhallgat. Nem mozdul az ablakból, néz a többiek után, pedig azok már messze járnak. Itt hagyták megint. Tovább dúdol magában. Egyre hangosabban szól belül a dal.

Adu

Ki gondolta volna, hogy egyszer még itt fogunk ülni, és nevetgélünk, mint a régi szép időkben. Vagy hogy egyáltalán újra szóba állunk egymással, és nem csak bizalmatlanul fixírozzuk egymást egy zsúfolt terem két sarkából. Én biztosan nem.

Amint megkaptam az „örömmel értesítjük, hogy” kezdetű levelet, egyből a kis nyílra kattintottam a címzettek mellett, hogy lássam, kit hívtak még meg. Persze, amikor megláttam Dávid nevét, azt is megbántam, hogy egyáltalán pályáztam. Gondolatban máris fogalmazni kezdtem az e-mailt a szervezőknek. Sajnálom, hogy le kell mondanom ezt a nagyszerű lehetőséget, de nem engednek el az egyetemről... elnézést, hogy csak most szólok, de váratlanul közbejött egy halaszthatatlan családi ügy... Aztán valahogy sosem ültem le megírni azt az e-mailt. Összepakoltam a nagy bőröndbe, és megvettem a vonatjegyemet.

Az első nap volt a legkínosabb. A teraszon ültem a többi résztvevővel, akikkel már órákkal korábban megérkeztünk, mire Dávidék is beestek. Mindenki köszönt mindenkinek, akik nem találkoztak még, gyorsan kezét fogtak és bemutatkoztak, csak mi ketten néztük levegőnek egymást. Az asztal műanyag rattan szegélyét piszkáltam a körmömmel, és próbáltam semleges, unott arckifejezést ölteni, mint akinek teljesen mindegy, hogy hozzászólnak-e.

Most is e körül az asztal körül ülünk. Késő van, a többiek már lefeküdtek, csak Dávid és a mentora, Kata tart ki, meg én. Nem is igazán látjuk, csak halljuk egymást, a kültéri reflektort rég ránk kapcsolták. Nehogy túllépjük a rezsicsökkentést, mondogattuk, mintha nem állami pénzből finanszírozták volna az egész banzájt. Az egyik karommal átölelem magamat, mert picit azért fázom, a másik kezemmel a borospoharam üvegszárába kapaszkodom. Nem szoktam inni, de a szervező rám tukmálta. Itteni termelőtől van, mondta, badacsonyi bor. Udvariasságból elfogadtam, de rögtön meg is bántam. Dávid szerint jó kénes, engem valamiért a medencék klóros vizére emlékeztetett az íze.

Különös érzés ott lenni a közelében, és hallani a hangját, néha beleszólni a beszélgetésbe, hozzáfűzni egy gondolatot vagy poént. Ahányszor sikerül megnevettetnem, elégedetten elmosolyodom – mint az iskolában, amikor az egész osztályban csak én tudtam a jó választ a kérdésre –, és magam sem értem, mi az istenért örülök ennyire.

Az első négy nap még kínosan ügyeltünk arra, hogy étkezéseknél külön asztalokhoz ülünk le, és amikor valamelyikünk felszólalt, a másik inkább a cipőjét vagy a kezét bámulta. Esténként több beszélgetés folyt párhuzamosan, így sosem kellett ugyanabban a társaságban lennünk. Néha úgy éreztem, mindenkinek feltűnt, milyen nevetségesen kerüljük egymást, de aztán emlékeztettem magam, hogy senkit se érdeklünk annyira, mint hisszük.

Aztán a bemutatkozó estemen előadtam a teljes repertoáromat. Felolvastam azt a néhány verset, amire büszke voltam, és aminek tényleg örültem, hogy megírtam. Beszéltem a depressziómról meg az étkezési és testképzavaromról. Hogy mennyire szeretem az irodalmat, hogy mindig is ezt akartam csinálni, de otthon senki sem támogatott benne, amíg el nem kezdtem hozni az eredményeket, mert nem tudták, hogy tehetséges vagyok-e. Aztán jöhetett a finálé, amikor a szakmában tapasztalt kettős mércéről és szexizmusról kezdtem magyarázni.

Régebben én voltam a vagány, fasza kiscsaj, akivel a moderátorok ki tudtak mondani dolgokat, de egy ideje már dühös se vagyok. Frustrál, hogy mindig erről kérdeznek – úgy tűnik, ez lett a profilom. Biztos azt hiszik, elég, ha beszélni hagynak, mert én élvezem, hogy erről beszélhetek. Változni persze semmi se változik.

Az est végén mind kimentünk a teraszra, ahol megkezdődött az ilyenkor szokásos egósímogatás. Dávid és a haverjai félkörben állva dohányoztak. Jó volt, szólt oda megtörve a többnapos hallgatást, és féloldalasan mosolygott. Köszí, mondtam, és én is mosolyogtam. Erre a többiek is dicsérni kezdtek, milyen jó volt a beszélgetés, mennyire tetszett nekik ez meg az a vers. Én meg csak álltam lehajtott fejjel, szerénykedve, és próbáltam nem lelepleződni. Ezek azt hiszik, ilyen jó és érdekes vagyok, hogy ilyeneket tudok, pedig ezeket mind két-három éve írtam, azóta minden más lett, a legújabb versem is egyéves, semmi sem inspirál, nem jönnek a szavak, úgy tűnik, nincs már mit mondanom, ide se kellett volna eljőnnöm, mi az istennek arcoskodom itt tíz napig, csak foglalom a helyet valaki elől, akinek még volna miben segíteni, akit érdemes lenne támogatni, akitől talán nem csak egy háromnegyed kéziratra futná öt év alatt, amit egyszerűen képtelen befejezni.

Erre gondolok akkor is, amikor Kata Dávid kéziratáról kezd beszélni. Hetvenoldalas, az enyém negyven sincs, teszem hozzá gondolatban, és azzal a lendülettel ámítani kezdem magam. Ilyeneket gondolok, hogy jó, de Dávid versei eleve hosszabbak, és több sortörést is használ. Hogy biztos azért hetven oldal, mert beletett mindent, amit valaha írt, én meg leginkább csak pusztítottam az anyagomat az utóbbi két évben. A kudarc érzése mégis kiszorítja belőlem a levegőt. A verset nem kilóra mérjük, nyögi a hang a fejemben utolsó lélegzetével, lehet, hogy a te negyven oldalad többet ér, mint az ő hetvene, de én vagyok az utolsó, aki ezt beveszi. A pályakezdés részben igenis futóverseny, és ideje szembenézni vele, hogy rég lehagytak, a hátrányom behozhatatlan.

Kata kezdi rosszul érezni magát amiatt, hogy percek óta kizárnak a beszélgetésből. Engeszteléseképp azt kezdi bizonygatni, hogy Dávidé mellett az én pályázatom tetszett neki a legjobban. Ezt már első este is elmondta nekem. Akkor nagyon élveztem a helyzetet. Dávid látványosan nem tudott mit kezdeni magával, csak kóválygott a teremben, mert én az ő mentorával beszélgettem, ő meg nem mert odajönni hozzánk. Nála abszolút mi ketten voltunk a befutók, mondja Kata most is, mindketten kurva erős anyagot állítottunk össze, és nemcsak borzasztó tehetségesek vagyunk, de szerinte nagyon jól ki is egészítjük egymást. Dávid erre felhorkan, én felhúrom a szemöldököm. Kata egyre izgatottabban kezdi magyarázni, hogy van azért köztünk egy kis különbség, nem is csak az, hogy fiú-lány, hanem hogy Dávid egy klasszikus magyar irodalmi hagyományból jön, én meg elindultam egyfajta világirodalmi irányba, de közben meg na-

gyon sokban hasonlítunk, nemcsak poétikailag, hogy mindketten alanyi költők vagyunk, de a humorunk is teljesen ugyanolyan. Hát látja, milyen jól kijövünk, hogy ugratjuk egymást, teljesen egy rugóra jár az agyunk, és abszolút fesztelenek vagyunk egymás társaságában, mi meg csak ülünk egyre nagyobb csendben és egyikünk se tud megszólalni, mire Kata beviszi a végső találatot, és azt mondja, nem kell dugnunk, ha nem akarunk, de szerinte jók lennének együtt. Úgy meredek magam elé, mint akinek mindjárt kiesik a szeme, Dávid is hallgat, valószínűleg köpni-nyelni nem bír, egyikünk se tudja, hogy reagáljon erre az egésze. A csend egyre kínosabb, végül azt mondom, de hát ne hozd már zavarba szerencsétlent, csak ma este kétszer mondta, hogy barátnöje van. Dávid fújtat egyet, innen tudom, hogy valószínűleg egészen eddig levegőt sem mert venni, és most megkönnyebbült, hogy ilyen diplomatikusan válaszoltam. Feláll, azt mondja, bemegy, hoz magának még egy sört.

Megvárom, hogy kattanjon mögötte a teraszajtó zárja, aztán megjegyzem, mintegy mellékesen, hogy egyébként, Kata, amit látsz, azt jól látod. Mármint, évekkkel ezelőtt alakult köztünk valami, és nem az én hibám volt, hogy abból nem lett semmi. Vagy az én döntésem. Nem akarok belemenni a részletekbe, meg feketíteni neked a mentoráltadat, de én azért golyóztam ki magam majdnem az irodalmi életből, mert ő mindenhol ott volt, én meg nem akartam találkozni vele, úgyhogy inkább nem jártam sehova. Na mindegy. Rég volt, meg minden, úgy-ahogy túl is tettem magamat rajta. Csak azért azt nem gondoltam volna, hogy... érted, konkrétan három éve most állunk szóba egymással először. Nem gondoltam volna, hogy még mindig látszik, volt köztünk valami.

Volt, kényszerítenem kell magamat, hogy azt mondjam, volt, nem azt, hogy akkor ezek szerint van, még mindig van köztünk valami. Azt hittem, hogy már túl vagyunk a veszekedésen, a haragszomrádon, a kínoskodáson és az udvarias csevegésen, most már kialakíthatunk egy felszínes, de jó kapcsolatot. Nem hívjuk meg egymást a szülinapi bulinkra, nem bonyolódunk hosszú telefonbeszélgetésekbe az éjszaka közepén, nem segítünk pakolni a másiknak, ha költözködik, tudjuk, hogy ennyire azért nem vagyunk jóban. De ha találkozunk, beszélünk pár szót, kedvesen, civilizált humánértelmisségiék módjára. Pár hete azt hittem, sosem bírnám így megjátszani magam, nem fogom elhitetni Dáviddal, azt akarom, hogy felejtjük el az egészet, és tegyünk úgy, mintha az egész meg sem történt volna. De mióta itt vagyok, rájöttem, hogy a zökkenőmentes együttműködés nekem nagyobb érdekem, mint neki. Eggyel több vagy kevesebb sértett lány, mit számít az neki. Nekem viszont ötévnyi munkám forog kockán, ez a rendezvény az utolsó esélyem, hogy bizonyítsak. És akkor jön ez a nő, egy szinte vadidegen, és tönkretesz mindent.

Dávid egy doboz áfonyás sörrrel a kezében tér vissza. Még mindig gombócot érzek a torkomban, de azért megjegyzést teszek rá, hogy lányos piát iszik, mire ő kikéri magának, hogy épp aktívan harcol a toxikus maszkulinitás ellen, és inkább köszönjem meg neki, hogy segít lebontani a patriarchátust. Kata feláll, és azt mondja, egy pillanat, csak beszalad pisilni, Dáviddal kettesben maradunk a teraszon.

Kata, baszd meg, mondja Dávid halkán, csak úgy magának, aztán érezhetően felém fordul, és azt mondja, nem látszik rajta, de nagyon beivott a nő. Ellenállok

a kísértésnek, hogy azt mondjam, én úgy tudom, a részekek igazat beszélnek, csak meglögybölöm a poharam alján a maradék boromat. Elfelejttem, milyen rossz, és beleiszom, a kénes íztől megsavanyodik a szám.

Voltál a szigeten?, kérdezem aztán.

Jaja, feleli Dávid. Mentem egy tiszteletkört.

Azóta megcsinálták a hidat.

Ja, láttam.

Úristen, milyen durva éjszaka volt az. Csoda, hogy túléltek.

Mikor is volt, három éve?

Négy. 2018-ban, felelem. Azóta se ittam töményet, nemhogy négy deci vodkát. Magában, éhgyomorra, te jó ég.

Dávid fújtatva kuncog, de nem mond semmit. Én is elhallgatok, hagyom, hogy elmélyüljön a csönd. Most nem kínos, mert mind a ketten ugyanarra gondolunk. Akkor még minden rendben volt, együtt jártunk mindenhová, a legjobb barátok voltunk, sőt, inkább olyanok, mint a testvérek, bárkivel szemben kiálltunk a másikkért, ketten voltunk a világ ellen. Sosem lett volna szabad ennél többet akarunk, mondanám most, ha igazából beszélgetnénk. Itt rontottuk el, hogy hallgatunk azokra, akik azt mondták, össze kéne jönnünk. Egyesek képtelenek felfogni, hogy egy fiú és egy lány barátsága önmagában is érték, nem egyszerűen a szerelem előjátéka. De most talán újakezdhetjük, lehetünk újra jó barátok. Aztán rájövök, hogy nem, ez lehetetlen, mert ami megtörtént, azt nem lehet meg nem történné tenni, és különben is, látod, hogy kábé öt percet beszélünk, és máris előállt valaki azzal, hogy minket egymásnak teremtettek.

Katát hiába várjuk, nem jön vissza. A nagy fenyő mögül közben előbukkan a hold, már nem csak körvonalakat látunk egymásból. Dáviddal megvitatjuk, melyik kortársunkat tartjuk tehetségesnek és melyiket nem, közös érdekeket és ellenségeket találunk, megosztjuk egymással a szorongásainkat, hogy nem vagyunk elég jók, hogy nem felelünk meg a szakma elvárásainak, és amint megjelenik a kötetünk, ha egyáltalán megjelenik valaha, lebölgünk mindenki előtt. Nem beszélünk arról, amit Kata mondott, nem akarjuk felsérteni a felszínt, egyikünknek sem hiányzik a dráma. Inkább órákon át kerülgetjük az elefántot, és magasröptű szakmai diskurzust folytatunk. Közben kínosan ügyelünk arra, hogy ha nem is értünk valamiben egyet, azért úgy fejezzük ki magunkat, hogy a véleményünkkel meg ne sértsük a másikat. Időközben mindketten konzolidáltabbak lettünk, nem idegesítjük már az őrjöngésig magunkat mindenben, legfeljebb kicsit frusztrál minket a világ igazságtalansága. Dávid beletörődő hangon magyaráz a generációnk kamu intézményellenességéről és a semmi teljesítményre kikönyökölt pozíciókról, miközben a csöffadt cigicsikkjét próbálja újra meggyújtani.

Kettő körül Dávid észbe kap, ilyen késő van, te jó ég, most már azért le kéne feküdni, mondja. Bemegyünk a kastélyba, a poharamat a teraszon felejttem. A folyosón állva Dávid megölel, ügyetlenül, mint aki elszokott már ettől, vagy nem biztos benne, hogy jó néven veszem. Félig átkarol, megszorítja a vállamat, a fejét magasan feltartja, nehogy hozzáérjen az arcával a hajamhoz. Összepréselem a számat, gyors, durva mozdulatokkal megdörzsölöm a hátát, mintha a vérkeringését akarnám beindítani. A másik karom élettelenül lóg a testem mellett. Nem

fogom felemelni és a mellkasára simítani a kezem, az egyszer biztos. Az egésznek pár másodperc alatt vége is van, aztán mehetünk lefeküdni, külön-külön, mindenki a maga ágyába.

Azt hittem, amint vízszintesbe kerülök, egyből beajulok, ezért le sem zuhanyoztam, de csak fekszem nyitott szemmel. Aztán feladom, előveszem a telefonomat. Csak reggel akartam válaszolni annak az embernek az üzeneteire, akivel lassan két hónapja randizgatók, és már épp kezd komolyodni a dolog, de végül hajnali háromkor írok vissza neki, hogy szuper napom volt, jól sikerült az estem, mindenki azt mondta, tetszettek neki a versek, kár, hogy zártkörű volt, és nem jöhetett el, de azt hiszem, készítettek felvételt, ha gondolja, majd elküldöm, és meghallgathatja. Órák óta nem volt online, valószínűleg már rég lefeküdt, de csak várom, hátha látja az üzenetemet és válaszol, mert hirtelen olyan távolinak tűnik, hogy elbizonytalanodom, mi van, ha csak kitaláltam.

Reszketni kezdek a takaró alatt, pedig nincs hideg, hirtelen a torkomban érzem a bor savas ízét. Felülök, próbálok mély levegőt venni. Lassan és türelmesen, mintha egy gyerekhez beszélnék, elmagyarázom magamnak, hogy ez, amit itt látok, nem igazi. Ez nem az én életem, az én életem Pesten van, és amikor hazamegyek innen, ott fog folytatódni minden, ahol abbahagytam, ott vár majd ez a jóember, aki különb mindenkinél, akivel valaha dolgom volt. A pszichológusom, akihez vagy egy éven keresztül jártam, most azt mondaná, Dávidban csak a kihagyott lehetőséget sajnálom, azért nem bírom lezárni és elengedni a dolgot, mert igazából sosem derült ki, milyen lett volna. És egy pillanat alatt visszacsúsztam az egész lószarba, amikor Kata rámutatott, hogy valójában még nem szalasztottam el a lehetőséget, ami még mindig ott van, mint a titokzatos lap, amit az ellenfél nem játszott ki, ezért nem tudni, jó lap vagy rossz. Azt hittem, réges-rég vége van a partinak, de most kiderült, hogy még mindig tart. Lezser mosollyal az arcán őrizgeti továbbra is azt a kurva lapot a kezében, és nem hajlandó letenni az asztalra, én meg nem veszem észre, nem is kell, hogy aduja legyen ahhoz, hogy kisémmizzen.

Gyorsan vissza, haza

Teljes erőből megragadja a fogantyút, lehúzza az ablakot, és a folyosóra hirtelen beárad a narancssárga októberi levegő. A függöny és a tolóajtó közti nyíláson beles a fürkébe, ahol egy nő kiveszi bal mellét a pulcsijából, és a térdén megszoptatja a kisbabáját. A karjában a baba hanyatt fekvve, kopasz fejét feléje fordítva, ajkával mint egy szívókoronggal a nő puha, fehér mellére tapad. Mellettük a férfi bizonytalan mozdulatokkal újságpapírba csomagolja a félig üres borosüveget.

A mezőn ellenkező irányban elsuhanak a silók. Még nem látszik a város, de már nincs messze. Talán még néhány perc. Potra az órájára néz, de valójában nem látja a számokat. A lány a fürkében, ahol eddig ült, a rágógumijából időnként apró buborékokat fúj. Úgy tűnik, élvezzi a beszélgetést, de Potra azt nem hallja. A szemközti ülésen a férfi előrehajol, és széttárt tenyérrel mond valamit a lánynak.

Az elején semmiségekről beszélgettek, megkérdezte a lányt, milyen egyetemre akar menni, hogy megy az iskola, kik a barátai, már nem tudja, hogy kezdte a pali a letámadást, de a párbeszéd alapján, amelyben túl sokat locsog, míg a lány csak bólogat és csábosan nevetgélve rágózik, a csata elveszettnek tűnik. De hát nemsokára úgyis a városba érnek.

Egy adott pillanatban a lány rá is vetett néhány pillantást, a szeme barna, szépen kihúzva és körülrajzolva. Tekintetét túl sokáig felejtette a lány álla vonalán, amely alatt feltárult a vékony nyaka, mire a lány diszkrét mosollyal válaszolt. Akkor a férfi meglepődve feléje fordult, Potra másfelé nézett, és kicsit később kiment a folyosóra.

A mozdony nagyot füttyent. Potra a zsebeiben kotorászik, kivesz néhány aprót, egy kilyukasztott villamosjegyet, egy metrókártyát, egy kulcstartót, néhány dohánnyal összekeveredett szöszgubancot, aztán sorra mindent visszatesz, és imbolyogva végigmegy a folyosón. A vécéből édeskés vizeletszag árad. Inkább nem használja. Visszamegy a fürkébe.

Azok ketten ugyanabban a helyzetben az időjárásról diskurálnak. Valójában a férfi beszél. Tetszetős elméletet ad elő a lánynak az *időhurkokról*. Gyakorlatilag

Augustin Cupșa (1980) román író, pszichiáter. Az orvosi egyetemet szülővárosában, Craiován végezte el. Utána Bukarestben és Párizsban pszichiáterként dolgozott. Öt évet töltött Franciaországban, jelenleg Bukarestben él. A kétezres évek közepén debütált íróként, 2005-ös első verseskötete után immár öt prózakötete jelent meg, emellett forgatókönyveket is ír. Rövidfilm-forgatókönyve elnyerte hazájában a legjobb forgatókönyvért járó díjat. Az úgynevezett minimalista irodalom képviselője. Ironikus, szarkasztikus világot konstruál a könyörtelen szigorral feltárt valóság elemeiből. *Perforatorii* [Lyukasztók] című regénye elnyerte a Román Írószövetség díját. 2022 júniusában egy hónapot töltött Pécsen írórezidensként. Az itt olvasható írás a szerző 2021-ben napvilágot látott *Marile bucurii și marile tristeți* [Nagy örömök és nagy bánatok] című elbeszéléskötetéből származik.

a múlt bármely pillanata létezik bennük, újra lehet élni, csak tudni kell, hogyan lehet hozzáférni.

– Nem időgépről vagy hasonló hülyeségről van szó.

Ezekről ő egy francia könyvében olvasott, már nem tudja, hogy hívják a szerzőt.

– Minden itt van – és a férfi a fejére bök az ujjával –, de a múltba vezető utat lezárja a többi emlék. Mindent el kell felejtened attól a pillanattól, amelyet a jelenben újra át akarsz élni. Mindent ki kell törölnöd magadban, ami az után a pillanat után jelent meg. A lány hitetlenkedve nevet, és kipukkaszt egy buborékot.

– Érted? Mindent el kell felejtened.

A férfi zavartan mosolyog. Potra megint feláll.

Beérték Craiovára. Elhagyják az első panelokat. Az erkélyeken színes ruhák lobognak. Mindhárman néznek ki az ablakon, és mint egy adott jelre, ők is felállnak. A lány megkéri Potrát, vegye le a bőröndjét. Neki semmi csomagja nincs, holnap visszamegy Bukarestbe, a lánynak viszont két tömött bőröndje van, és ő készségesen leteszi őket az ülésre, aztán *köszönés nélkül* kimegy a folyosóra.

Ahogy lelép a peronra, rágyújt egy cigarettára, és elindul az utasok között, akik kedvetlenül húzzák bőröndjeiket vagy lábujjhegyen keresik az ismerőseiket.

Potra kimegy az állomás elé, beszívja az utca levegőjét, aztán lassú léptekkel elindul. Még emlékszik a helyekre, az Állomás utcában egyszer hazakísért egy lányt. A lány egy franciás külsejű házban lakott, napellenzős magas ablakokkal és árkádokkal, az udvaron néhány birsalmafával. Ez már régen volt. Legalább tizenöt-tizenhat éve. A házban most autóalkatrész-kereskedés van. A házat nem bontották le, de a vakolata feltáskásodott, eső áztatta és végül omladozik, kis kráterekeket hagyva, mint a kis szellőkések, a fákat kivágták, és a helyükön egy bádogdoboz áll. Itt majdnem mindenki nyitott egy utcára nyíló üzletet.

Potra zsebre dugott kézzel megy lefelé az úton. Egy hirtelen túlköléstől öszszerezzen. Itt lakott egy osztálytársa az általánosban. Benéz a kerítésrácsok között, és látja, hogy egy loboncos kutya iszik az edényéből.

Itt, kicsit lejjebb, egy este az ablakban látott egy nőt, amikor levetette a melltartóját. Az utca teljesen sötét volt, a nő mintha szándékosan nem húzta volna össze a függönyt és hagyta volna égve a villanyt, úgyhogy minden részlet tisztán látszott. Akkor Potra megállt egy villanyoszlop mögött és nyugodtan elszívta a cigarettáját, bár egy szögesdróttekeresztet érzett a gyomrában, és az izgalomtól, mint most is, nagyokat nyelt.

A nő leült egy taburettre, és nézte magát az asztal fölötti tükörben, lusta mozdulatokkal fésülte fekete haját. Potra nézte a gömbölyű vállát, a fehér karja vonalát, ahogy eltakarta a mellét és a csupasz hátát. A nő valószínűleg egyedül volt, és egész nyárra egyedül maradt, így egy járókelő tekintete jóleshetett neki. Potrának nem volt bátorsága bekopogni hozzá, eloltotta a cigarettáját, és továbbment. Ez is nagyon régen történt, mielőtt az egyetemre ment, és a nőt soha többé nem látta.

Az utcájukban megsárgultak a gesztenyefák, de egyetlen levél sem hullott az aszfalra. Vagy lehet, hogy a szemeteskocsi már összegyűjtötték.

Potra kinyitotta a kaput, hosszan nyikorgott. Tavasz óta nem járt otthon, amikor a feleségével elhatározták, hogy eladják a házat. Az ingatlanpiac sokáig pan-

gott, a tévében is bementék, az egész országban nem vettek és nem adtak el ingatlanokat. Legalábbis nagyon keveset. *Nyár, gyenge a mozgás*, mondta neki a ház eladásával megbízott ügynök.

Egy hete mégis került egy vevő. Megnézte a szobákat, a padlást, amelyet javítani kell, a ledőlt kerítésű hátsó udvart, és úgy látszik, eldöntötte, hogy megveszi. Holnap reggel itt találkoznak a felek.

– Ki van ott? – hallatszik egy öreges hang.

Nem tudja, honnan jön a hang, körülnéz, sehol senki. A futórózsával benőtt kerítés mögött feltűnik a szomszéd. Egy idióta. Egész gyerekkorában szakálta. Nem labdázhatott, nem játszhatott se ezt, se azt, mert az öregnek csendre volt szüksége. Most udvariasan köszön.

– Ó, Potra úr, ön az!

Hirtelen nem jut eszébe, hogy hívják a szomszédot. Arra sem emlékszik, hogy még mennyi mindennel szakálta őt, de az biztos, hogy szakálta. Az öreg alakját elnyeli a saját udvara, hallatszik az ő kapuja, majd az itteni kapu hosszú nyikorgása, aztán megjelenik az öreg. Kerti olló van a kezében. *Jaj, igen, Nisipeanu. Pszichológiatanár volt. Vagy inkább tudományos szocializmus? Mindegy.*

– Nem kocsival jött? – néz az öreg csodálkozva az utcára.

– Múlt héten tönkrement a fűtés – feleli Potra. – Még szervizben van.

Az öregnek nincs türelme végighallgatni, a feje fölött a mögötte lévő házra fordítja tekintetét. Az utca összes gyerekének szapult a fejét.

Voltak, akik éjjel kövel betörték az ablakát, hogy kijöjjön, ő kilopakodott a szobából. Az ablakpárkányba kapaszkodva ment utánuk az utcára.

Egyszer meglátta őt az öreg, és beárulta a szüleinek. Az apja berácsolította az ablakot. Az ajtón is kimehetett volna, de bonyolultabb lett volna, át kellett volna mennie az üvegajtós nappali előtt, és a szülei sokszor ott ültek a tévé előtt éjszaka a kanapén, boroztak, cigarettáztak és kölcsönzött filmeket néztek.

A szomszéd érdeklődik, hogy talált-e már vevőt a házra. Reméli, nem cigányt, nem hangosan zenélőt, de üzletelő se legyen, hogy valami bárt vagy egyebet nyisson.

– Igen, ez elég csendes hely – mormolja Potra bólogatva.

– Mindig is az volt.

Mindig az volt, mert te szapultad a fejünket.

Nem tud mit mondani a vevőkről, még nem látta őket.

– Nehogy valami könnyű nő legyen. Voltak esetek, amikor egyenesen a rendőrség ment ki, és ajaj, miket találtak – mondja Nisipeanu sokatmondóan.

És nehogy kisgyerekes család legyen. Ezek folyton sírnak, ordítanak éjjel, és általában tönkreteszik a kertet. Mutatja a mostanra már elszáradt futórózsát. A két ház közti kerítéstől felfut Nisipeanu házának vakfalán a farácsra. Azelőtt itt a borostyán tobzódott magasan, az öreg mindig valami kúszónövényekkel bajlódott.

– Most nyáron is dugványoztam, de nem fogant meg mind. Legalábbis azok a hátsók kiszáradtak, pedig mennyit kínlódtam velük.

Nem fontos odamennie, hogy lássa, inkább elhiszi. Nisipeanu most a száraz dugványokat vágja le. Télen a pincében tartja, aztán homokosládába teszi őket, és csak azután dugja a földbe.

- Hogy van a felesége?
- Jól.
- És a gyerekek?
- Egészségesek. Hogy van a felesége?
- Meghalt.
- Sajnálom.
- Így akarta a Fennvaló.
- Igen.
- Meddig marad?
- Holnapig.

Elköszönnek. Hosszan nyikorog a kapu. Felmegy a négy lépcsőfokon és megáll az ajtó előtt. Nagy nehezen megtalálja a kulcsot. Üresen forog a zárban, de végül csak sikerül kinyitnia.

Megcsapja a hideg, állott levegő. A pincéből poshadt víz szaga érződik. Jól ismeri a várost, egy gyűjtőmedencéből a víz beszivárog a városrész alagsoraiba. A parketta minden lépésre megreccsen az üres szobákban. A bútorokat majdnem mind elvitték. Csak néhány félig üres könyvespolc maradt. A gyerekek elvitték, ami nekik tetszett. Nem kötelezhette őket, hogy például Sadoveanut vigyék. A teljes sorozatot. Hét kötet. Ő sem akarta elolvasni. Némelyiket muszáj volt. *A nyestfiak* kötelező olvasmány volt a gimnáziumban.

Megáll a kötetek előtt. D. R. Popescu. *Jeges híd. A sánta nyúl.* Titus Popovici. *Szomjúság. Élet a peronon.* A könyvek ábécérendben sorakoztak. A román szerzők.

Járkál a másik két szobában is. Kellemesen lebegő és meleg a délután. A konyhában ott maradt az asztal, két szék és a hűtőszekrény, reméli, a többi holmival együtt beszámíthatja az árba – a nappaliban még ott van a tévé és a dívány. A fürdőszobában a mosógép, de már nem működik. Nem tudja, mihez kezdjen.

Ismét kimegy az udvarra, és megáll a kapuban. Nézi az utcát egyik oldalról, aztán a másiktól. Ott, a végében, a gesztenyefa után lakott Sorin, az utca bolondja, csak hülyeségeket csinált. Egyszer, amikor felbosszantotta a foci, elvette a labdájukat, és bedobta vele Nisipeanu ablakát, hogy elrontsa a játékkukat. Rosszul sült el. Néhány hétig nem játszhattak az utcán.

Kicsit errébb lakott két testvér. Egyikük most Bukarestben rendőr. Pont szemben Luca lakik, egyedül ő maradt a városban. Ő is nagy csirkefogó. Mindig átjött az úton, kavicssal megdobta az ablakát – *Tavi, itthon vagy?*

Nevetnie kell. Amikor tavasszal itt járt a feleségével és a gyerekekkel, Luca átjött, és kavicssal megdobálta az ablakot. Miután a család elaludt, elvitte őt sörrözni.

Bejárták a várost, és kikészültek. Szomorú lerészegedés volt, nem volt miről beszélniük, az első félóra után a viszontlátás eufóriája elmúlt, azok a helyek, ahová régen jártak, teljesen lepukkantak vagy egész egyszerűen eltűntek.

Mégis át kell mennie, hogy beköszönjön hozzá, nincs mit tenni. Ráadásul valamikor nagyon jó barátok voltak. Potra is átjárt éjjel hozzájuk. Egyik tavasszal el akarta őt hívni a parkba valami csajokkal, hogy segítsen neki a társalgásban. Potra vonakodott. Egyfolytában füttyült az ablak alatt, kavicssal dobálta, eggyel, kettővel, míg végül felvett egy nagyobbat, nem tudni, hogyan, de az olyan erővel repült, hogy még Luca nagyapját is felébresztette. Berepült az ablakon. Akkor

szaladni kezdett az úton, a lányok utána hangosan sikoltozva és kacarázva. Nagy kalamajka lett belőle.

Átmegy az utcán Lucáékhoz. Valamikor volt két kutyájuk. Egy németjuhász és egy collie. A juhászkutya nagyon okos volt, nagyon szerette.

Semmi mozgás. Az udvar keskeny, de hosszú, mindig árnyékos. Hallja a lépéseit a kavicson. Kopog az ajtón. Semmi. Látja, hogy a vakolat málladozik. A többi rész is gondozatlan.

Eszébe jut, hogy Luca nem fejezte be az iskolát, használt autókat árult, és amikor utoljára találkoztak, neki is ajánlott egy régi *mercit*.

Kimegy az udvarról, és elindul az utcán. Itt egy nagyon szép csaj lakott, Carla. Az utcában a srácok megőrültek érte. Kiment Kanadába, a házat a rokonnira hagyta. Aztán később hallotta, hogy hazajött, de nem tudja, visszaköltözött-e a házba, mert elvált. Mindenesetre a tulajdonosok meghagyták a kerti törpéket, bár már nincs olyan sok, és az egyiknek a feje is letört.

Jobbra fordul, megáll a boltnál. A lány a pultnál furcsán nézi és mosolyog. Először nem is figyel rá, de világos, hogy ismerős, felismerte őt, valaki itteninek a lánya lehet. Ha itt lakik közelben, talán még emlékszik rá.

– Honnan ismer engem?

A lány izgatottan végzi a dolgát. Odaadja a visszajárót, de kerüli a tekintetét.

– Pénteken nem járt erre Lucával?

Nem, nem járt. *Nagy csirkefogó* ez a Luca. Csalódottan elrakja a sörösdobozokat, és hazamegy.

Estig kellemesen tölti az időt. Szortírozza, átlapozza a régi könyveket.

Megiszik két sört, és beszél egy kollégájával telefonon, mert Amerikából valami felesek jöttek. Kinéz az utcára, Lucáék felé – semmi mozgás. Egész nap nem haladt el tíz kocsis. Nyolckor felhívja a felesége.

Szappan nélkül zuhanyozik, megtörölközik egy régi, dohos szagú törölközővel. Kicsit nézi a meccset, aztán iszik még két sört. Végül talál egy üveg whiskyt, és nagyon megőrül, bár nincs jege. Azért kiüríti a fürdőszobában a fogmosópotharát a tükör előtt, és elnézi az ősz szálakat a halántékán és a homlokán, a borostáját, aztán megvakarja magát a gatyájában, és visszamegy a nappaliba.

Közben este lett, és lehült a levegő. Egyszer csak talál egy régi noteszt, telefonszámokkal. Mind régiek, némelyik nevet nem is ismeri. Nézi a saját kamaszos írását. Leteszi az ablakpárkányra, és amíg kinyit még egy sört, lapozgatja. Carla. Az ő telefonszáma is megvan. Mi volna, ha felhívna? Csak úgy. Csak hogy lássa, még érvényes-e a telefonszáma. Hogy megtudja, visszajött-e a házába, vagy más lakik ott.

Leül a padlóra, oahúzza a telefont. Tárcsázza a számot, és vár.

– Igen – felel egy női hang.

Nem tudja megállapítani, hogy ő-e, vagy valaki más.

– Tessék, halló? – ismétli idegesen a nő.

Leteszi kagylót, mint egy hülye. Érzi, hogy hevesen ver a szíve. A lába előtt, a szoba közepén a telefon, rágyújt egy cigarettára.

Az ablakon beárad az udvarokon égetett levelek illata. Carla.

Egyszer le akarta támadni a lányt. A szülei egy másik városba mentek keresztelőre, úgyhogy rendelkezésére állt az egész ház, és tetszett neki a lány. Jó, komoly lány volt,

nem lehetett elsőre odahívni, nem ment volna, de már szóba állt vele, sétáltak a parkban, voltak moziban, mindenesetre jól haladtak a dolgok, és mire a szülei elutaztak, már he-tek óta találkoztak, és egyszer már csókolóztak is, úgyhogy a lány belement, hogy elmenjen hozzájuk.

Jól emlékszik arra az estére, pont ebben a szobában voltak, néztek egy filmet, talán a *Doorst*. A polcra levett könyvek szanaszét hevertek, ábécé szerint rendezgette őket, inkább azért, hogy csináljon valamit, amíg megjön a lány.

Pontosan ismeri azt a gyomoridegességet, mint egy jégtömb, pontosan emlékszik, milyennek látta akkor a dolgokat, és a cigaretta keserű ízére, amelyet a hátsó udvaron pőfékelt el, félve, hogy a szomszédok meglátják. Soha többé nem fordult elő. Egyszer csak Carla kiment a fürdőszobába, és ő ott maradt a kanapén elnyúlva.

És akkor jött ez a barom Luca az utcán, és elkezdte kavicsokkal dobálni az ablakot.

Semmi kedve nem volt válaszolni, ráadásul neki nem is beszélt Carláról. Egy ideje az az állat is vadászott rá. Nem hagyta abba. Nem tudott odamenni, hogy teljesen becsukja az ablakot, de kinyújtotta a kezét, és óvatosan kikapcsolta a tévét. Talán mégse hallotta meg.

Egy kavics berepült a félig nyitott ablakon, és megpördült a parkettán.

– Tavi, itthon vagy?

Semmi.

– Gyere, nézzük meg, Carla hogy zuhanyozik – tisztán hallotta Lucát.

Ilyet is szoktak csinálni. Az orgonabokrokkal takart kerítésről belestek a fürdőszobájuk ablakán.

Carla pont akkor ért vissza a szobába, úgyhogy ő is hallotta Lucát. És ő anélkül, hogy megfordult volna, rájött, hogy a lány a küszöbön áll. Felkelt, látta a lány ovális arcát, hosszú fekete, hátrafésült haját és a teste mellett lazán leengedett kezét. Tisztán hallotta, nem akart tovább maradni, és azután nem is beszéltek többet.

Potra megint kimegy a fürdőszobába, és iszik még egy pohár whiskyt a tükör előtt. Visszamegy a szobába, és megbotlik a telefondróttban. Lezuhan a kanapéra, a tarkója alá teszi a kezét.

Tökéletes volt az a pillanat. Amíg Carla a fürdőszobában volt. A tökéletes várakozás.

Még nem történt semmi rossz és semmi jó. A plafon akkor is ilyen féhéren ragyogott. Az ablak félig nyitva. Ha nagyon koncentrálna, talán Carla is megjele-
nik. Vagy mégsem. Hogy elkapja megint azt a tökéletes pillanatot, a várakozást.

Talán igaza volt a vonaton annak a palinak. Vagy annak a franciának, akit ol-vasott. Vagy iszik még egy whiskyt. Nem. Világos, hogy az a pillanat még mindig létezik a múlt egyik kanyarulatában. Hogy odáig elerjen, sok mindent el kell felejtenie, ellenkező irányból elfogyasztania. Mint a szinkronizálás. Például egy énekes egy parkban dalol, de a hangfelvétel később készül, a stúdióban. A két esemény között van egy időhurok, amit a montáznál kivágnak. Van egy barátja, aki ezzel foglalkozik. Csak egy jó szoftver kell, és kész.

Majdnem leragad a szeme. A feje félrebillen.

Vagyis teljesen feledkezzen meg magáról attól a pillanattól kezdve mostanig. Nem is tűnik olyan nehéznek. Csak koncentrálni kell. Mintha lebegne. Csakhogy mintha jobban felemelkedne a földről, és bukfeneczne a levegőben.

Átfordul és felejt. Elfelejt a mai napot, az utazását a vonattal, a munkáit a cégnél, az embereket, akikkel beszélt és akikkel még beszélni fog. A szabadság igénylését, amit le kell adnia az irodában.

Elfelejt a munkaórákat, a nőket, akikkel dolga volt. A napot, amikor egy buliban megismerkedett a feleségével. Elfelejt a többi bulit is, és szédületesen közeledik az annyira áhított októberi naphoz. Húsz év ezzel a trükkel hamar elrepül.

Elfelejt a mindenféle izgalmakat, a kertben elvesztegetett időt, amikor letépte Nisipeanu borostyánját, tekintetével bejárva az árnyas, felkapaszkodó és a falat teljesen beborító szőlőindákat. Elfelejt a megbánással és káromkodásokkal teli délutánokat, hogy olyan ostoba módon vesztette el Carlát. Elfelejt a veszekedését Lucával az eset után. És ahogy az a hülye vigyorgott. Ezeket a dolgokat is mind elfelejt. Már eléggé közel van.

Az utcán autó csikorgása. A szomszédból a sült padlizsán illata. Teljes lesze-relés. Tetszett neki az a lány.

Még el kell felejtenie, hogy ismét elindítja a Doors-filmet, az érintetlen borospoharakat.

Elfelejt, hogy az előszobában égve hagyta a villanyt, miután a lány elment. Elfelejt, hogy Carla dühösen és csalódottan leszalad a lépcsőn. És bevágja maga mögött az ajtót. A lány döbbenete, az ő döbbenete. Már olyan kevés van.

Elnyúlva fekszik a kanapén. Pont úgy.

Az utcalámpák fénye a függöny virágmintáját a falra vetíti.

Az ablaküvegen koccan egy kavics.

– Tavi, itthon vagy?

KOSZTA GABRIELLA fordítása

Az ifjúságról

Ingáztam két szerelem között. Az ablakon
 kitekintve nem láttam sokat. A vonat gyorsan
 suhant, az ég fehér volt. Erre emlékszem,
 félúton ború és derű között. Fehér. Ingáztam
 két szerelem között, hogy félreértés ne essék,
 két érzés között, mintha azon vacilláltam volna,
 két fehér lap közül melyiket írjam tele.
 Nem láttam sokat, a réteken dér, a fák meztelen
 ágai túl gyorsan suhantak, bekötözött seb volt
 köröttem a táj, csak annyi volt látható mindenből,
 mi átütött formátlanul a gézen. Ingáztam két
 szerelem között, az arcokat nehéz volt
 felidézni, mint amikor éjszaka ébred az ember,
 a szobája merő derengés, mintha semmi sem
 lenne a helyén, a tér túl tág a testnek és túl
 szűk a szemnek. Félúton voltam ború és derű között,
 és az egybefüggő fehér függönyt egyszer csak
 kettészakította a vonat. A végállomás kristálytiszta
 ablak. Helyben voltam. Leszálltam. Idegen városban,
 szinte idegen testben. Borostámba túrtam. Enyém-e még?
 Ott voltam két szerelem között a végállomáson.
 Ott voltam. Felnéztem. Leszakadt az ég. Menekülni
 kellett, le a lépcsőkön. Várt rám az aluljáró
 két szerelem között, ki lehessen az eső végét
 várni, lent a seholban. A neoncsövek zörögtek
 két szerelem között, nem volt sem égbolt már,
 sem suhanás. Nekitámaszkodtam a falnak a 2-es
 és a 3-as peron között, a kezem zsebre dugtam,
 mert két szerelem között a kezem a hidegtől
 zsibbadt. Zörgött a neon, a perceket számoltam,
 hogy két szerelem között hazataláljak.

Az intimitásról

Selyempapír mögött a tüskék, ahogy egyik lábamról a másikra álltam, épp csak emlékeztették a tenyerem a fájdalomra, és hogy behunyt szemmel is ismerem a kopogást, ahogy a járdát szinte átlukasztja cipőd sarka, behunyt szemmel a dobhártyám is járda, nyár volt, olvadt az aszfalt. Bőröd papírja alatt az erek böködték tenyerem felszínét, így sétáltunk a kocsmáig, a szemem mélyén is zsivaj volt, torkomban tüskés gajdolás. Úgy tettél, nem érdekel a rózsza, a vér érdekelt, mi orromból megeredt, mondtad, ne hajsam hátra a fejem, úgy nem jó, egyikünkénél sem volt pézszé, a selyempapír jó lesz, a szájugomhoz odanyomtad, tartottad, míg el nem állt. És mintha a kocsmazaj is kihagyott volna, belemosolyogtál a vértől mocskos tenyeredbe, aztán egy krákogás, valahonnan a pult felől, úgy súrolta a fertőtlenítő- és cefreszagú levegőt, mint a csókba csomagolt harapás.

HORVÁTH FLORENCIA

A győztes beszéde

*Ti, akik gyűlöltek, mert azt hiszitek, megelőzlek, kitérlek benneteket jól kiérdemelt helyetekről.
Ti, akik elismertek, mert látjátok, keményebben dolgozom nálatok, és valóban néha lekörözlek titeket.
Ti, akik minden rosszat kívántok, akik kritizáltok a hátam mögött és akik némán irigykedtek összeszűkült szemmel. Ti, akik most magatokra ismertek és látványosan kiakadtok, ti, akik soha be nem vallanátok,*

*hogy a felsorolásban felfedeztéték önmagukat.
Ti, akiket igazán bánt, ha valami nem sikerül,
és azzal nyugtatjátok magatokat, hogy én tehetek
róla. Ti, akiket dühít, hogy nem nyertétek el a tétet,
és ti, akiket csak az zavar, már megint rám kell figyelni.
Ti, akik sértődötten álltok a pálya szélén, akik
mérgesen puffogtok és egymásban szövetségesre
lelve röhögtek rajtam. Ti, akik egykor könnyörögtetek,
ma már csak követeltek, és közönyösen nézitek
azokat a próbálkozókat, akik mind a ti, mind az én
szempontomból jelentéktelenek. Akik lesajnáljátok
a boldog középserűeket. Ti, akik szemembe mondjátok,
hogy nem tetszik nektek működésem, esténként
mégis tükör előtt próbálgatjátok, hogyan hasonlítsatok
hozzám legjobban. Ti, akik különbözni vágytok,
akik kitűnni, akik beilleszkedni és idomulni,
vagy általánosan elfogadottak szeretnétek lenni.
Remélem, sohasem tartozom majd közétek, de tudjátok
meg, hogy aki iránt mindezt érzitek, akit a pokolba
kívántok, akinek vonásait magatoknak akarjátok
és akivel álmotokban is ordítotok, csak emlékeztet
benneteket rám. Tudjátok meg, ti, akik mindig közelében
jártok a sikernek, de az utolsó pillanatban eltávolodtok
tőle, tudjátok meg, hogy a győztes nem én vagyok.*

A debütálás nehézségei

*Soha nem felejttem el, amikor egy fiatal,
mégis nagyra tartott költő az első kötetnél
felmerülő lehetséges problémákra terelte
a szót egy erdő közepén rendezett líraműhely
alkalmával. Figyelni kell arra, a bevezető
sorokkal nemcsak könyvet, de életművet
nyitok. Lefekszem a hóba melléd. Életrajzi
szempontból bravúros háttér, adottak
a körülmények. Mesébe illően egyértelmű,
így kell rálépni a költészet szomorú útjára.
Nyakamban összeér a víz. A mondat hatására
átszerkesztettem egy évek óta dédelgetett
kéziratot, és végre egy dologban biztos voltam.
Azóta figyelem az elsőkönyveseket, büszkék
lehetnek magukra. Van, akinél látni, hogy*

*a pályán marad majd. A fák között én már nem
nézlek inkább. Az ott tartózkodók többsége
elkezdett hasonulni. Felfestett rád egy felhőn
túli mintát. Valójában nem számít az egész, távol
áll ettől, aminek döntő szerepe van. Arra csak
később jöttem rá, soha nem én alakítottam,
mindent a helyzetek, a vélemények rendeztek
el. És persze tudok mostanra rutinból is írni.
De mikor minden elhallgat, trombitám más
hangnemben szól. Olyankor derül ki, mi az,
ami igazából érdekel.*

Gaia

*Ki írja, ha én jegyzem le, és kivágható-e
még belőlem ez a megveszett alanyiség?
De megjelenesz, és máris lágyabb az este,
átadom magam a könnyű fuvalatoknak.
Áldott a fáradtság olyankor, és áldottak
szemeiden a pillák, hát itt vagyunk, mégis
itt, annyi minden után.*

*Odafordulásainkban rejlik a megbocsátás,
és mindössze arra vágyom, ki tudjam tépni
magamból a feleslegeseket, és engeddd,
hogy láthassam, ahogyan kitárod karod. Én
már levettem a verset, szabadok vagyunk.*

*Ezúttal nem mész tovább, állunk egymás
mellett a szélben, és amennyire még szükség
lehet, pont annyink van. Átjár bennünket,
hogy sikerült végre rálépni a nyugalom
útjaira. Hogy akármilyen történt, megérkeztünk.*

q. a szérum kikeverése

*az árkádok előtti, lassan mélyülő
 medencében frissen vegyült anyag,
 a zöld hirtelen halála a barnára burkolt
 oldalfalon, a víz éles peremén óvatos
 pezsgés. a kölcsönös oldódás lehetetlen,
 mégis, a fokozatosan előtűnő aljzat
 felett, üveg és tükör határán a legelső
 hullám, a törésvonaltól indulva, épp
 kifelé tart a vízben mozgó, hús testek
 előtt. hat fej, száraz hajjal, majd megint
 hat, az első sorban színes ingek,
 a harmadikban nyitott szemmel és
 nyitott hordókkal, tiszta kézzel és
 cserzett bőrrel még a pépet mázolja
 a víztömegbe a megint csak hat önkéntes
 üzemorvos. a nyelv lila, a pulzus
 a legalacsonyabb, az árkádok alatt,
 helyszűkében, a szájpaddás rendszeres
 bordázata és a duzzadt tüszők kapui
 hátráltatják a nyelés hosszúra nyúló
 periódusait a perisztaltika renyhe
 húzásában. a túltermelt gyomorsav,
 ahogy lefekszenek, szintbe kerül
 a nyelvcső szigorú középvonalával
 a szegycsont rideg burka mögött,
 az árkádok domborúra kopott kövein
 az önkéntesek vállsibbadása mégis
 elnyomja a hámréteg rajzos hegeinek
 ideges bizsergését. a fájdalom ujjal
 már olvasható, de az önkéntesek,
 a zsebben nyikorgó gumikesztyűt
 gyakorlott kézzel kikeresve inkább
 felednék a felület nyújtotta, fenyegető
 bizonyosságot, és ahogy mondani
 szokták, valami szépre gondolnak,
 miközben hátul, a medence felől
 kezdődően, langyos buggyanással,*

*lány, bariton morajlásban, majd széles
neszezésben egyszer csak összeér
velük az árkádok ölelte, aprócska tér.*

r. a vakság eredete

*a kapcsolószekrények matt táblái,
az osztott üvegablakok ijesztő feszítvja,
a gombok színes szórása, a félhomály
enyhe szorítása és a vasszagú, finoman
oszló, ritkás levegő akadályozza, hogy
füstsziürke kabátjukban és szórtelen
lábukat szűrő szövetnadrágjukban egyre
kevésbé kényelmesen, az inggombok
között kitüremkedő, vékony bőrük
fehérsége és a nedvek átható szaga
ellenére a szűkösen ülő vénék egymást
maguktól megkülönböztessék. arcuk
rajzos rendje, kezük ereinek kék cikái,
a fülektől elálló, éles szálak, álluk
könnyű foltjai, a májszínű száj lusta
íve miatt, a lepattogzott, halványzöld
festék darabjai, a sokszögű szilánkok
élei között matatva a vénék, a döntést
nem megkerülve, de áthárítva ugyan
nem gondolnak a mélyen kuporgó, sötét
városra, a völgy feletti zsilipet nyitó,
ujjuk mozgása nyomán bekapcsolódó
automatika a vizet mégis megindítja,
hogy a simára dörzsölt sarkokat pontosan
körbefolyva, a málló felületet tapogatva
tegye végül láthatóvá, a vízben oldódó
por lassú tánca az utolsó a viszkető
szemfenéken.*

Szellemkép

*Mennyit röhögtünk
gyerekkorunkban azon
a japán katonán,
akinek a legenda szerint
lezuhant a gépe, de ő még
idejében kiugrott ejtőernyővel,
így mesélte valamelyik családtag,
majd egy lakatlan szigeten,
mások szerint esőerdőben,
évtizedekig vívta még a háborút,
nem értesülvén róla, hogy annak
vége, élte értelmetlen életét, akár
egy állat, pedig semmi
nevetnivaló nincs benne,
hiszen csak annyi történt, hogy
nem tudott szabadulni a szerepétől –
mennyien vívják harcukat
fantomjukkal, ami a boldogság
útjában áll, eltorzult az arcuk egyszer,
és úgy maradt, a maszk nem jött le
többé, holott valójában Onoda Hiiro,
szamurájok sarja,
kiválóan képzett katonaként
mindvégig ragaszkodott az elveihez,
kis csapatával küzdött a hegyekben,
és csak egykori, közvetlen felettesének
hitte el, 1974-ben, hogy a háborúnak vége,
utána már ellenfelei is tisztelték, a Fülöp-szigetek
elnöke kegyelemben részesítette,
ő pedig a továbbiakban, minden jel szerint,
nem tudta elfogadni a világot
olyannak, amilyen.*

Kolonc

*Most a múltat jelenti,
egérsavanyú szaggal.
Kudarok emlékei untatnak,
mérgező ólomcső a nosztalgia.
Leheletkönnyű szabadság
és röghöz kötöttség közt
gyerekjáték a választás.
Magas hegyek kilátóiról
sötét a szurdok, szemben
a fényes ormok,
kiviláglik az igazság.
Folyó mélyére kerülve
görögjön tovább a kolonc,
kis kavics, milliárdok
egyike, faragott kőlapra
tehetné, ha idomait
felvonná valamely tenyér.*

Háború

*A háború idején születtem,
de a háború csak éppen meglegyintett,
gyerek voltam, a véres szüretben
nőttem, de vérem az érben keringett,
nem volt sebem, amelyből folyt volna,
nem ért golyó, messze, messze szisszent,
békésen éltem, mintha béke volna,
a háború hír volt, a nagyok komisz dolga,
én a pólyában szunnyadtam, mint kised,*

*de az idő véres idő volt, a távolban
háború járta. Mi volt a háború? Ma emlék,
hogy éltem már akkor is, hogy voltam,
semmit se tudtam, csak voltam a jelenlét,
nem tudat, csak érzet, ösztön kiskoromban.
De jó, hogy így volt az a rég, a nemrég.
Csak most tudom, hogy vér folyt patakokban.*

*Könyv, könyv, csak egy sor olvasmány,
csak az volt a háború. Meg amit meséltek.
Hogy román lovak dübögtek a szalmán.
A tisztek száján rúzs volt. Ezek az emlékek.
És most a messzi, közeli Ukrainán
háború söpör végig. Az idő hova tévedt?
De jó, hogy itt élek,
és ide nem ér el, ilyen jót remélek.
Háború idején halok meg életem apadtán?
Azt remélem, nem lesz soha csajkám.*

VÁLTOZÁSBAN

Ovidius folyamatos éneke (az *Átváltozások*at maga nevezte így) egyszerre emberiség-történet, lélektani tanulmány-sorozat, mitológiai kézikönyv és eleven eposz, melyet a nem mindig vaslogikával fegyelmezett kulturális emlékezet tart össze. A történetekbe vesző történelem csodája válik egységgé benne, méghozzá a folytonos visszatérés antik időfogalmai mentén. Minden perc átváltozás, a létezés is átváltozás-folyamat, maga a világ is teremtetett költemény, s a költemény is világteremtés, minden a káosz elrendezhetőségéről szól, legyen a káosz kozmikus vagy a történetalakítást fenyegető valóság.

A költő a világ szimultán és kiszámíthatatlan történéseihez az emlékezet tartományainak érzelmi geográfiájából keresett mintákat, illetve az elbeszélhetőség problematikusságának felismerése révén jutott el a változatossághoz és epizodikussághoz mint elbeszélői formához, ami egyben a „nagy elbeszélés” elbeszélhetetlenségének és a nyelv totális uralhatatlanságának forradalmi be- és felismerése is. Mindössze annyi bizonyos, hogy a permanens átváltozás a létezés legfőbb tulajdonsága, mely nemcsak természeti jelenségeket, a bioszféra egyes létezőit kreálja vagy szünteti meg, hanem birodalmakat, országokat, hatalmi erőtereket befolyásol, sőt mentális energiákat és tudattartalmakat is mozgósít.

A szöveggenerálást természeti folyamatként, az indázó hexameterek sarjadásaként kell elfogadnunk – lehet, hogy a *carmen perpetuum*, a folyamatos ének lényege mindössze a tökéletes forma kohéziója, lián- és szíjszerkezete. A hexameter a folyamatosság biztosítója, a kozmikus és a narratív idő mértéke, a költemény egyetlen stabil eleme, váz és mintázat, mely nélkül a szöveg összeomlik: ez magyarázza a fordítói eltökéltséget is a formahűség mellett. Ami pedig a történetek egymásba fűzését illeti: ha meg fogjuk tudni magyarázni, miért olyanra nőtt egy fa, amilyen, akkor arra is lesz magyarázat, hogy miért épp ezt az alakot öltötte fel Ovidius költeménye.

Devecseri Gábor 1964-es fordítása nem aratott sikert: Devecseri Ovidiusa valóban eltörpül Homérosz-fordításai mellett. Szilágyi János György Devecseri-nekrológiájában azt írta, hogy a fordítást „teljes némaság” fogadta. Talán tapintatból, talán túlzásai miatt hallgatta el Horváth István Károly lesújtó kritikáját. Az új fordítás szükségességét mégsem az magyarázza elsősorban, hogy letűnt egy ellentmondásaiban is kétségkívül igen jelentős fordítói paradigma, hanem az új kérdésfelvetések példátlan ereje.

„Az antikvitás akkor szól hozzánk, amikor neki kedve van, és nem akkor, amikor nekünk” – írja Nietzsche. Most ismét szólni látszik: Ovidius például a biopoétikai megközelítések és a kulturális emlékezet kutatásának egyik alapszövegévé válik, az antik költők közül ma alighanem a legelevenebben kapcsolódik be a kortársi diskurzusokba. Örvedetes, hogy a magyar Ovidius-kutatás is kivételesen élénk. Most csak egyetlen példa: Krupp József (*Distanz und Bedeutung* című monográfiájában) figyelte meg, hogy az irónia Ovidiusnál struktúráképző elemként értelmeződik, ám destabilizáló energiaként is áthatja az egyértelműsítő jelentésképzés mechanizmusait. Ez is egy olyan markáns tapasztalat, melynek át kell hatnia az új magyar fordítást.

Az itt közölt részlet erre kiváló példa: a szerepjátszás komikuma elképesztően bravúros retorikai keretek között valósul meg, a tragikus ciprusi példázat ennyire szerves beágyazása egy ilyen narratívába csak a legnagyobbaknak sikerül. Minden sor játékos vagy komoly célzás, gyanús utalás, a kultúrtörténet beszivárog a személyes sorsba és végzetesen intimizálódik. Ovidius az érzelmi manipuláció, a nyelvben lévő erotikus potenciál játékaiknak géniusza is.

Átváltozások

Pomona és Vertumnus. Anaxarete és Iphis

(részlet a 14. könyvből)

Párja Pomonának nem akadt a hamadryasok közt,¹
 mert nem volt kertész rátermettebb Latiumban,²
 és a gyümölcsfákkal jobban más egy se törődött.
 Erre utal neve is. Mert nem kedvelte az erdőt,
 és a folyókat sem, csak a rétet, az ágat, amelyről
 csüing a gyümölcs, görbült sarlót hordoz, soha dárdát,
 fattyúkat nyeseget, ritkítja a sok buja gallyat,
 kérget metsz, hogy az oltvány végét dugja a részbe,
 s így táplálja a friss hajtást nedvével a felnőtt.
 El nem tűri, ha szomjas s inna a kajla gyökérzet,
 és a mohó kuszaságot itatja serény patakokból.
 Ebbe szerelmes, ezért él csak! Venus élvezetére³
 nem vágyik, de bezárja a kertjét, fél a paraszttól,
 egy férfit sem eresztene ő be: magányba menekszik.
 Bármit megtennének a táncos, zsenge szatírok!
 És a fenyőkoszorús szarvú pánok!⁴ Mire lenne
 Silenus képes,⁵ ki a lelkében fiatalnak
 hat, s aki sarlóval s a merev lócsével ijeszt el
 tolvajt, sőt: büntet!⁶ De van egy, aki túltesz a vágyban
 mindegyiken: Vertumnus, bár boldogtalan ő is.
 Durva paraszt aratóként hányszor hordta a kévét!
 Durva paraszt arató képében hordta kosárban!
 Összeegyült haja fürtje a friss szénával ezerszer,
 mint aki épp a kaszálón megforgatta a zöldet.
 Nyers keze ostort is ragadott durván, bizony isten,
 fáradt ökreiről az igát most vont a le, vélnéd.
 Sarlót vitt, lombritkítót, le-lenyeste az ágat,
 hordott létrát is, nyilván úgy szedte az almát.

¹ A fák nimfái.

² Róma környékén.

³ A szerelemre.

⁴ Alacsonyabb rendű, kecskalábú, szarvat viselő erdei istenségek.

⁵ Silenus Bacchus isten nevelője volt, a szatírok vezetőjeként tisztelték.

⁶ Célzás Priapus termékenységistenre, akit merev fallosszal ábrázoltak, és a kertek védelmezőjének számított.

Kardja szerint harcos, hegyezett nád tette halásszá.
Sokszor, sok formát öltött, szerepekbe merült el,
hogy gyönyörűségét megbámulhassa a lánynak.
Egyszer tarka szalag lengett a fején, amikor jött,
egyszer botra rogyott, s a fején ősz fürt dere fénylett,
vénasszonyt játszott s a csodás kiskertbe belépett,
nézte gyümölcsseit és így szól: „Csodaszép bujaság ez!”
És egy csókot adott neki: egy vénasszony aligha
csókolná így meg! Görnyedten gubbad a rögre,
és szeme méri az ősi gyümölcs súlyát a faágon.
Szemben szil magasult, szőlőfürttől rogyadozva,
és áldotta a fát, mert társként óvja a szőlőt:
„Hogyha e szilfa magányosan áll” – szól –, „s nincs ez a szőlő,
árnyékán kívüül nem hajtana hasznót a lombja!
S hogyha a rátapadó szőlőt nem fogja a szilfa,
mintha a hitvese lenne, a földre lerogyva rohadna.
Téged a szil példája, te lány, mégis hidegen hagy,
nászba fonódni se vágysz, ölelésre se csábul a tested.
Bár csábulnál el! Kérő Helenét⁷ sem akarta
ennyi, de őt se, ki harcra tüzelt lapithák lakomáján,⁸
s Penelopét se, a hosszan időző hős feleségét.⁹
Most is a kérőktől menekülsz, és elfog az undor,
bár ezer is kíván, félistenek, istenek éppúgy,
Alba-vidéki hegyek minden szent lénye imádná.
Hogyha van egy kis eszed, s tényleg jó férjet akarnál,
hallgass most énrám, az öregre, ki jobban imádlak
minden imádódnál! A paraszt nászfáklya gyalázat,
Vertumnust válaszd! Vele hálj! Kétségtelenül jól
ismerem őt, maga sem tud többet a vágyairól, mint
én tudok! Ő nem koslat, jár-ke a földi világban,
itt él folytonosan! Nem dönti le nyomban, akit lel
s megtetszik neki, mint más férfi! A kezdet, a vég is
csak te vagy öneki, érted lángol, csak veled élne!
Vedd figyelembe: egész jóképű és fiatal még!
Átváltozni ezernyi alakká képes, akármit
kérjél tőle, azonnal eléd teszi és a tiéd lesz!
Egy a szerelmetek is, merthogy te gyümölcsöket érlelsz,
boldog jobbja meg elsőként leszakítja a kincset!
Most nem igézi a fák leszakított ritka gyümölcse,
sem termény, mit a zsenge vizekkel itat meg a kiskert,
téged akarna csupán! Könyörülj meg, a tűz elemésztí!
Bárha az én szám szól, ő kérlel, hidd el, a számmal!

⁷ Menelaus szépséges felesége, akit Paris Trójába csábított.

⁸ Célzás Hippodameiára, akiért kocsiversenyen mérkőztek meg a kérők. Esküvőjén a kentaurok lerészegedtek és megtámadták a násznép másik felét, ezt Ovidius a 12. könyvben mesélte el.

⁹ A távol lévő Ulysses felesége, akiért kérők sokasága versengett.

Tiszteld isteneid! Mert Idalié¹⁰ is utálja
azt, aki jégcsap, s Rhammusiát¹¹ se dühítsd fel, a sorsot!
Hogy még jobban félj, s mert vénségemre igencsak
sok mindent tudok én, elmondom e cyprusi mondat,
ott mindenki meséli, ha hallod, megkönyörülsz majd!
Iphis Teucer utódát látta, Anaxaretét meg:
ősi családból volt a leány, a fiú alacsonyból,
látta a lányt s csontig perzselte a nagy szerelemvágy,
kínlódott, küzdött hosszan, de eszével az őrült
lángot nem győzhette le, ment könnyörögni a házhoz,
kérte a dajkát, és nyomorult vágyát kibeszélte,
kérte, ne hajtsa el őt, és nézze a lánynak az üdvét,
kérte a szolgálkat, hízelgett mindnek, ahogy csak
bírt, hogy pártolják, hogy végül elérje a célját!
Mennyi szerelmes szót körmölt sok-sok levelében!
Közben könnyharmat-belepert koszorúkat akasztgat
rendre az ajtófára, kemény küszöbön kuporogva
kushad a lány test, és a szidalmait ontja a zárra.
Túltesz a lány a vadóc habokon, ha a Bak lemerül, sőt
túltesz a Noricum üllőjén edzett vason is,¹² sőt
túltesz a bércen, amely eleven sziklán magasult fel,
megveti őt, kikacagja, csak ócsárolja, amit tesz,
gógös fitymálást ont rá, a remény belepusztul.
Iphis már nem bírja tovább, beleroppan a kínba,
és gyötrődve az ajtónál búcsúzik a lánytól:
„Győzől, Anaxarete, most megszabadulsz a csömörtől,
rám sem kell nézned! Diadalt ülhetsz szeretődön,
Paeant hívd,¹³ s a babérkoszorú beragyogja a fiúrtod!
Győzől, mert vígan halok én, vasszűz, nos, örömködj!
Így legalább örömet lelsz bennem a kényszer okán, mert
kedves lesz ez a tett teelötted, ilyesmire gerjedsz!
Vésd az eszedbe, a vágyam nem szűnik meg, akarlak,
hogyha halott leszek is, ha szememből elfogy a fénye!
Nem hírnök hoz hírt a halálomról, gyönyörűség,
én jövök el holtan, jelenésként állok elébed,
hadd pásztázza a holttetemem vad szem buja kedve!
Hogyha ti, isteneink, látjátok az emberi tettet,
el ne feledjétek (nyelvem nem képes imára),
adjátok, hogy a hírem tartson hosszú időnkig,
elvett életemért hadd kárpótoljon a példám!
Ekkor az ajtófélfá felé fölemelte a könnyes
arcát és halvány kezeit (hányszor koszorúzta

¹⁰ Venus más néven.

¹¹ Nemesis, a jogos megtorlás istennője.

¹² Noricum tartomány (nagyjából a mai Ausztria) kivételesen jó minőségű vasáról volt nevezetes.

¹³ Apolló, azaz maga a győzelmi dal.

vélük az ajtót!), és hurkos kötelet kötözött rá.
„Én leszek új koszorúd! Ugye, élvezed, édes, a látványt?”
Már a nyakán a hurok, s arcát fordítja a „lányhoz”,
roppan a gége s a rettenetes súly lóg le az ajtón.
Lába a fát veri, vergődik, megretten a környék,
nyílik az ajtó és csikorogva kitárul a hulla,
szolgasereg kiabál, próbálják menteni: késő!
(Mehalt régen az apja.) Az anyjához viszik innen,
hullát tart az ölében a hült holttestet öelve,
mit csak a gyászba merült anya tud, most elpanaszolja,
mit csak a gyászba merült anya tud, most azt teszi ő is,
bús temetési menet megy a város legközepén át,
sírva megy ő lefelől, s a fiát máglyára kíséri.
Útba esett ama ház is, a gyászmenet arra haladt el,
s persze, Anaxarete füleit megcsapta a sírás,
tébolyította a gyász, üldözte az isteni bosszú.
„Hadd látom legalább” – így szánakozott – „a halottat!”
És a tetőre rohant, széttárta az ablakokat fenn,
Iphis holttestét épp csak meglátta a hordágy
legtetején, szeme megdermedt, gyors vére lelassult,
és elhült, holtsápadt lett, próbált menekülni,
próbált visszaszaladni, de lába megállt, jaj, az arcát
elfordítani sem sikerült, nehezült el a teste,
s azzá vált, ami szíve szerint volt: sziklaszoborrá.
Nem kitalált mese ez! Salamisban¹⁴ még mutogatják
máig az ő szobrát a kegyesszívű Venus úrnő
szentélyében, a gögöt vedd el, nimfa, szeressél!
Fagy ki ne pusztíthassa a zsenge gyümölcsrügyek ezrét,
és a sebes szél meg ne gyötörje virágba borultan!
És azután látván, vénasszony-szózata nem hat,
ifjúvá alakult, öregasszony-gönceitől mind
megszabadult, s oly pompával ragyogott föl azonnal,
mint amilyen ragyogó a nap arca, ha fénysugarával
győz a viharfelhőn, s beborítja a földet a fényár.
Kész támadni, de kár támadni: a lány csupa izzás!
Elbűvölte a férfialak, s vágját viszonzta.

CSEHY ZOLTÁN fordítása

¹⁴ A költő itt a ciprusi városra utal, ahol nevezetes Venus-templom állt.

KI BESZÉL?

Wirth Imre beszélgetése¹

IV. rész

„megkérdezte: sikerült-e átnevelniük Kubában?”

Wirth Imre: – Itt ülünk, még mindig 1919... jaj, 2019-ben, nem tudok kijönni az 1900-as évekből, de ez talán azért is van, mert az első kötete, a *Némajáték* 1970-ben jelent meg. Amikor a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának legfőbb problémája éppen az volt, hogy hazaengedik-e Rákosi Mátyást. Salvador Allende Chile elnöke lett, és kizárták a Cseh Kommunista Pártból Dubčeket. Felavatták Budapesten a kelet-nyugati metró első szakaszát. Megjelent Bereményi Géza *A svéd király című könyve*, és politikai okokból nem jelent meg Zsuzsa férje, Lengyel Péter *Mellékszereplők* című regénye.² 1968–69-ben az „új nemzedéket” három antológia reprezentálta, az *Első ének*,³ a *Költők egymás közt*⁴ és az *Elérhetetlen föld*,⁵ utóbbi a *Kilencek*⁶ költő-társaságának kezdeményezésére.

Visszanézve is nyomasztóan átpolitizált korszak volt. Milyen előzményei voltak a *Némajáték* megjelenésének? Poétikai és életrajzi szempontból is kérdezem, hiszen a kötetben egy nagyon új szülés-vers is olvasható, ami közeli, felkavaróan életet újraértelmező élmény lehetett. Az első beszélgetésünkben a halál-álomban megjelenő Anna lánya született 1969-ben. Nem tudom, ez hány év termése...

Takács Zsuzsa: – Mondjuk hét-nyolc évé. A kötet az 1962 és '69 között írott verseket tartalmazza. A *Némajáték* utolsó verse, a *Július, halálom, születésed* a születésről és a szülésről magáról, erről az összes addigi tapasztalatomon túllépő, nyers fájdalom-élményről

¹ Az interjú gépeléséért köszönet illeti Merhán Orsolyát.

² Csak tíz év múlva láthatott napvilágot: Lengyel Péter: *Mellékszereplők*, Szépirodalmi, 1980.

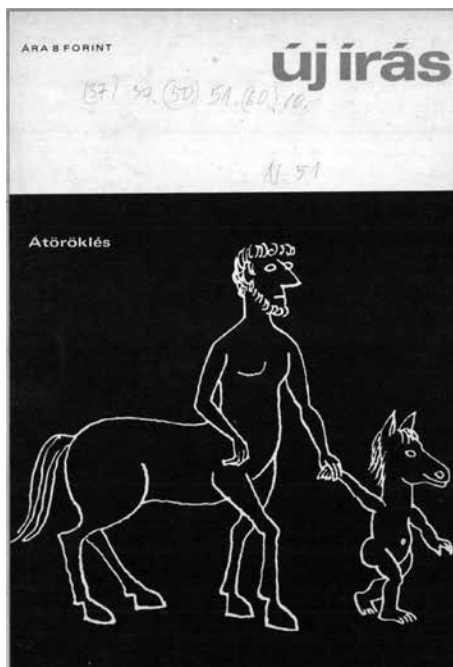
³ *Első ének*, Kozmosz Könyvek, 1968. Benne: Tóth Éva, Apáti Miklós, Halmos Ferenc, Tandori Dezső, Veress Miklós, Pass Lajos, Várady Szabolcs, Dobai Péter, Horváth Lajos, Takács Zsuzsa, Haraszi Miklós, Varjas Endre, Bencze József, Dobos Éva, Urbán Gyula, Döbrentei Kornél, Ács Jenő, Bálint Lea, Fehér József András, Béres Attila, Magyar Katalin, Szepesi Attila, Tordai Ferenc, Vida János, Kerekes András, Keresztes Ágnes, Gutai Magda, Bebesi Károly, Verbőczy Antal, Börcsök Mária, Szeder Katalin, Kertész Péter, Nádasdi Éva, Sorbán-Szabó Zoltán, Tölgység Miklós, Buzás Andor, Hajas Tibor, Dobos Hajnal.

⁴ *Költők egymás közt*, Szépirodalmi, 1969. Az antológiában tizenöt pályakezdőt – Apáti Miklóst, Beney Zsuzsát, Bisztray Ádámot, Iszlai Zoltánt, Kertész Pétert, Kiss Annát, Kiss Benedeket, Oravecz Imrét, Pardi Annát, Petri Györgyöt, Rózsa András, Szentmihályi Szabó Pétert, Szepesi Attilát, Takács Zsuzsát, Tölgység Miklóst – mutatták be idősebb pályatársaik – Simon István, Weöres Sándor, Fodor András, Garai Gábor, Kormos István, Nagy László, Juhász Ferenc, Somlyó György, Vas István, Zelk Zoltán, Fodor József, Mezei András, Pilinszky János, Benjámín László. A könyv előszavát Illyés Gyula jegyezte.

⁵ *Elérhetetlen föld*, Írószövetség KISZ-szervezet, 1969. Benne: Győri László, Mezey Katalin, Molnár Imre, Kiss Benedek, Rózsa Endre, Utassy József, Kovács István, Oláh János, Konc József.

⁶ *Kilencek*: az együttes megjelenéshez ragaszkodó, a kultúrpolitika által nem támogatott költőcsoport. Tagjai: Győri László, Kiss Benedek, Konczek József, Kovács István, Mezey Katalin, Oláh János, Péntek Imre, Rózsa Endre, Utassy József.

szól, melyet a mindent fölülíró boldogság követett. A második lányom megszületésével az egész egyetlen történeté kerekedett, és felidézte saját emlékezet-előtti létezésemet. Ha az anyai öble, a születés előtti biztonságba, a magzati lét öntudatlanságába való visszavágyásról írok a versekben, ott már saját (képzelt) sejtéseim-emlékeim között tapogatózom. Ami az antológiákban való szereplést illeti, volt a könyvmegjelenésnek folyóirat-előzménye. Az *Új Írás* '69 augusztusi száma fiatal írókat kérdez pályájukról és elképzeléseikről. A borító elején és hátoldalán Kaján Tibor zseniális rajzai láthatók; egy gyerekfejű hintaló, illetve a felnőtt és a lófejű, kétlábú gyerek-kentaur képe néz az olvasóra. A *Mérleg* című rovatban fiatal írók vallo-másait közlik. Elküldték előzetesen kinek-kinek a szerkesztőség kérdéseit. Korrekt, a kor szellemében megfogalmazott kérdések voltak, a válaszok egy része azonban hajmeresztő.⁷ Nem akarom név szerint idézni a ma is a pályán levő írók készsége, rendszerigenlő válaszait. Egyébként két évig vártam a kötet megjelenésére, és sem előbb, sem az úgynevezett '89-es rendszerváltozásig sem voltam támogatott, hanem csak megtűrt író.

– Ha már említette, akkor azért idézem a Maga szövegét is: „Szerencsétlennek tartom a mai magyar irodalom falusi-városi származás szerinti kettéosztottságát, úgy érzem, az én nemzedéke-met nem választhatnák ketté ilyen kritériumok – nincs olyan arányú különbség, alapélményeink lényegében azonosak. Kár volna – egy rossz és nem is nagy múltú hagyomány miatt – hibának éreznünk a sokszínűség erényét.” Nem feledve, hogy 1969-ben járunk, egy évvel túl a párizsi diáklázadásokon és Csehszlovákia megszállásán – egyszerre tűnik nekem hihetetlennek, hogy még és már ismét a népi–urbánus ellentétéről van szó, az ingerültség pedig mintha egy illúzió elvesztésének szólna. Jól érzékelem?

– Döbbenet tapasztaltam, hogy tovább él ez az önsorsrontó tendencia, és a kölcsönös ellenszenv (a hatalom számára hasznos) élő tradíció. A *Költők egymás közt* című antológia és a *Kilencek Elérhetetlen földje* közös bemutatóján véletlenül Kiss Benedek mellé ültem, de kényelmetlenül éreztem magamat. Át kellett hát ülnöm az „urbánusokhoz”, merthogy én az *Újholdhoz* sorolódtam – egyébként teljes joggal. De ez nem jelentette azt, hogy elfogadhatónak tartom a kétszer fél magyar irodalom létezésének abszurdumát. Nagy László zseniális Lorca-fordításairól⁸ írtam egyébként a doktorimat.

– De pontosan mi okozta ezt a kényelmetlen érzést? Vissza tud emlékezni, mi, miért történt?

– Nem szólt be senki, de úgy éreztem, hogy nem vagyok a helyemen. Az eset jóval később, 2007-ben csaknem ugyanígy megismétlődött, amikor a DIA⁹ a tagjai közé válasz-

⁷ Csak egy kiragadott példa, a kérdésre, hogy kik hatottak rá, az egyik válaszoló: „Elsősorban Lenin. Annyira nagy személyiség, hogy még a politikai sablonok sem tudtak ártani neki.”

⁸ Federico García Lorca: *Cigányrománcok*. Ford.: Nagy László. Magyar Helikon, 1976.

⁹ Digitális Irodalmi Akadémia (DIA), 1998-ban jött létre a legkiemelkedőbb magyar írók-költők forrásértékű szövegeinek megismertetésére és elérhetővé tételére.

tott (az alapító okirat szerint, hagyományosan, közvetlenül a tagok választottak meg engem is, akkor még senki másnak nem volt beleszólása a folyamatba). Ez a Gyurcsány-kormány idején volt, de már az első Orbán-kormány idején ott volt a nevem a listán.¹⁰ Mivel a forradalom kerek évfordulójára esett a dátum akkor, 2006-ban, Karátson Gábor kapta az elismerést. Amikor 2007-ben megérkeztem a DIA összejövetelére, senki nem invitált az asztalához. Nem említtem annak a költőnek a nevét, akivel előző napon együtt tanácskoztunk a Zelk-díj bizottságában, s aki mellett az egyetlen üres szék állt. Úgy tett, mintha nem is ismerne. Leültem tehát egy üres asztalhoz, de akkor odajött hozzám Spiró György, és magukhoz invitált.

– Volt erről a helyzetről bármilyen beszélgetés, szóba került Zsuzsa társaságában ennek a kibeszéletlensége, tarthatatlansága? Vagy éppen „természetes” volt a megosztottság?

– Teljesen természetes volt, azaz teljesen természetellenes.

– „A hatvanas években fellazult tételben...”, énekelte Bereményi Cseh Tamás. Hogy élte meg Zsuzsa és környezete 1968-at, a hippimozgalmakat, miközben itthon a KISZ álmozgalmi hevülete uralta az ifjúsági szcénát?

– Számomra aligha volt vonzó a KISZ hevülete. A hippimozgalom sem nyűgözött le, ez utóbbi inkább a '46-os születésű öcsém számára volt izgalmas. Ő akkor már az ELTE művészettörténet-olasz szakára járt, Bereményi például a csoporttársa volt. A Cseh Tamás–Berményi kettőst viszont nagyon szerettem én is. Kerényi Grácia, a mindkettőnknél idősebb

polonista, műfordító, aki nagy Cseh Tamás-rajongó volt, rendszeresen megajándékozott egy-egy Cseh–Berményi magnótekerccsel, azokat rongyosra hallgattam. De ellenérzés volt bennem az általános Che Guevara-rajongással szemben. Tapasztalatból ismertem a szárba szökő diktatúra sajátosságait. Úgy látszott, hogy mi már épp kifelé tartunk a diktatúra véres szakaszából, amelybe Kuba önként és dalolva gyalogol bele. Akkor az egyet nem értők, az ellenforradalmárnak kinevezett gusanók,¹¹ „féreg”, majd melegek állták a támadás pergőtüzét. De ez már saját nevelődési regényem későbbi, máig is aktuális fejezetéhez tartozik.

– Igen, itt éveket ugrottunk, hiszen a múltkor ott hagytuk abba, hogy érettségi után dramaturgiaórákra járt és az ELTE spanyol–olasz szakára. És szinte boldog volt. Hogyan szövődnek a költészet és a szerelem szálai? Hogyan születik meg az eltépett pepita-fűzet kamaszversei után a Néma-játék világa?

– A vendéghallgató év után olasz–magyarra vettek fel, és külön engedéllyel, de magánszorgalomból bejártam, sőt vizsgáztam

is spanyolból. Lengyel Pétert és a többieket már az előző évből ismertem. Egy alkalommal, amikor évfolyamtársunk, a már korábban is említett „jóakaróm”, Wolf Éva szétosztotta az előző óra anyagának másolatait, nekem nem adott példányt, mondván, hogy „te csak vendéghallgató vagy”. Péter erre szó nélkül átnyújtotta a saját példányát. Ez a gesztus lenyű-

¹⁰ A Kossuth-díjat 2007-ben kapta meg Takács Zsuzsa.

¹¹ gusano (tsz. gusanos), spanyol, jelentése féreg, selyemhernyó

gözött, továbbá tetszett, hogy naponta más-más nyelven naplót ír. Így történt, hogy az olasz–spanyol–oros–francia és a magyar szakon kötelező finn mellett japánul is tanulni kezdtem én is. A japán azonban kamu volt, hamarosan csak arra szolgált, hogy a hatvanas évek Bergman-, Fellini-, Visconti-, Andrzej Wajda-filmjeit megnézhessük Péterrel. Hogy az időmmel szabadon rendelkezhessem, ugyanis otthon le kellett adnom a tanrendemet.

– *Húszévesesen? Hogy fogadták a szülei akkor, hogy megjelent az életében Lengyel Péter?*

– Nem örültek neki, de elfogadták, először édesapám, aztán a mamám. Más volt a családtörténetünk, más volt Péter édesanyjának és nevelőapjának a politikai meggyőződése, ők ellenforradalomnak tartották '56-ot, mi forradalomnak. Készségesen együttműködtek a kádári politikával, a véres és lazább rendszerrel egyaránt. Mindez azonban Péterre nem vonatkozott, ő ugyanúgy gondolkodott Rákosiról vagy Kádárról, mint az én családom.

– *Két nagyon tehetséges fiatal életében akaratlanul is előfordulhat, hogy az egyik kioltja a másikat. A maguk esetében nem így történt.*

– Nem. De a házasságunk zátonyra futott. '62-ben házasodtunk össze, és '80-ban elváltunk, de gyakorlatilag már '72-től külön éltünk. Nálam maradt a négyéves Anna és a kétéves Zsuzsi. Föl sem merült, hogy Péter bármelyiküket magával akarta volna vinni, de abba bele is hasadt volna a szívem. Tény viszont, hogy nehezzé vált az életem, csapdába estem, kiszolgáltatottá váltam. Állásom volt, hivatásom volt és két kisgyerek testi-lelki biztonságát kellett biztosítanom. De nem is tudom miért, nagyon előre futottunk az időben...

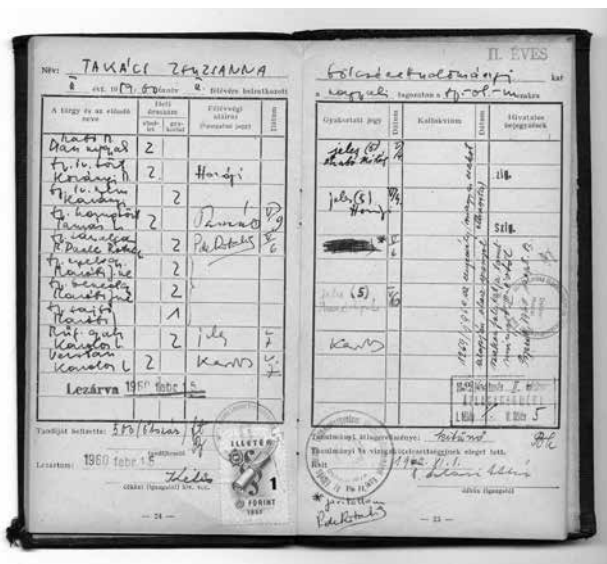
Az alapszigorlat után végül a magyar szakot otthagytam. Nem egyetlen, de döntő szempont volt az is, hogy Pándi Pál¹² halálra ijesztett. Az első szemináriumi óráján kijelentette, hogy az óráin bármit mondhatunk, de ha tudomást szerez róla, hogy valamelyikünk a folyosón az ellenforradalmat forradalomnak nevezi, annak vele gyűlik meg a baja. Másnap bementem a tanulmányi osztályra és engedélyt kértem Kékes elvtárostól,¹³ hogy egy másik oktatóhoz helyezzenek át, mert ütköznek az óráim. Ez meg is történt, de Pándi nem felejtett el, és továbbra is figyelemmel kísérte az életemet. Hiába jártam az apjához, Kardos Laci¹⁴ bácsihoz Székely Magdival, Tóth Judittal, Géher Istvánnal, Tótfalusi Istvánnal a műfordítás-gyakorlatok órákra, gyanús maradtam a szemében. Amikor hazajöttünk Kubából, összehalálok vele a folyosón. Megállított és megkérdezte, hogy vajon sikerült-e átne-

¹² Pándi Pál (1926–1987) Kossuth-díjas irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő.

¹³ Kékes Andor, ELTE Dékáni Hivatal, akiről többen is megemlékeztek. Lásd: „A káderesek és az egyetemi tanulmányi osztály hatalmassága (Kékes elvtárs!)” – Tüskés Tibor: Nép és irodalom, *Új Forrás*, 1996/9; illetve „Nem jártam be az órákra, és Kékes elvtárs, aki borzasztóan agilis volt, ebbe nem tudott belenyugodni” – Konrád György: Komótos bátorság, szép realizmus. Petri György beszélgetése, *Beszélő*, III/42., 1991. 10. 19., 40–44.

¹⁴ Kardos László (1898–1987) József Attila- és Kossuth-díjas irodalomtörténész, kritikus, műfordító.

velniük Kubában. Meghílt bennem a vér. Akkoriban Kínában már működtek az átnevelő-táborok, és sejtettük, mi történik ott.

– Vértagyasztó lehetett, még ha esetleg viccné szán-ta is. Én 1986-ban jártam hozzá szemináriumra rövid ideig, visszagondolva nehéz elhinni, de mit sem tudtam politikai beágyazódásáról, csak egy bizonytalan, gyöt-rődő, idős férfit láttam.

– Nemrég jelent meg a Magvető Tények és tanúk sorozatában a róla szóló dokumentumgyűjtemény, fia, Kardos András kiváló tanulmányával. De ha már Pándi Pált említettem, el-

lenpéldákat is akarok hozni. Sallai Géza¹⁵ tanáromat például, aki az olasz tanszéken tanított irodalmat. Még vendéghallgató koromban rábeszélte, hogy fordítsak modern olasz költőket. Neki is köszönhetem, hogy műfordító lettem. Kiállt mellettem akkor is, amikor meg akarták semmisíteni sikeres felvételimet apám '56-os magatartása miatt. Emlékszem, hogy a hír hallatán felmentünk Péterrel a Gellért-hegyre, sokáig ültünk a Citadella tövében egy padon. Ő vigasztalt, én vigasztalhatatlanul sírtam. Sallai Gézának és édesapám új és örült főnökének, aki a falat kaparta, ha valaki nem értett vele egyet, a magát József Attila barátjának kinevező Vértés Györgynek¹⁶ a közbenjárására végül felvettek, és a megsemmisítést megsemmisítették.

– Említette egyszer, hogy Péter és a saját édesanyja sorsa milyen párhuzamosságot rejtett, amire Maga különösen fogékony volt.

– Péter apja, Merényi Endre, gépészmérnök és kiváló amatőr fotós, munkaszolgálatosként szovjet hadifogságba esett, és tifuszban meghalt a háború vége felé. Édesanyja Péterrel együtt bujkált a nyilasok elől, volt, hogy egy szekrénybe rejtette el őket egy „utcalány” a nyilas razzia idejére. A háború után viszont beadta őt a Pikler Emmi¹⁷ elvei alapján működő Rákosi Mátyás Gyermeknevelő Otthonba.

– Az micsoda, gyerekotthon? Nem hallottam róla.

– Úgy tudom, hogy a pártvezetők gyermekei számára fenntartott otthon, ahova a holokauszt árváit és félárváit is befogadták. A gyerekek zöme itt járt iskolába, az oktatás és a gyereknevelési elvek meglehetősen ridegek volt.

– Értem, tehát az árvaság a kapocs.

– Magaráhagyottság és árvaságtapasztalat. A feldolgozás és kiutkeresés anyám miatt sem volt tehát ismeretlen terep számomra. Péter apjának egyik fotója alapján, az ő emlékére írtam a Némajátékban szereplő egyik jellegzetesen újhordas versemet. „Hullanak az eső szögei a földre. / Targonca áll a szenesbolt előtt. / A léptek a vízben rombuszokká

¹⁵ Sallai Géza (1926–2012) italianista irodalomtörténész, egyetemi tanár.

¹⁶ Vértés György (1902–1976) író, szerkesztő, könyvtáros.

¹⁷ Pikler Emmi (1902–1984) gyermekorvos, a csecsemő és kisgyermek fejlődésének és nevelésének szakembere.

nőnek. / A fák körül, a járdán két maroknyi föld. // Megállsz az eső golyózaporában. / Örök havával nincs egy kerítés / szikrázó napban. Lassan végigömlök / elszürkült arcodon a veríték.”¹⁸ A fotón szereplő targonca felidézte egy másik gyerekkori emlékeket. Anyám kezét fogva megyünk hazafelé a Petőfi Sándor utcában, amikor lecövekelek a rettenetes látvány előtt. (Az emlék végképp az agyamba íródott, amikor megismertem a Nietzsche örületét fellobbantó torinói ló történetét.) Nem sokkal a háború után történt, hogy a koksszal megrakott kocsit vonszolni képtelen, az ostorcsapások alatt meg-megrángó ló lecövekel a házunk előtt. A földhöz szögezve álltam én is, a résztvétől és a rémületől bénultan, az volt az érzésem, hogy nem szabad elmozdulnom onnan, mert ha maradok, akkor van remény rá, hogy a kocsis abbahagyja az ütlegelést. A ló hasán felágaskodott a nemiszerve, döbbsen néztem, hogy vajon milyen kínzóeszközt helyeztek rá, és végül eltakartam a szememet, nem akartam volna tovább nézni, de képtelen voltam elszakadni a látványtól. Anyám alig tudott elvonszolni a színhelyről.

– *Megrázó, ahogy az emlékezet újra és újra bevilágítja az elhagyott, elveszett tereket, hiszen ez az archetipikusnak tűnő mozzanat a megkínzott lóval elvesztette a jelen idejét. Nincs többé „látásunk”, eltűnt a tapasztalatunkból a képe. De már többször említette Zsuzsa az újhaldasságot. Mit gondolt akkor erről, és ma milyen visszagondolni rá?*

– Pilinszky hatására gondolkodom elsősorban (jóllehet, őt nem tudom besorolni semmiféle iskolába), de Nemes Nagy Ágneséra is, az idézett versben különösen. „A léptek a vízben rombuszokká nőnek... a fák körül a járdán két maroknyi föld”. Ha nem tudnám, hogy én írtam, azt hinném, hogy egy Nemes Nagy-versből vett idézet. Költészet és grafika egyben; ahogyan a „lassan végigömlök elszürkült arcodon a veríték” Pilinszky hangját idézi.

– *Innen, időben és térben is messziről nézve ikonikusak azok a fotók is, amiket mutatott a kubai kint létükről. Szemet-jövőt eltakaró boldogság, ezt látom. Beszélne erről? Hogy jutottak ki, mit csináltak, hogy érezte magát és milyen volt visszajönni az „átnevelésből”? Volt átnevelés?*

– Szó sem volt átnevelésről, illetve a Pándi kívánta átnevelésről. Nem a kubai forradalom heve, hiszen az Batista ötvenes évekbeli véres diktatúráját követte, nem az újabb diktatúrába ájuló fordulat lepelt meg, hanem az életkedv, a zene és tánc szüntelen jelenléte az utcákon-tereken. Minden új volt, mindent először éltünk át. Budapestről indultunk, Prágában aludtunk a reptéri hotelben, aztán leszálltunk a kanadai Ganderban, a világ akkoriban legnagyobb repterén. Kanadában mínusz 21 fok volt, Havannában plusz 21. A kereskedelmi kirendeltség sofőrje vitt a hajdani Hilton, az akkorra már kissé lerobbant *Habana Libré*-be. Hirtelen, ahogyan Kolumbusz fogalmazott, „az emberi szem még sosem látta szépségű sziget”-én találtuk magunkat. Másnap, április 3-án, a felszabadulás előestéjén a követség fogadást rendezett a szovjet diplomatáknak és a kint dolgozó magyaroknak – így nekünk is. A fogadásra menet a folyosón rémült női hang ütötte meg a fülemet. „Jézusom, Tóni, ezek magyarok!”, és a fejével felénk intett. Hamarosan kiderült, hogy van ok a félelemre. A kereskedelmi kirendeltség végezte a megfigyeléseket, nem a követség; maga a nagykövet, Beck János merőben más nézeteket vallott. Minden kiküldött megfigyelendő személy is egyben. Kiderült, hogy a szálloda halljában elhelyezett postaládába dobott leveleket ellenőrzésünk érdekében először a kirendeltségre továbbítják.

– *Hogyan derült ki a postaláda titka?*

– Maga a kirendeltség vezetője, a keményvonalas Trauer elvtárs figyelmeztetett rá, hogy túl sokszor írok a szüleimnek. Ezen nem változtattam, és nem is lett belőle bajom. Az utca embere boldognak látszott, s aki nem volt az, rövid ideig még emigrálhatott az USA-ba. Lenyűgözően szépek voltak az emberek, gyönyörű kreol, fekete, ázsiai, mesztic arcok, lélegzetelállítóan karcsú férfiak és teltkarcsú nők. A Karibi-tenger és az Atlanti-óceán közelsége. Pánsíp, dobok, rumbatök, minden kocogtatásra, dobolásra alkalmas felületen izmos és fűr-

¹⁸ Egy fénykép alá (M. E. emlékére), in: *Némajáték*, Szépirodalmi, 1970.

ge, többnyire fekete ujjak. A szolgálatban levő milicistalányok hajukban az elmaradhatatlan csavarokkal, kezükben géppuskával álltak a lapos háztetőkön. A belváros ékszerboltjainak kirakatában, a luxuskirakatokban ott volt a *liquidación*, azaz felszámolás tábla, de működött világhírű mulató, a nemrég még az amerikaiakat szórakoztató Tropicana és működött a Copelia-fagyalaltozó. Ott fagyalaltunk mi is, ahol harminc évvel később Alea forgatta ikonikus *Eper és csokoládé* című filmjét. (A számtalan díjat kapott film főszereplője művész és meleg. A hatvanas években, éppen kintlétünk alatt indított kampányt ellenük a kubai vezetés.) Beültünk a Hilton éttermébe, ittuk a kólát, és ott állt az asztalunkon a Ron Anejo, a legjobb márkájú kubai rum. Hemingway-hősnek képzeltük magunkat. Áruhiány volt, jegyrendszer, mindent áthatott a demagógia, de a buszmegállóban a ki tudja, mióta meg nem érkező, ki tudja, mikor bedöcögő buszra várók ringó csípővel táncoltak a rögtönzött zenére. Ültünk az óceán partján, a Malecón¹⁹ széles kőpárkányán, néztük a kokszot és az élelmszert, magyar mirelit csirkét, lengyel sonkát, szovjet, román, bolgár dzsemet, és a ki tudja, mi mindent szállító hajók kirakodását. Kisétáltunk a mólóra. Elmentünk egy áruházba. Megálltunk a néhány kínai konzervet kínáló polc előtt; néztük az üres díszdobozokat, az első és második emelet művirág osztályának gazdag választékát. A bejáratnál megállított minket egy anyóka. „Maga zsidó?”, kérdezte Pétert, majd mint egy Szibilla hozzátette: „innen sosem jutnak haza”. Az időse nő egyike lehetett az Európából az Újvilágba érkező, menekülteket szállító hajó utasainak. Csakhogy a hajó nem köthetett ki Kubában. Viszont az akkor még fiatal nő talált valakit, aki segített neki a partrajutásban.²⁰

¹⁹ Hivatalos nevén Avenida de Maceo, 8 km hosszú part menti sétány Havannában.

²⁰ Az eltévedt zsoké, in: *A sóbálvány*, Magvető, 2017. „Másnap egy közeli nagyáruházba mentek szerencsét próbálni. Bejártak az épület alsó, középső és felső szintjét, de a változó színárnyalatú művirágszálakon és –sokrokon kívül nem találtak semmit. Kifelé menet azonban egy töpörödött anyóka állt elébük, és megszólította őket. Hallja, hogy magyarok, mondta, de vajon zsidók-e. A zavart igen és nem után közölte velük, hogy hiába reménykednek, többé nem jutnak haza. Ki-ki a

– *Ez is egy elképesztő történet. Mivel foglalkoztak odakint? Írt verseket?*

– Nem írtam egyetlen sort sem, tanítottam és tanultam. Az ütemezés egyébként úgy történt, ahogyan terveztük: egy év egyetemi lektorkodás Kubában, negyedév pedig Európában, majd a hazatérés. A részletek azonban sántítottak. Nem az egyetemen voltunk lektorok, hanem a John Reed nyelviskolában tanítottunk magyart. Diákjaink szakmunkás-továbbképzésre utaztak volna Magyarországra. A koncepció azonban, biztonsági okokból, időközben változott, aki albánul tanult, azt küldték, mondjuk, Csehszlovákiába, aki lengyelül, azt hozzánk, és így tovább. A cél az volt, hogy ne kerüljenek kapcsolatba a helyi lakosággal. A mi életünk sem úgy alakult, ahogyan hittük volna.

– *Ezzel nyilván mindenkit megtévesztettek, nagyszerű ötlet... Volt, aki mégis megtanult magyarul?*

– Egyetlenegy diák, Ángel Luis, aki nyelvzseni lehetett. Később, mint barátainktól hallottam, megtanult koreaiul is, és Kim Ir Szen műveit fordította spanyolra. Hazajövetelünk után jó húsz év múlva valamelyik villamoson találkoztam kubai diákokkal, és megkérdeztem, hogy tanulnak-e vagy dolgoznak-e itt nálunk. Azonnal mellettünk termett egy, nem is tudom, ki, felügyelő vagy instruktor, és megkért, hogy hagyjam abba a „faggatásukat”. Annyit még sikerült megtudnom tőlük, hogy kíséret nélkül nem járhatnak az utcán, és kizárólag a saját boltjaikban vásárolhatnak. De hogy visszatérjek kint tartózkodásunk részleteire. Az első néhány hét után át kellett költöznünk egy közeli mellékutca, egy volt garnizálló apró lakásába, mert, mint indokolták, több kiküldött felháborodott azon, hogy mind a ketten keresünk, és mindössze napi öt órát tanítunk. Új lakásunkban nem volt klímaberendezés, uszoda, nem írathattuk számlánkra a napi egy liter tejet, de hetente megrendelhetjük az élelmiszert, egy mikrobusszal haza is szállították nekünk. Jártunk vidéken is a gyarmati időkben alapított Trinidadban,²¹ egyszer-egyszer céltaxival elmentünk Varaderoba,²² az „amerikaiak”, ahogyan mi mondjuk, hajdani nyaralóparadicsomába. Tolmácsoltunk egy Havannába látogató magyar kormánydelegációnak. (Komócsin elvtársnak, Csongrád megye „remének” éppen hasmenése volt, és egész úton a kezemet szorongatta izzadt tenyerével.)²³ ‘64 áprilisában, hazaindulásunk napján, és a kubai légierő lelőtte két saját gépét. Mi azonban sértetlenül landoltunk Prágában, és a fizetésünkből megtakarított pénzből egy negyedét alatt beutaztuk Európát. Rómában például a szegénykonyhán ebédeltünk, mellettünk egy háborús bűnös kanalizta a levesét. Borzongva néztem.

– *Hatalmas szabadságélmény lehetett ez az utazás a hatvanas évek első felében. Fel sem merült, hogy nem mennek haza?*

vérmeiséklete szerint vette a proféciát. Z.-t kiverte a hideg veríték, és csak évtizedekkel később fejtette meg a rejtélyt. Az idős asszony nyilván a St. Louis fedélzetén menekülők egyike volt. A Havannába érkező 930, más számítások szerint 963 utas közül annak idején (1939-ben) mindössze 29 kapta meg az engedélyt a kiszállásra, a többieket visszafordították a náci Európába.”

²¹ 1513-ban alapították, Hernan Cortés innen indult az aztékok elleni expedícióra.

²² Varadero, Kuba legismertebb tengerparti üdülőhelye, Havannától 100 km-re.

²³ Komócsin Mihály (1895–1978) segéd munkás, eladó, kommunista politikus, „Pol Pot megye első titkára”. A történet megjelenik a *Takarítóim távozása után* című novellában, in: *A sóbáloány*, Magvető, 2017. „Április harmadika volt, legnagyobb nemzeti ünnepünk előestéje, a szokásos fogadás, ahova az ösztöndíjasokat is meghívták. Egy nyájba tömörülve sorakoztunk a falnál, és vártuk kormánydelegációnk vezetőjének izzadt kézfogását. Tekintetemet végigfuttattam a hájas arcokon, a tétlenségtől bársonyos, pecsétgyűrűs ujjakon, a *guayabera* alatt feszülő sörhasakon, és elfogott a megrekedt idő, az otthonosság, a tragikus nemzettudat átérzésének deleje. A hajdani KISZ-vezető, Csongrád megye újságcimlapokról ismert *réme* sorra mindenkivel kezelt, hozzám érve egy pillanatra meg is állt, átkarolta a vállamat, és közölte, hogy vidéki körútján, a gyárlátogatáson társadalmi munkában a tolmácsa leszek.”

– Soha. Itt volt a családom, itt voltak a barátaink, itt beszéltek az anyanyelvemet. Hazajövetelünk után azonnal megpályáztam és elnyertem a spanyol oktatói állást a Közgázon. A jelentkezők közt én voltam az egyetlen, akinek spanyol diplomája volt.

– Az irodalmi „létezés” folytonosságát, az írást, miközben már tanított is, hogy tudta fenntartani, biztosítani?

– Műfordítottam, de nagyjából egy évig nem írtam. Péter viszont igen, ő kötetlenebb irodalmi állást keresett és talált is, az *Élet és Irodalom*nál. Ez segített is nekem, de meg is gátolt az „úgynevezett” irodalmi élet megismerésében. Jobbára postáztam a verseimet.

– Mégis, a levelekben feladott versek azért egy idő után személyes találkozásokat is jelentettek, nem? Milyen irodalmi kapcsolatai voltak, hiszen oly sokan éltek még, akikre ma már hiába áhítoznék egy szó erejéig is!

– Nemes Nagy Ágneséknál találkoztam Mátyás Ivánnal, Mészöly Miklóssal, Ottlik Gézával. Velük együtt látogattuk meg Áprily Lajost Visegrádon. Szombat délelőttönként Füst Milánt hallgattam az egyetemen, egy alkalommal meg is hívott minket a lakására. Füst színes előadó és nagy bohóc volt – ahogyan Orbán Ottó írta: „a Hamletről beszélve mindig ugyanannál a sornál sírta el magát”. Várady Szabolcs pedig beszámolt a Füst lakásán tett különös látogatásról, ami részben és egészben egybeesik az általunk is tapasztalt rituálékkal (már, ami a köpöcsészes sűrű használatát és a feleségéhez intézett, az ebédre vonatkozó száraz és lényegi utasítást illeti, amivel látogatójának az audienca végét is jelezte). De sokszoros szerkesztőm volt Kormos István, Lator László, Rába György, Réz Pál, Juhász Ferenc és mások. Egyetlen és ismétlődő rossz tapasztalatom Vas Istvánhoz fűződik. A Szépirodalminál hevert egy év vagy fél év óta a *Némajáték* kézírata. Egy szép napon végül behívott magához Vas. „Örülök, hogy megismerhetem”, kezdte, „elolvastam a kéziratot, egy vesszőt nem tudnék változtatni rajta”. Hamar lehervadt azonban az arcomról a mosoly, amikor hozzátette: nézze, maga már férjnél is van, szüljön gyereket. Sejtettem, hogy az *Újhold* szerzőkörének, illetve a szerkesztőinek szól a megjegyzése, akikkel hadilábon áll, de szó, ami szó, összetörve és végtelenül megalázottan jöttem el tőle. Csaknem szó szerint az történt velem, ami Tandori Dezsővel. Neki ugyan nem javasolta, hogy szüljön gyereket, de éppúgy fejére olvasta az unalmas jambusokat, az elődök által kitaposott úton járást, mint nekem. „De te már ne ácsingózz új elemre, / Még ritmikában sem. Jobb, ha beéred / A jó öreg jambussal – nemzedékek / Tapostuk ki a számotokra, míg / Kényelmes nem lett, mint puha saru.” Olyannyira, hogy egy ideig azt hittem, nekem szól a Vojtina-levél,²⁴ hollott, mint kiderült, Dezsőt oktatta ki. Néhány éve Földényi F. László írt a Vassal való első szigligeti találkozásáról az *ÉS*-ben.²⁵ Az ő leírása egybevág az én megalázás-történetemmel. Tóth Krisztinát, mint egy nyilatkozatában említi, úgyszintén gyerekszülésre biztatta versírás helyett. Második konfliktusunk nem a nyílt szintéren játszódott. Weöres Sándor javaslatára és a Helikon Kiadó kezdeményezésére, eredetiből és formahűen lefordítottam Keresztes Szent János összes verseit.²⁶ A könyvnek sikere lett, és azonnal elfogyott. A karácsonyi könyvbemutatóra azonban nem hívott meg az Írószövetség.

– Ez tényleg nagyon furcsa. De honnan érkezett akkor elismerés?

– A várt vagy váratlan fórumokon megjelent méltatásokból, az év műfordítói díjának, a Forintos-díj nekem ítéléséből, a vatikáni sajtóban megjelent recenzióból. Abból, hogy a spanyol lovagrend tagja lettem. Hogy Ávilában a világ mindenféle nyelvű fordításai mellett ott van az én magyar fordításom is. És a szóban elmondott „megtérés”-történetekből.

²⁴ Vojtina legújabb levele egy ifjú költőhöz, in: Vas István: *Összegyűjtött versek 1–3.*, Holnap, 2000–2005. Lásd még: „Vagy ha korszerű szabadverset írsz, / Olyankor sem kell átallnod, titokban / Eljambizálni. Mert e jól bevált / Mértékből néhány elrejtett ütem / Elég, s a nosztalgia gombnyomásra / Bejön, mint fősláger a wurlitzerben.”

²⁵ Földényi F. László: *Egy Ottlik-dedikáció története, Élet és Irodalom*, 2018. december 19.

²⁶ *A lélek éneke*, Helikon, 1988.

A SZÓHAGYOMÁNYTÓL A NYOMTATOTT KÖNYVIG

Thienemann Tivadar, az irodalomtudomány pécsi professzora

Ha a pécsi egyetem Ifjúság úti (még a jezsuitáktól örökölt) campusa fölött elterülő parkban, a Mecsek-oldalban fölfelé kapaszkodó úton eljutunk a futballpályát felülről ívben megkerülő úthoz, ott egy nagyobb kő, vagy inkább szikla tűnik szemünkbe. Rajta egy márványtáblán ez a név olvasható: THIENEMANN. Ennek története a következő. Tan-
székvezetőként, kollégáimmal együtt, fontosnak tekintettem – az ország legkorábbi, 1367-

ben alapított egyetemének nagyon fiatal, éppen csak létrehozott karán – a pécsi bölcsész-
kari hagyományok ápolását. Így jött létre 2005 októberében az egykori Erzsébet Tudo-
mányegyetem jeles professzoráról elnevezett „Thienemann-előadások” sorozat, amelynek
első előadását a terveinket támogató Szegedy-Maszák Mihály tartotta meg, nyomtatott
szövege a sorozat első darabjaként 2006-ban jelent meg *Az értelmezés történetisége* címmel
a Pro Pannonia Kiadónál. Az előadások névadója 1985-ben halt meg, s úgy rendelkezett,
hogy hamvait a Boston közelében lévő házának kertjében lévő kő tövében szórják el. Ha-
lott porai elvegyültek Amerika földjével. Azokat csak jelképesen hozhattuk haza: a park-

ban kiválasztottunk egy hasonló sziklát, s arra helyeztük az említett márványtáblát. A bölcsészkar bejáratánál pedig egy emléktáblát avattunk. Az évenként sorra kerülő előadások szünetében ide koszorút helyeztünk el, oda pedig, a sziklához virágcsokrot tettünk, kis megemlékezés keretében.¹

Thienemann Tivadar pályájának talán legfontosabb időszakát Pécssett töltötte. Később ezekre az évekre így emlékezett vissza. „Következett [a háborút követően] tíz békés produktív év. Pozsonyi egyetem után pécsi egyetem. Ekkor alapítottam meg valójában tudományos pályámat. Ekkor választottak a Tud. Akadémia tagjává, ekkor kaptam a Corvin koszorút, ami a legmagasabb szellemi kitüntetés volt, kormányzói vacsorákkal egybekötve, megint a legfiatalabb voltam és az egyetlen pécsi tanár, akit ez a kitüntetés ért.”² Ennek a pécsi időszaknak a legfőbb eredménye a szellemtörténeti iskola meghonosítása volt a hazai irodalomtörténeti gondolkodásban. Ebben Thienemann, joggal, meghatározó szerepet tulajdonít folyóiratának, a *Minervának*, illetve a lap mögött álló Minerva Társaságnak. A *Minerva* 1922-től 1944-ig jelent meg, kezdetben Thienemann Horváth Jánossal szerkesztette, de Horváth nézetkülönbségek miatt csakhamar elhagyta a lapot, amelyet Thienemann egyedül szerkesztett tovább, s tette a magyar szellemtörténet fórumává. *Minerva* Könyvtár címmel könyvsorozat is megjelent. A *Minerva* indítása és a Társaság létrehozása körüli eseményekre a szerkesztő később ironikus hangon pillantott vissza. „Jó lelkiismerettel mondhatom, hogy ez tisztán és kizárólagosan a magam titkos terve és akciója volt,

¹ Thienemann alább közölt életrajzi vázlatát részben a tudós kései, az 1980-as évekből származó életrajzi szövegei, részben pedig Ujváry Gábor kutatásai alapján állítottam össze. (Ujváry Gábor: *A „csodagyerekek” és a tudányszervező Thienemann Tivadar ifjúkori pályája és szerepe a 20. század első felének magyar közéletében*. In: P. Müller Péter [szerk.]: *Thienemann Tivadar és a mai szaktudományok*. Írások születése 125. évfordulójára, Kronosz, Pécs, 2016, 115–161. Továbbiakban: *Írások*.) 1890. május 1-jén született régi szász családból Budapesten. Apja a Duna Gőzhajózási Társaság hajógyárának művezetője, később irányítója. Iskoláit a Miklós téri kétnyelvű iskolában, majd a budai Állami Reáliskolában végezte. Az 1908/1909. tanévre a pesti egyetem német-francia szakára iratkozott be. 1910 őszétől egy tanévet a lipcei egyetemen töltött. Itt önémet filológiával foglalkozott és szanszkrit tanulmányokat folytatott. Főként Wilhelm Wundt pszichológiai előadásai hatottak rá. Végbizonysítványát 1912. június 5-én vette át a pesti egyetemen. Doktori értekezését (*Német és magyar nyelvújító törekvések*) ugyanakkor védte meg. Elnyert egy évre szólóan egy berlini ösztöndíjat. 1912. november 7-én beiratkozott a berlini egyetemre. Hazatérve 1913-ban a Vas utcai felsőkereskedelmi iskola tanára lett, a következő évben a fővárosi Főreáliskolába került. Bleyer Jakab professzor (a *Gottsched hazánkban* című könyv szerzője) rábízta az *Egyetemes Philológiai Közöny* gyakorlati munkáinak elvégzését. A háború kitérésekor önkéntesként bevonult, közlegényként besorozták a Mollináry-féle gyalogezredbe, később főhadnagy lett. Részt vett a szerbiai és az isonzoói harcokban. Súlyosan megsebesült. A háború után szoros baráti kapcsolatot ápolt Gragger Róberttel, a berlini Magyar Intézet vezetőjével. 1918. március 10-én IV. Károly kinevezte az 1912-ben alapított pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem rendkívüli tanárának, 1921-től nyilvános rendes tanár lett. 1923-ban az MTA levelező tagjává választották. (1948-ban megszüntették tagságát, amelyet 1989-ben visszakapott.) Az egyetem 1923-ban Pécsre költözött. Thienemann 1934-ig maradt Pécssett. Danubia névvel kiadót alapított. Szerkesztette a *Minerva* szellemtörténeti folyóiratot. 1934 és 1944 között a pesti egyetem német tanszékét vezette. Feleségül vette Doleman János uradalmi bérlő özvegyét, lánykori nevén Adorján Veronikát. A német kulturális kapcsolatok ápolását a nemzetiszocialista hatalomátvétel idején is fontosnak tartotta, de a *völkisch* szemléletet elfogadhatatlannak gondolta. Amikor a háború utáni német kitelepítésekre sor került, nevét Zsirai dékán javaslatára Thassra változtatta. 1947-ben külföldre távozott: minisztériumi kérésre Hollandiában magyar intézet megszervezése céljából tartózkodott, majd az Egyesült Államokba költözött. Massachusettsben telepedett le. Itt élt haláláig. Amerikába távozásával kilép témakörünk időhorizontjából.

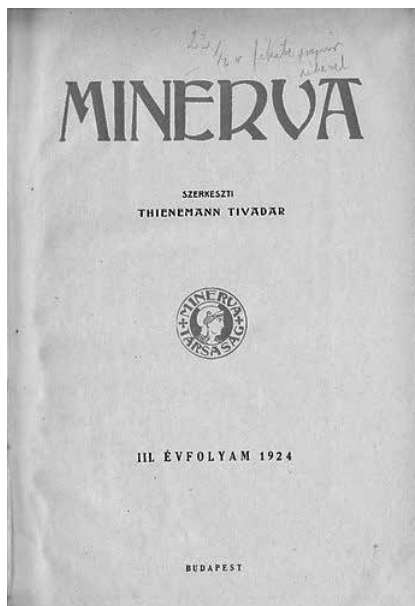
² Thienemann Tivadar: *Az utókor címére*. *Thienemann Tivadar hátrahagyott életrajzi feljegyzései*. Sajtó alá rendezte Koncz Lajos. Pro Pannonia Kiadó, Pécs, 2010, 146.

senkinek sem szóltam előre [...]. De a társaság valódi célját is titkolnom kellett. Jól ismerem az adott társadalom-politikai helyzetet. A »szellemtörténet« szót óvatosan elkerültem, azt mondtam, a társaság célja a »magyar szellemi élet történetének« kutatása.”³

A Thienemann által akkor óvatosan került szó, illetve fogalom értelmezéséhez itt most csak annyit jegyzünk meg, hogy ez a történetírói irányzat, mely a történelmi jelenségeket szellemi okokra vezeti vissza, az adatgyűjtésre törekvő, hatások és analógiák feltárását célzó pozitívizmust váltotta fel. Eduard Spranger szerint a törvényeket a normatív szellem írja elő, azok a tapasztalati anyagban csupán megmutatkoznak. Heinrich Rickert pedig hangsúlyozta, hogy az értékre vonatkozás módosítja az okozatiság fogalmát. Az egyének akaratát, tetteinek sorát a szellem azon tendenciája mozgatja, hogy a valóságot az értékeszméi szerint átalakítsa – írja Joó Tibor.⁴

Fontos megjegyezni, hogy Thienemann saját kezdeményező szerepe mellett Lukács György jelentőségét hangsúlyozza, aki szerinte a magyar esszéirodalom mintapéldányait írta meg *Die Seele und die Formen* (A lélek és a formák), *Die Theorie des Romans* (A regény elmélete) és a *Der junge Hegel* (Az ifjú Hegel) című műveivel. Thienemann természetesen tudja, hogy a később marxistává váló Lukács erős kritikával illette ezeket a korai műveit, de, mint írja, „nincs az az önkritika”, amely kivághatná Lukács nevét a magyar szellemtörténetből.⁵

A Minerva Társaság és a *Minerva* folyóirat története elválaszthatatlan, írja Huber Kálmánné a *Minerva* repertóriumához írt kísérőtanulmányában.⁶ Thienemann Pécssett, a német intézetben szerkesztette a folyóiratot 1922-től 1934-ig. Segítőtársa Máté Károly volt. A szerkesztő 1925-ben a folyóirattal párhuzamosan elindította a *Minerva* Könyvtár sorozatot, amelynek kötetei rendkívül széles szakmai bázist képeznek. A *Minerva* szellemtörténeti elkötelezettségét három ott közölt tanulmány rövid ismertetésével jelezzük. Osvald Spengler *A Nyugat alkonya* című könyvének alapos ismertetésekor Thienemann a történelem morfológiaként való értelmezéséből indul ki, bemutatja a kultúrák egyidejűségének spengleri gondolatát, valamint a hasonlóságokat és különbségeket. „A vallásban és művészetben talán legszembeütőbb a különbség”, hangsúlyozza a tanulmány szerzője. „A hellén templom és a gótikus dóm, az antik és nyugati szellemnek ez a két párhuzamos alkotása, [...] úgy viszonylik egymáshoz, mint az euklideszi geometria az analitikushoz.” A kultúrák organikus forgásában Spengler szerint egyidejűségek fedezhetők fel: homológ jelenség például Caesar és Napóleon,

³ Uo., 56.

⁴ Joó Tibor: *Bevezetés a szellemtörténetbe*. Franklin Társulat, Budapest, 1935, 121. Nem tartozik tárgyunkhoz, de megjegyezzük, hogy a szerző fontos tanulmányokat publikált a magyar nemzeteszme változatairól. Erről lásd: Filep Tamás Gusztáv: *Joó Tibor és a magyar nemzeteszme*. Századvég, Budapest, 2019.

⁵ Thienemann: *Az utókor címére*, 58.

⁶ Huber Kálmánné: *A Minerva folyóirat története és repertórium*. 1922–1944. Kiadja a Baranya Megyei Könyvtár, Pécs, 1986, 7.

Arisztotelész és Kant, Platón és Goethe.⁷ A szerző *Városi élet a magyar középkorban* című tanulmányában a polgári értékrend alapjának a munkát tekinti, ezzel függenek össze a polgárság világszemléletének jellemzői. A városiak az egyházi latin nyelvvel szemben a vulgárist, a feudális gondolattal ellentétben pedig a népit (köznépit) és az autonóm önkormányzatot képviselték. A polgárságnak nálunk a XV. századtól megfigyelhető magyarosodása ösztönözte a magyar nyelvű prózáírás erősödését, s ennek a kolostorokban is érvényt szerzett. A magyar nyelvű kolostori irodalom kialakulása, hangsúlyozza a szerző, egybeesik Buda polgárságának magyarosodásával.⁸ A *Mohács és Erasmus* című tanulmány, amely a *Minerva* III. évfolyamában jelent meg, Thienemann akadémiai székfoglalójaként hangzott el, és igen heves vitákat váltott ki. Lehetőséget kínált az allegorikus értelmezésre, mely a Trianon utáni helyzetet visszavetítette a Mohács körüli időkre, amikor a magyar humanisták Erasmuson iskolázott emelkedett bölcsessége nem volt összeegyeztethető a török fenyegetés okozta szituáció kihívásaival, már csak azért sem, mert a nyugati hatalmak magára hagyták a magyarságot, mondják ezek az értelmezők, felelevenítve a nevezetes tördőfés-elméletet.⁹ De ez a fontos tanulmány értékes filológiai eredményeket is felmutat, például kiemeli Dudith András pécsi püspök irodalomtörténeti jelentőségét.¹⁰ A tanulmányt később az *Apollóban* is közölte a szerző (Erasmus születésének négyszázadik évfordulóján), de szövegmódosításokkal, és a spengleri bölcsélet helyett itt inkább egy hegeliánus történetfilozófia jelent meg a gondolatmenet háttérében.¹¹

Visszatérve Thienemann és Pécs kapcsolatának kérdéséhez, a pécsi évek krónikájához tartozik még Thienemann-nak a Janus Pannonius Társaság megalapításával kapcsolatos szerepvállalása. Ebben, talán némi túlzással, kezdeményező szerepet tulajdonít magának. Visszaemlékezései szerint fontos szervező munkát végzett az egyetem pécsi elhelyezésének folyamatában, a főreáliskola épületének az egyetem számára történő megszerzésében, valamint annak biztosításában, hogy a soproni székhelyű evangélikus hittudományi kar az egyetem keretein belüli működhessen. Thienemann baráti kapcsolatot ápolt Pekár Mihály orvosprofesszorral (legszívesebben a nívósabb életvitelt képviselő orvosok társaságában mutatkozott). Szerepe volt Holub József egyetemi tanári kinevezésében és abban, hogy a bölcsészkar C. H. Beckert honoris causa doktori címmel ruházta fel. Az 1933/1934-es tanévben a kar dékánjává választották. Az 1933/1934-es tanév második felében távozott Pécsről.¹²

Fontos megemlíteni, hogy Várkonyi Nándor Thienemann ösztönzésére írta meg *A modern magyar irodalom* című irodalomtörténeti összefoglaló művét, amely a Danubia Kiadónál jelent meg 1928-ban. Thienemann segítette a könyv szerzőjét az egyetemi doktori cím megszerzésében, de Várkonyi a doktori procedúra és a magántanári kinevezés folyamatának elhúzódságáért Thienemannt okolta. Várkonyi így jellemezte őt: „Éles, fürkésző tekintetét rajta tartotta irodalmi életünk minden mozdulásán, s meglátta jelentőségüket. Tapasztaltam magamon is. Noha pontosan ismerte képességeimet és ismereteim terjedelmét, s láthattuk, tűzön-vízen át támogatott, a *Minerva* hasábjait nem nyitotta meg előttem,

⁷ Thienemann Tivadar: A Nyugat alkonya. Oswald Spengler és a Spengler-irodalom. *Minerva*, 1922/3–10, 342–365., 348., 351.

⁸ Thienemann Tivadar: *Városi élet a magyar középkorban*. *Minerva*, 1923/1–5, 41–69. Horváth János ezzel szemben a szerzetesi reformokkal magyarázza a magyar nyelvű kolostori irodalom Mohács előtti virágzását.

⁹ Thienemann Tivadar: Mohács és Erasmus. *Minerva*, 1924/1–5. A tanulmány különnyomatként is megjelent 1925-ben. Hasonmás formában kiadta a Csorba Győző Társaság kiadványsorozatának 1. köteteként 2017-ben.

¹⁰ Nagy Imre: A csillám, amelyben „az eszme tükröződik”. Thienemann, Erasmus és Dudith. In: *Írások* 87–93.

¹¹ Balogh Tamás: *Ő volt Thienemann*. Kijárát, Budapest, 2013, 36–38.

¹² Lengvári István: Thienemann Tivadar az Erzsébet Tudomány egyetemen. In: *Írások* 162–173.

s tudom, ha munkatársnak jelentkeztem volna, elhárítja. Mégpedig – mint később ráeszméltem – valószínűleg azért, mert nem tartott eléggé fegyelmezett gondolkodónak. Más a könyv, és más a cikk; a könyvért a szerző felelős, a cikkért a szerkesztő is. Könyvet íratott velem, cikket nem”.¹³ Ebből a jellemzésből kitűnik, hogy itt nem csupán két különböző irodalomszemléletről, de két nagyon is eltérő tudósi karakterről van szó. Thienemann pozíciójából nézve Várkonyi valóban fegyelmezetlen gondolkodó. Ezt a tulajdonságát később Rajnai László is szemére vetette a *Sziriat* tetralógia kapcsán. De ez a hatalmas mű nem jöhetett volna létre egy szabatos, a fantáziát korlátozó, a sejtéseket kirekesztő logika működése mentén. Ehhez „fegyelmezetlenséggel” társult intuíció kellett. Várkonyinak a tudóstársáról megfogalmazott jellemzésében viszont az „éles, fürkésző tekintet” kifejezés kritikai élet érzékeljük. Thienemann valóban „meglatolta” partnereit, azok politikai és szakmai helyzetét, viszonyait, s ezt, mint ő maga is elismerte, mindig saját karrierje érdekében tette. Kapcsolatrendszerben gondolkodott, céltudatos és számító volt. Ebből következően szervező munkáját fontosabbnak tartotta, mint tanári tevékenységét. Már igen fiatalon kinézte magának Petz Gedeon tanszékét, később pedig Gragger Róbert berlini helyét. Nyilván túlzók és inkább az anekdotikus hagyomány részét képezik azok a visszaemlékezések, amelyek elmaradt óráiról adnak hírt, vagy arról, hogy a hivatalosan ötvenperces előadásait gyakran tizenöt percesre kurtította, igaz, abban a negyedórán mindig fontos gondolatokat közölt hallgatóival.

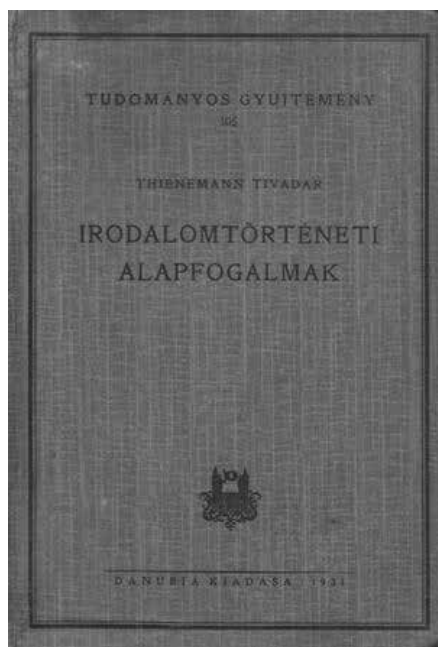
Az irodalomtörténetről alkotott felfogását a Hóman Bálint által szerkesztett kötetben közölt *Irodalomtörténet* című tanulmányában fejtette ki. Ennek bevezetésében plasztikusan megvilágítja az irodalomtörténet helyzetét a filológia és az esszéizmus között. „Két ellentétes szférához tartozik egyszerre: a tudományhoz és az irodalomhoz, és mindkét nagyhatalom igényt tart reája. Az egyik oldalon a szaktudományos historizmus mereven elzárkózik a nem-tudományos dilettantizmussal és a széplelkű zurnalizmussal szemben. A másik oldalon költők és kritikusok állandó ostromot kezdenek az irodalomtörténet célszerűsége és pedantériája ellen.” Ezt a kettősséget a magyar irodalmi viszonyokra tekintettel konkretizálja. „Az egyik részről Zwittinger és Toldy Ferenc örökségét Heinrich Gusztáv vette át, a másik oldalon a Kemény Zsigmond és Arany János hagyománya Gyulai Pál kidőlte után Beöthy Zsoltra szállott.”¹⁴ Tehát: „Filológiai pozitívizmus az egyik oldalon, essayizmus a másik oldalon és a kettő között az ír”. A szerző ebből az úrból vezeti le a szellemtörténet fellépését és célkitűzését. „A szellemtörténet – írja – az irodalomnak földerítetlen tartalmát akarja megvilágosítani, tehát szüksége van a filológiára, de alaptörekvése oda irányul, hogy a filológiai módszer gazdagabb tartalommal teljék meg: nem hiába áll a szövegmagyarázatnak, a hermeneutikának elmélete, az olvasás és a megértés kérdése az egész irány fókuszában.”¹⁵ Megállapítja, hogy a szellemtörténeti álláspont az irodalomtörténet-írásban különböző változatokban jelenik meg. E változatok közül az eszmetörténetet, a stílustörténetet és a héroszkultusznak nevezett irányt emeli ki, amely utóbbi a primer alkotó szellemekre koncentrálna alakítja ki az írói monográfiában megmutató életmű belső rendjét, s különösen fontosnak tekinti a hatás és a befogadás kettősségének vizsgálatát, valamint az írók és olvasók közti viszony történeti alakulásának számbavételét. Ezzel eljutottunk Thienemann fő művének problematikájához.

Az 1931-ben publikált *Irodalomtörténeti alapfogalmak* gondolati rendszere az irodalmi alapviszony fogalmára épül, tehát a szerzők és az olvasók irodalmi szövegek, azaz művek

¹³ Várkonyi Nándor: *Pergő évek*. Magvető, Budapest, 1976, 337.

¹⁴ Thienemann Tivadar: *Irodalomtörténet*. In: Hóman Bálint (szerk.): *A magyar történetírás új útjai*. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1931, 53–86., 57–58., 65.

¹⁵ Uo., 71.

által létrejövő kapcsolatán alapul.¹⁶ Ez a gondolat korábban Horváth Jánosnál is megjelent. Ő így írt erről a *Minerva*-ban 1922-ben megjelent dolgozatában. „Hogy irodalom bárhol és bármikor létrejöhesse, ahhoz kellett valaki, aki megírjon valamit, s kellett valaki, aki azt el is olvassa. Író, írott mű és olvasó kellett hozzá. *Írók és olvasók szellemi viszonya írott művek közvetítésével*: ennél elvontabb, szélesebb s egyszersmind igazabb alpra aligha lehet visszavezetni az irodalom *állandó* lényegét.”¹⁷ Thienemann ezt írja erről az alapviszonyról: „Az irodalomtörténet feladata, hogy történelmi változásaiban megismerje azt az alapviszonyt, mely az író, a közönség és az irodalmi hagyomány között az idő folyásával kialakult. Ennek az irodalomnak nevezett viszonyok története legyen az összetartó kötelék”. A fogalom értelmezése hasonló a két szerzőnél, az alapviszony történeti horizontba helyezése azonban új elem. Ez alátámasztja Thienemannnak azt az állítását, hogy ő az alapviszony eszméjét nem Horváthtól vette, tehát a ha-

tásnak ezt a szálát határozottan elvágja. Azt állítja, hogy számára a szóban forgó fogalom eredete Wilhelm Scherer *Deutsche Literaturgeschichte* című műve volt. Vagyis germanisztikai területre viszi a hatás kérdését, ami neki „hazai pálya”. Ám a hatáscsatorna kérdése végső soron mellékes. A lényeg: az irodalomtörténet új értelmezése. „Az irodalom ekként felépített története: folytonos átalakulása annak a viszonyoknak, ami a szerző, a mű és a közönség között létesül.”¹⁸

A rokon problémafelvetésen belül észlelt eltérés, úgy is mondhatnánk, hogy a kérdés irányultságának másféle távlata a két szerző alapvető szemléletbeli különbségével függ össze. Horváth a századfordulóra megromlott közös lelki forma megújítását és a nemzeti tudat megerősítését látja szükségesnek a modernizmussal szemben, ellenben Thienemann éppen a modernizmus kibontakozásában látja szellemi értelemben az irodalom további kedvező alakulásának zálogát.¹⁹ Nem kívánjuk elmosni a két álláspontot elválasztó különbséget, de megjegyezzük, hogy Horváth felfogásának idegenellenes, sőt, az életmű kontextusából kiemelve zsidóellenes kijelentései mögött a népnemzeti iskola és örökösei irodalomszemléletének bírálata rejlik. Mert, állítása szerint, ez az elavultságában megrögződött szemléleti mód és értékrend tette a századfordulóra felvértezettlenné a magyar olvasóközönséget a modern eszmékkel, irodalmi jelenségekkel szemben. Horváth kritikája tehát kétélű. Önkritika is egyben. Ő tehát az olvasóközönség felől közelíti meg a problémát. „Abból

¹⁶ Thienemann Tivadar: *Irodalomtörténeti alapfogalmak*. Danubia, Pécs, 1931. Reprint kiadása: Pannónia Könyvek, 1985.

¹⁷ A *Minerva*-ban 1922-ben megjelent *Magyar irodalomismeret* című tanulmányt Horváth később közölte *Tanulmányok* című kötetében, ebből idéztem. Horváth János: *Tanulmányok*. Akadémiai, Budapest, 1956, 7–26., 15.

¹⁸ Thienemann: *Irodalomtörténeti alapfogalmak* 45.

¹⁹ Rákai Orsolya: Irodalom és társadalom (alap)viszonyai: még egyszer Horváth János és Thienemann Tivadar koncepciójáról. In: *Írások* 47–60.

indul ki, hogy a magyar olvasók nagy része irodalmilag műveletlenül lépte át a kiegyezés éveit, aminek következtében, mondja, nem volt egységes, érett közönsége a klasszikus nemzeti irodalomnak. A konzervatív kritika mulasztása következtében [...] a hazai közönség észrevétlenül és kritika nélkül hozzászólt »a nyelv, erkölcs és gondolat idegen ízéhez«.²⁰

A Thienemann által értelmezett alapviszony kulcsfontosságú eleme a szerzőket és olvasókat összekötő szöveg, illetve a szöveg rögzítésének és közvetítésének módja, tehát az irodalmi médium, a művet hordozó közeg. A *közegiség*, a *medialitás* három szakaszra tagolja az irodalom történetét: az élőszóban elmondott szövegeket később leírták, majd, még később, Gutenberg találmánya révén kinyomtatták. Eszerint történeti síkon megalapozottan beszélhetünk a szóhagyomány, a kézirat és a nyomtatott könyv koráról. Ebből a rendszerből szűri le a szerző azt a kettős következtetését, hogy egyfelől az adott médium természete módosítja a szerzőről és az olvasóról alkotott korábbi képet, másfelől a médium mindenkor hatással van az irodalmi szöveg jellegére, nyelvi alakzatára, poétikai arcúlatára. Fontos hangsúlyozni, hogy itt nem a technika szellemformáló erejére esik a hangsúly, hanem fordítva, a szellem materializálódásának módozataira. Havasréti József ezzel kapcsolatosan joggal emelte ki Thienemann művének médiumtörténeti jelentőségét.²¹

Amikor az irodalmi szöveg rögzítésének médiuma az emlékezet volt, a művet (például az *Iliász* egyik énekét, epizódját vagy egy homéroszi himnuszt) egy énekmondó adta elő az előadáson akkor és ott jelen lévő közönség előtt, s a szöveg az előadó inspirációjától, lelki hangoltságától, illetve a publikum visszajelzéseitől függően alkalmanként változott, alakult. A közönség tehát az előadótól kapta a szöveget, akinek látható és hallható jelenléte, képletesen szólva, eltakarta a szerzőt, aki, minthogy személytelen volt, nem vált, nem is válhatott az alapviszony tényezőjévé. Az akkori alapviszonyt az *előadó*, az *alakuló szöveg* és a *jelen lévő közönség* alkotta. Mégis megvolt a szöveg állandóságára, vagy inkább lényegében azonos felidézhetőségére irányuló törekvés, ennek eszközeit az emlékezet természete határozta meg: az előadó gesztusai, a kötött nyelv és a ritmikus előadás, a különféle formulákkal, nyitó és záró alakzatokkal, zenei egybehangzásokkal. Ebben a korban leginkább verses szövegek jöttek létre, mert ezeket könnyebb megjegyezni. A prózát az írás hozta magával. A szóhagyomány jellegzetességeit az írás és a nyomtatás korában a népköltészet őrzi. (Íme, egy fontos különbség Thienemann és Horváth rendszere között: utóbbi ugyanis az irodalom történetét az írott művekhez köti.)

Amikor a szövegeket már kézírással rögzítették, az előadó helyére a másoló lépett, aki, mint Ráskai Lea, Sövényházi Márta vagy a Karthauzi Névtelen, a maga elképzelése szerint összeállított kódex-egyedet hozott létre. Amelynek szövegéhez olykor személyes megjegyzéseket is fűzött, mint „igön fáj fejem” vagy szomjazom „bor itlan”. A kézirat tartósabban és biztosabban rögzítette a szöveget, mint az emlékezet, de még mindig nem vált állandóvá. A kolostorok refektóriumaiiban előadott (felolvasott) szöveget a jelenlévők meghallgatták, de az írástudóknak módjukban állt a megkapott kéziratot külön, magányosan is elolvasni. Az írás metakommunikáció nélküli jelrendszer, ennyiben kevesebb, mint az egykori előadás. De cserébe a kódex díszítése, az iniciálék és a miniatúrák hozzájárultak a szöveg hangsúlyozásához, vizuális hatásához, sőt jelentésvilágához. A különböző formulák (címadás, nyitó és záró megjegyzések, az idő és a hely megjelölése) hozzájárultak a szöveg egységének megteremtéséhez. Ezt szolgálta az adatokat meghatározó kolo-

²⁰ Nagy Imre: Szempontok Várkonyi Nándor irodalomtörténeti művének mai olvasásához. In: Várkonyi Nándor: *Az újabb magyar irodalom 1880–1940*. Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2021, 543–586., 558–559.

²¹ A hivatkozott szerző e téren két jelentős tanulmányt publikált. Havasréti József: A „poétikai közvetítés” eszméjének kontextusai és változatai Thienemann Tivadar és Marót Károly írásaiiban. *Helikon*, 2008/2–3, 141–189., illetve Uő.: „Thienemann-kettőshangok”. Széjgyezetek Thienemann Tivadar *Irodalomtörténeti alapfogalmak* című könyvéhez. In: *Írások* 61–77.

fon. Az akrosztikon pedig a verses szöveg hiánytalan egységének őre volt. A magányos és csendes olvasás lassan terjedt el. Az egyik első ilyen képességgel rendelkező olvasó állítólag Szent Ambrus volt, akit társai döbbenet figyelték, amikor egy ölében fekvő nyitott könyvet hosszasan nézett. El sem tudták képzelni, hogy mit csinál. Az olvasás lassan némult el. Ha beléptünk volna egy hajdani könyvtár olvasótermébe, számunkra bizonyára szokatlan mormogást hallottunk volna. A dolog lényege, hogy a kéziratok korában tehát a közönségnek nem kellett okvetlenül jelen lennie a szöveg felolvasásakor, a befogadók köre ennél tágabb lett, de ez a kör nem terjedt túl egy-egy szerzetesrend vagy más közönség határain. Az alapviszonyt a *másoló*, az *állandósuló szöveg* és a *közeli közönség* alkotta.

Gutenberg találmánya, a könyvnyomtatás az irodalmi alapviszony módosulásával járt. A szöveget a nyomdafesték maradandóvá, elvileg állandóvá változtatta, a közönség köre kitágult az írástudók immár nem is korhoz kötött egész szférájára, és – ez a legjelentősebb változás – megjelent az alapviszony tényezőjeként a szerző, a mű létrehozója és, jogi szempontból, amíg a kiadónak el nem adja azt, a tulajdonosa. A szerző fogalma tehát újkori jelenség, beleértve a szerzői jogok rendjét is. Kialakult tehát az alapviszonynak az a szerkezete, amelyben mi, mai literátus emberek is tájékozódunk: a *szerező*, az *állandó szöveg* és a *távoli közönség* viszonya. Persze, ennél bonyolultabb a dolog. A kiadók, lektorok és különféle cenzorok gyakran veszik maguknak a bátorságot, és megváltoztatják a szöveget. A hiteles textus megőrzésének feladata a filológusokra hárul.

Az irodalmi alapviszony, amelynek legutóbb ismertetett, harmadik formáját sokan szeretnék véglegesnek látni (közéjük tartozik e sorok írója is), éppen korunkban, a szemünk előtt változik meg. E változás okai közé tartozik a könyvnyomtatás üzleti célú terjedése, a populáris irodalom nyomulása, a napi sajtó agresszív jelenléte, s nem utolsósorban a nagyon is különböző színvonalú szövegek elektronikus úton történő rögzítése és terjesztése. Egyszóval az irodalom és a közönség viszonyának krízise. Ennek a folyamatnak nem láthatjuk a végét. De bízunk kell a nyomtatott könyvben, amely nincs különféle szöveghordozókhoz és számítógéptípusokhoz kötve, leveszem a polcra, és elolvasom, még ha ötszáz évvel ezelőtt nyomtatták is ki. A könyv, mint Umberto Eco mondja, olyan, mint a kanál vagy a kerék: örökre kitalálták.²² Arról nem is beszélve, hogy látható, megfogható, s még illata is van. Az említett válság pozitív fejleménye az a felismerés lehet, hogy az irodalomtörténeti vizsgálatot célszerű és eredményesebb – s ezt már a fentebb említett Rickert is hangsúlyozta – tágabb, kultúratudományi kontextusba helyezni.

A médiumtörténeti változások persze nem egyik napról a másikra zajlanak le, a korszakok e téren sem úgy váltják, váltották egymást, mint az éjjeliőrök. Sőt, párhuzamos folyamatokat is szép számmal megfigyelhetünk. Nézzünk erre egy magyar irodalomtörténeti példát. Tinódi Lantos Sebestyén azt írja az *Eger vár viadaljáról való énekének* elején: „Im egy krónikát *mondok, meghallyátok / Talám mássát soha nem hallottátok...*”, de utána így aposztrofálja önmagát: „Tinódi Sebestyén deák Kassába [...] / Vitézeket *írja* krónikájába”. Vagyis a szerző hallgatókra és olvasókra egyaránt számít. Műve az alapviszony átmeneti típusát képviseli. Petőfi közismert *Nemzeti dal*ához pedig alighanem különleges médiumtörténeti esemény kötődik. A hagyomány szerint 1848. március 15-én a költő a Nemzeti Múzeum lépcsőjén állva szavalta el versét, s az összegyűlt tömeg kórusban mondta a költővel együtt a vers refrénjét. Várkonyi Nándor kutatásai szerint azonban erre a kétségkívül erős szimbolikájú jelenetre ott nem került sor. De erre nem is volt szükség, mert a kivívott szabad sajtó egyik első gyümölcseként a vers nyomtatott példányait százával szórták a tömeg közé. A legenda tehát igaz, csak nem *úgy*. A *Nemzeti dal* nem elszavalt, hanem nyomtatott szöveggé lett a nevezetes nap eseményeinek részévé.

²² Jean-Claude Carrière–Umberto Eco: *Ne remélje, hogy megszabadul a könyvektől*. Ford. Sajó Tamás. Európa, Budapest, 2010.

(Három-négy másik helyen viszont Petőfi valóban elszavalta a verset, csak éppen a műzeumnál nem.)

A mediális alapú korszakmozgások megfigyelése arról tanúskodik, s ez nagyon lényeges, hogy az irodalom tárgyfogalma viszonyfogalommá változott. Poszler György így fogalmazott az *Irodalomtörténeti alapfogalmak* új kiadásának utószavában: „A könyv születésekor nem volt igazán nagy hatása. Most talán érettebb rá a tudományos közvélemény. Hozzászoktunk a megkésített recepcióhoz. Ingardennél is fél század volt a késés. Thienemann-nál is. [...] Talán még jókor jön az új kiadás. Aktuálisan izgalmas könyv és nemesen tiszteletre méltó szerző megérdemli – biztosan a szakmai közönség is”.²³ Az új kiadás ráirányította a figyelmet Thienemann úttörő művére, melynek gazdag recepciója bontakozott ki.

Éppen ezért tarthatjuk sajnálatosnak, hogy a szerző könyve német és angol fordításának előmozdítása helyett, ami azt a nemzetközi tudományos élet jelentős tényezőjévé tehetné volna, Amerikában nem irodalommal, hanem pszichológiával foglalkozott. Az ilyen irányú érdeklődés korábban is elevenen élt benne, ám ez életének ebben a (nagyon kevésbé ismert és alig feldolgozott) második szakaszában szinte kizárólagossá vált. Talán azért is, mert ő, aki a karrierszempontokat mindig előtérbe helyezte, helyesen érzékelte új környezetének ilyen irányú érdeklődését, s ebben új lehetőséget látott magára nézve, aki, mint írta, „otthon elértem mindent, ami elérhető volt számomra”.²⁴ Így keletkezett *The Interpretation of Language* című műve,²⁵ amely pszicholingvisztikai alapon többek között azt vizsgálja, „ahogyan a lexikai emlékezetben tárolódik a szexuális tartalom”.²⁶ Megfelelő szakértelem híján, e téren Pléh Csaba tanulmányára hívom fel az olvasó figyelmét.²⁷ Én úgy látom, ez a freudi alapon íródott könyv a tudományos gondolkodásnak régebbi állapotát képviseli, mint az *Irodalomtörténeti alapfogalmak*, és szellemileg sokkal kevésbé előre mutató, manapság tehát nem annyira aktuális, mint az. Meg hát, teszem hozzá, Amerikában egy ilyen könyvet megjelentetni alighanem olyan volt, mint tengerbe vödörrel vizet hordani. Annak ellenére mondom ezt, hogy a művet olvasva sok érdekes megfigyelésre, tapasztalatra, sőt izgalmas felismerésre bukkantam.

Thienemann azt írja egy helyen, hogy az emigráns olyan, mint Chamisso hőse, Peter Schlemil, aki elvesztette az árnyékát. Talán a névváltoztatásban is érződik ez a bizonytalanság, hogy úgy mondjam, árnyékkeresés: Theodore Thass–Thienemannként publikált (a *Th* hangkapcsolat háromszoros ismétlődésével), de baráti körben Andrásnak ismerték. Ám ez valóban inkább lélektani kérdés. Van azonban szövegeinek egy olyan visszatérő gondolata, motívuma, amelyre a megérdemelnél alighanem kevesebb figyelem irányult. „Talán különösen hangzik, ha azt mondom – ezt a Harvard Körben tartott előadásában fogalmazta meg –, hogy mi emigránsok vagyunk abban az értelemben, hogy kivándoroltunk a mi édes magyar anyanyelvünkől, és itt angolul beszélünk a mindennapi életben. Akármilyen rendesen meg folyékonyan [...], ez mégsem a mi anyanyelvünk. Ez nem az a nyelv, amit beszélni tanultunk, amivel gyerekkorunkban gagyogtunk. Mi beszélni tanultunk, az azt jelenti, gondolkodni tanultunk, érezni tanultunk. Az anyanyelv egy mélyen belénk ivódott tudás, amiről nem is tudunk számot adni.” A mondottakban – kockáztatom meg – mintha a nyelvi determinizmus eszméje jelenne meg, de ez a kérdés, vagy inkább csak sejtés esetleg, akár igaz, akár téves, további vizsgálódás tárgya lehet. Számunkra most az a

²³ Thienemann: *Irodalomtörténeti alapfogalmak*, 1985. Poszler utószavának címe: *A könyv margójára*. Ennek befejezését idéztük.

²⁴ Thienemann: *Az utókor címére*, 23.

²⁵ New York, 1973. Magyar fordítása: *A nyelv interpretációja. I. A nyelv szimbolikus jelenléte*. Ford. Simonics Péter. Tinta, Budapest, 2016.

²⁶ Uo., 177.

²⁷ Pléh Csaba: Thienemann nyelvpszichológiája a pszichoanalízis és a pszicholingvisztika határán. In: *Írások* 177–188.

fontos, hogy Thienemann a magyarságot nem biológiai adottságként fogja fel, hanem nyelvi-kulturális tényezőként. A szellemtörténetet is mindig elválasztotta a faji determinizmustól. A „magyarság fogalmát a magyar anyanyelvvvel, a nyelvben kifejeződő magyar szellemi hagyománnyal igyekeztem azonosítani” – írja. Ha innen nézzük, megérthetjük, hogy érdeklődése egyre inkább a nyelv kérdésére irányult. Lehet, hogy ezzel a két nyagon is különböző pályaszakaszra tagolódo életmű egyik összekötő elemére bukkantunk.²⁸

- ²⁸ Thienemann Tivadar a pécsi egyetemen 1923-tól 1934-ig megtartott előadásainak jegyzéke féléves bontásban. Ennek forrását az egyetem tanrendjeinek félévenként kiadott kötetei képezik.
- 1923/24 I. A magyar szellemi élet története 3 óra. A felvilágosodás korának német irodalma 3 óra. Középfelnémet olvasmányok 2 óra. Tanárképző szemináriumi gyakorlatok 2 óra.
- 1923/24 II. A XVIII. század német irodalma 2 óra. Heinrich von Kleist 1 óra. Középfelnémet olvasmányok 2 óra. Tanárképző szemináriumi gyakorlatok 2 óra.
- 1924/25 I. Goethe (német nyelven) 3 óra. Gót nyelvtan és olvasmányok 2 óra. Újabb német irodalom, szeminárium 2 óra.
- 1924/25 II. Goethe II. (német nyelven) 2 óra. Bevezetés a német filológiába 1 óra. Gót nyelvtan és olvasmányok 2 óra. Tanárképző gyakorlatok a német irodalom köréből 2 óra.
- 1925/26 I. Bevezetés a német irodalomtörténetbe I (német nyelven) 2 óra. Novalis (német nyelven) 2 óra. Szemináriumi gyakorlatok 2 óra.
- 1925/26 II. Bevezetés a német irodalomtörténetbe II. (német nyelven) 2 óra. Hebbel 1 óra. Ófelnémet nyelvtan 2 óra. Szemináriumi gyakorlat 2 óra.
- 1926/27 I. Német irodalom a XVI. és XVII. században 2 óra. Középfelnémet nyelvtan és olvasmányok 2 óra. Schiller 1 óra. Szemináriumi gyakorlatok 2 óra.
- 1926/27 II. Bevezetés a középkori német irodalomba 2 óra. Középfelnémet olvasmányok 2 óra. Fejezetek az újabb német irodalomból 1 óra. Szemináriumi gyakorlatok 2 óra.
- 1927/28 I. Bevezetés a német filológiába 2 óra. Középfelnémet olvasmányok 2 óra. Szemináriumi gyakorlatok 2 óra. Bevezetés az általános nyelvtudományba 1 óra. (A tanrendben nem világos, hogy ez utóbbi kurzust is Thienemann tartotta-e.)
- 1927/28 II. Német irodalom a XVIII. században 3 óra. Gót nyelvtan és olvasmányok 2 óra. Szemináriumi gyakorlat 2 óra.
- 1928/29 I. Bevezetés a német irodalomtörténetbe 3 óra. Ófelnémet nyelvtan és olvasmányok 2 óra. Szemináriumi gyakorlat 2 óra.
- 1928/29 II. Goethe 3 óra. Ófelnémet nyelvtan és olvasmányok 2 óra. Szemináriumi gyakorlat 2 óra.
- 1929/30 I. Irodalom és társadalom. Bevezetés a német irodalomtörténetbe 3 óra. Újfelnémet etymologia 2 óra. Szemináriumi gyakorlat 2 óra.
- 1929/30 II. Bevezetés a német nyelvtudományba 3 óra. Német irodalom a XIX. században 2 óra. Szemináriumi gyakorlat 2 óra.
- 1930/31 I. Bevezetés a középkori német irodalomtörténetbe 2 óra. Fejezetek az újabb német irodalom köréből 1 óra. XV. századi német szövegek 2 óra. Szemináriumi gyakorlat 2 óra.
- 1930/31 II. Német irodalom a XVI. és XVII. században 2 óra. Schiller 1 óra. Gót nyelvtan és olvasmányok 2 óra. Szemináriumi gyakorlat 2 óra.
- 1931/32 I. Bevezetés a német filológiába 2 óra. Heinrich von Kleist 1 óra. Proseminarium (kezdőknek) 1 óra. Szeminárium haladóknak 1 óra.
- 1931/32 II. Goethe 3 óra. Ófelnémet nyelvtan és olvasmányok 2 óra. Szemináriumi gyakorlat 2 óra.
- 1932/33 I. Bevezetés a német irodalomtörténetbe 3 óra. Gót nyelvtan és olvasmányok 2 óra. Szeminárium (kezdőknek) 1 óra. Szeminárium (haladóknak) 1 óra.
- 1932/33 II. A XVIII. század német irodalma 2 óra. Kérdések a mai német irodalom köréből 1 óra. Középfelnémet irodalom 2 óra. Szemináriumi gyakorlat 2 óra.
- 1933/34 I. Bevezetés a német nyelvtudományba 2 óra. Német etimológia 2 óra. Fejezetek a mai német irodalom köréből 1 óra. Szemináriumi gyakorlat 2 óra.
- 1933/34 II. Bevezetés az irodalomtudományba 1 óra. Német nyelvtörténet 2 óra. Szemináriumi gyakorlat 2 óra.
- Megjegyzés: Thienemann a tanárképző intézetben is tartott előadásokat, ezeknek a címe megegyezik a bölcsészkar előadások címeivel, ezeket külön nem szerepeltettük jegyzékünkben. A tanrend néhány helyen, de nem minden esetben jelzi, hogy az előadás német nyelven hangzott el.

„MEZEI ÉS KISS URAK METAFIZIKAI HUMBUGJÁT GYŰLÖLÖM...”

Szentkuthy Miklós és az Európai Iskola kapcsolatáról

1. Bevezető

Az Európai Iskola elnevezésű művészcsoport 1945 és 1948 között működött, tagjai elsősorban képzőművészek (többek közt Anna Margit, Bálint Endre, Forgács-Hann Erzsébet, Korniss Dezső, Martyn Ferenc, Losonczy Tamás, Szántó Piroska, Gyarmathy Tihamér, Jakovits József), irodalmárok (lásd lentebb), valamint elméleti írók (Gegesi Kiss Pál, Pán Imre, Mezei Árpád, Hamvas Béla) voltak. A csoport tevékenységét a második világháború utáni magyar kultúra egyik legfontosabb fejleményeként tartjuk számon. A kortárs irodalmi élet képviselői közül számos szerző kötődött szorosabb-lazább szálakkal az iskola működéséhez, egyesek pedig formálisan is tagjai voltak: így Hamvas Béla, Mátyás Stefánia, Tamkó Sirató Károly, Weöres Sándor. Kassák Lajos, noha aláírta az Európai Iskola alapító nyilatkozatát, nem vállalt érdemi részt a csoport tevékenységében.¹ „Az *Európai Iskola*” című kiadvány függeléke az „Írók” alcím alatt Hamvas Béla, Kampis Antal, Kassák Lajos, [Gegesi] Kiss Pál, Mezei Árpád, Pán Imre, Weöres Sándor nevét sorolja fel. Mindezt a következő megjegyzéssel egészítették ki: „Fekete Nagy Béla és dr. Mátyás Stefánia meg tulajdonképpen tevékenységünk megkezdése előtt visszavonultak. Szentkuthy Miklós közölte velünk, hogy továbbra is szívesen kollaborál az Európai Iskolával, de semmiféle tagnévsorban nem hajlandó szerepelni”.²

2. Az Európai Iskola programja

Az Európai Iskola teoretikusai programszerűen is megfogalmazták céljait, illetve szellemi viszonyítási pontjait, ennek alapján rekonstruálhatók azok a szálak, melyek az irodalmi élet hasonló törekvéseihez kapcsolódtak az iskola működését. A legfontosabbak e szempontból a nemzetközi, illetve hazai *avantgárd* mozgások voltak; az iskola különleges helyi értékét is részben az a körülmény biztosította, hogy mind a Horthy-korszak alapvetően konzervatív művészeti légkörében, mind pedig 1945 után, a fokozatosan sztálinizáló kultúrális életben az avantgárd művészet helyzete igen problematikus volt, illetve maradt. Az avantgárd hatások – mindenekelőtt a szürrealizmusé – érthető módon az Európai Iskola működésére irányuló kutatások fővonalát alkotják.³ Az Európai Iskola festé-

¹ Pán Imre *Bevezetés Európába* című brosrájának (Budapest, Művészbolt, é. n.) hátlapján az irodalmárok közül Kassák Lajos, Marcel Jean (Párizs), Mátyás Stefánia, [Tamkó] Sirató Károly szerepel. Kassákot illetően lásd: György Péter – Pataki Gábor: *Az Európai Iskola és az Elvont Művészek Csoportja*. Budapest, Corvina, 1990, 15.

² Kiss Pál – Mezei Árpád – Pán Imre: „Az *Európai Iskola*”. Budapest, Index Vitairat- és Röpirat Könyvtár, 21–24. kötet.

³ Lásd: Mátyás Stefánia: *Az európai iskola és előzményei*. Budapest, Mérnöktoábbképző Intézet, 1962; Balázs Imre József: *A szürrealizmus története a magyar irodalmi mezőben*. Budapest, Ráció,

szetét elsősorban meghatározó szürrealista törekvésektől 1946 tavaszától megkülönböztette magát az Elvont Művészek Csoportja (Martyn Ferenc, Gyarmathy Tihamér, Losonczy Tamás), akik ettől kezdve a *Galéria a 4 Világtájhoz* elnevezésű kiállítóhelyen rendezték bemutatóikat.⁴

Az *ezoterikus-hermetikus tradíció* hatásai nemcsak tematikus formában, hanem a „pályaszerű exkluzivitás” hangsúlyozásán keresztül is tetten érhetők az iskola működésében, illetve (és talán még inkább) önképében. A titkos hagyományra és az őstudásra vonatkozó motívumok mellett a tevőlegességet, az aktív közösségformálás igényét hangsúlyozó utalásokat is fellelhetjük. Ezt tükrözi a programszöveg, mely az Európai Iskola kiadványainak hátlapján olvasható: „Meg kell teremtenünk az élő európai iskolát, amely megfogalmazza élet, ember, közösség új kapcsolatát. [...] A bölcsek kövét keressük, de tudjuk jól, hogy a bölcsek köve nem vegyi anyag, hanem eleven eszme, mely csak az emberben és a társadalomban állítható elő”. Az ezoterikus-hermetikus motívumok elsősorban az iskola működéséhez kötődő irodalmárok szövegeit határozták meg, így például Szentkuthy Miklós, Határ Győző, Hamvas Béla, Kemény Katalin, illetve Weöres Sándor munkáit.⁵ Idővel, amint a dogmatikus kultúrpolitika elvárásainak megfelelően a *közérthe-tőség* normája mindinkább előtérbe került, az efféle programok és elképzelések komoly támadási felületet is nyújtottak.⁶

Nagyrészt az „izmusok” miliőjéből eredeztethető az *archaikus kultúrák*, illetve a *primitív művészet* iránti kiemelt érdeklődés a csoport körében. A művészeti „primitívizmus” a nemzetközi avantgárd mozgások egyik meghatározó részeként jött létre; az 1891-ben Polinéziában letelepedő Paul Gauguin egzotizmusa, majd a „Vadak” (Henri Matisse, André Derain, Maurice Vlaminck és társaik) festészete, illetve Pablo Picasso 1906-os „néger” korszaka nyomán. A „Vadak” képviselői, majd Picasso és a kubisták olyan különleges formavilágot véltek felfedezni a primitív népek tárgyaiban, mely tisztább, expresszívebb, közvetlenebb, ösztönösebb volt a nyugati művészet alkotásaihoz képest, illetve amit a századvég-századforduló kiüresedett akadémizmusával is szembe tudtak állítani.⁷ A korábban etnográfiai dokumentumként vagy pusztán kuriozitásként felfogott tárgyak ekkor a lehető legprogresszívabb művészeti és esztétikai törekvések centrumába kerültek át. A tízes, húszas, harmincas évek dadaista-szürrealista mozgásain belül ugyancsak jelentős helyet foglalt el a primitívizmus, melyben a legkülönfélébb esztétikai, műgyűjtői, kurátori szempontok összegződtek. Ebben a folyamatban fontos szerepet játszott Carl Einstein *Negerplastik* című nagy hatású könyve 1915-ből; Paul Guillaume *Sculptures nègres* című munkája 1917-ből; Charles Sheeler *African Negro Sculpture* című fotográfiai albuma 1918-ból; Walker Evans *African Negro Art* című fotóalbuma 1935-ből.⁸ A korabeli szakirodalomból itt említendő Hevesy Iván *Primitív művészet* című könyve is, mely elsősorban az archaikus formatörekvések, illetve az absztrakció ősfarmájaként értett *ornamentális ábrázolás*

2021, 23–29. és 145–197.; Bori Imre: *A szürrealizmus ideje*. Újvidék, Forum, 1970, 228–292.; valamint György – Pataki, i. m., 34–69. A csoport törekvéseiben ezenkívül megfigyelhetők a kubizmus, a fauvizmus, az expresszionizmus, illetve az absztrakt-geometrikus irányzatok hatásai is (lásd György – Pataki, i. m., 8.).

⁴ György – Pataki, i. m., 27–42.

⁵ Rugási Gyula külön fejezetet szentel Szentkuthy Miklós, Határ Győző és Hamvas Béla ezoterikus gondolkodásának (Rugási Gyula: *Szent Orpheus arcképe*. Budapest, JAK – Pesti Szalon, 1992, 99–128.).

⁶ Keszi Imre: *A füstparipa farka*. In: *Uő.: A sziget ostroma*. Budapest, Dante, 1950, 81–92., 92.

⁷ Colin Rhodes: *Primitivism. The Primordium: Lost and Found and Reinvented*. In: Kitty Zijlmans – Wilfried van Damme (Eds.): *World Art Studies*. Amsterdam, Valis, 2008, 385–399., 395–396.

⁸ Heike M. Neumeister: *Verisimilitude, Artistry, and Alterity. Carl Einstein and the African Object as Subject of Aesthetic Renewal, 1915–1935*. In: *The Challenge of the Object. 33rd Congress of the International Committee of the History of Art*. Nürnberg, 2012, 798–802., 800. skk.

közi összefüggéseket hangsúlyozta.⁹ A primitivizmus térhódítását a gyarmatbirodalmi központnak, illetve a művészeti modernizmus fővárosának egyaránt számító Párizs populáris kultúráját erősen átható *négrophilie* is meghatározta, de itt említhetjük a „fogyasztói egzotizmus” (gyarmati kiállítások, áruházi kirakatok, reklámok, kabaréplakátok) hatásait is.¹⁰

Noha a „primitívek” iránti érdeklődés nagyon sokféle módon megtestesülhetett (stílushatás, egzotikus tárgyak gyűjtése, etnográfiai és esztétikai értelmezések stb.), a jelenség mindig a nyugati értékrend és a törzsi kultúrák gondosan megtervezett találkozásának kontextusán belül maradt. E folyamat része volt a törzsi tárgyak közvetlen hatása az avantgárd műalkotásokra; a törzsi tárgyak és a modern alkotások demonstratív egymás mellé helyezése a különféle kuratori, illetve fotografiai gyakorlatokban; továbbá a törzsi tárgyak olyasféle pozicionálása a modern képzőművészeti tárlatokon, minek köszönhetően ezek az eszközök eredeti használati funkcióiktól megszabadulva (illetve megfosztva), önmagukban is mint avantgárd műalkotások tűntek fel.¹¹ E praxisok és stratégiák (közvetlen hatás, tipológiai párhuzam, szimultaneitás, ekvivalencia, esztétikai kisajátítás) hátterében ott húzódott a népszerű elképzelés, mely a primitív ember, a művész (különösen az *avantgárd* művész), a gyermeki gondolkodás, valamint az „örültek” regresszív világképe közötti rokonságot hangsúlyozta.¹²

Ezek a megközelítések megfigyelhetők az Európai Iskola tevékenységében is. Az archaikus, törzsi, primitív motívumok következetes használata jellemzi például Anna Margit, Bálint Endre, Jakovits József, Korniss Dezső (valamint a nagy példakép, Vajda Lajos) alkotásait. A primitív tárgyak „műalkotássá nyilvánítására” igen jó példa az Európai Iskola 1947-ben megrendezett busómaszk-kiállítása: „Az egyén és közösség legmélyebb életéből törnek fel a dermesztő vigyorok, félelmetes szarvak, a durván éles, piros és fekete színezés. [...] Megdöbbentő a klasszikus formákhoz szokott szemnek ez a plasztikai törvényektől független kirobbanás, ez az őszinte nyersessége a primer ösztönnök” – hangoztatták (ráadásul valamiféle „új-busó” művészetet követelve) a kiállítás kurátorai.¹³

A *pszichoanalízis* hatásai elsősorban a teoretikus szövegekben érzékelhetők. Az Európai Iskola működésének több vonatkozása is joggal sorolható a pszichoanalízis hazai kulturális recepciójához. A pszichoanalízis (mint kulturális modell) helye az Európai Iskola teoretikusainak gondolkodásában részben összefügg a szürrealizmus-problematikával (vagyis a szürrealistáknak a freudi tanok és a primitív gondolkodás iránti kiemelt érdeklődésével), részben pedig az Európai Iskola fentebb tárgyalt primitivizmus-kultuszával. Amit a primitív kultúra (illetve a népi kultúra) jelent a modern művészet (illetve a magaskultúra) számára, azt jelenti a tudatos gondolkodás számára a tudattalan.¹⁴ A Freudtól származó ismert metafora szerint a pszichoanalízis „ásatás”, mely a lélek mélyrétegeit tárja fel a ku-

⁹ Hevesy Iván: *Primitív művészet*. Budapest, Alfa, 1929.

¹⁰ James Clifford: On Ethnographic Surrealism. *Comparative Studies in Society and History* (23), 1981/4, 539–564., 555. Utóbbira lásd: Mary Gluck: Interpreting Primitivism, Mass Culture and Modernism. *New German Critique* (Nr. 80), 2000 Spring–Summer, 149–169.

¹¹ Az esztétikai ekvivalencia létrehozásának ezt a két jellegzetes stratégiáját Olga Fernández-López a „primitive with modern” és a „primitive as modern” kettősségével érzékelteti. Uő.: The Uncertainty of Display. Exhibitions In-Between Ethnography and Modernism. In: Mark Chambers – Giulia Grechi – Mark Nash (Eds.): *The Ruined Archive*. Milano, Mela Books, 2014, 145–162., 148. Vö. Rhodes, i. m., 395–396.

¹² Louis Laganà: Dadaism, Surrealism, and the Unconscious. *Symposia Melitensia* (9), 2013, 145–156.

¹³ Fejér Kázmér és dr. Szabó Pál Zoltán: A mohácsi busók. In: György – Pataki, i. m., 126–127. Lásd ehhez: Árvai Mária: A mohácsi busók. A „Galéria a Négy Világtájhoz” kiállítása 1947-ben. *Vizszatérés valami ősereditihez? Enigma* (90), 2017, 161–169.

¹⁴ Lásd: Mezei Árpád: *A paraszti életforma az európai kultúrában*. Budapest, Művészbolt, é. n.

atató előtt, a régész munkájához hasonlóan.¹⁵ E gondolkör másik aspektusa szerint a „primitív tárgyak” egyrészt a tudattalant (mint lélektani és antropológiai territóriumot), másrészt a tudattalanra vonatkozó freudi hipotéziseket illusztrálják. Pán Imre a 19. század történelmi érdeklődésével kapcsolja össze a pszichoanalízis térhódítását: „Nyilván nem véletlen, hogy mikor teremti meg egy nagy világrész az archeológiát, az ásó sokezer éves találmány, de a tizenkilencedik század kezdte bennünk használni. Az ásatás az emberi tevékenység minden vonalán megkezdődött. Logikusan a freudi mélylélektanhoz kellett vezetnie”.¹⁶ Az Európai Iskola diskurzusait átható szürrealizmus/pszichoanalízis/primitivizmus komplexum hátterében bonyolult összefüggések húzódtak. Egyfelől a szürrealisták érdeklődése a primitív művészet és a pszichoanalízis iránt.¹⁷ Másrészt Freud érdeklődése, melyet az archeológiai emlékek, a törzsi tárgyak, illetve a „primitív gondolkodás” jelenségei iránt tanúsított.¹⁸ Freud neve, illetve a freudizmus kérdései Szentkuthy Miklós korabeli írásaiban is gyakran előfordulnak. Értelmezései a pszichoanalízist illetően ahhoz a népszerű megközelítéshez köthetők, mely Freudban elsősorban a szexualitás filozófusát látta; ezen, Szentkuthy szélsőségesen erotomán világgképét és életfelfogását figyelembe véve, aligha csodálkozhatunk. Ugyanakkor határozott különbséget tett Freud, illetve követői között, ez utóbbiakat nem tartotta sokra; nagy kedvvel gúnyolódott a pszichoanalízisnek a műértelmezésben jelentkező különféle próbálkozásain.

3. Szentkuthy pozíciója

Szentkuthy az Európai Iskola körének talán legaktívabb irodalmár tagjaként jellemezhető; rendszeresen, és valóban: mint irodalmár vett részt a csoport munkájában. Írásművészetét egyaránt jellemezte az avantgárd dal is rokonítható kutató-kísérletező attitűd, illetve a tágas európai szellemi horizont: az antik, a középkori, a reneszánsz és főként a barokk műveltségben való jártasság, továbbá a széles körű pszichológiai, filozófiai, vallástörténeti és teológiai érdeklődés. Pozíciója azonban ellentmondásos maradt. Egyfelől úgy tűnik, hogy valóban felkeltették figyelmét az iskola törekvései. Másfelől viszont bosszantotta az az elméleti körítés (az ő szemében nyilván csak kódösítés), amit az iskola esztétái a művekhez kigondoltak. Nemcsak naplójában fogalmazta meg a teoretikusokkal szembeni ellenérzéseit, sőt, indulatait, hanem *Gyermek keresztshadjárat* című írásában (Hamvas Béla és Kemény Katalin könyve ürügyén) nyilvánosan bírálta azokat.¹⁹

Makacsul hangsúlyozta kívülrőlállását is. Naplójában arról ír, hogy csupán *érdekből* tartott előadásokat az Európai Iskola rendezvényein, akkori helyzetében égető szüksége volt a Gegesi Kiss Páltól kapott honoráriumokra. Bizonyos alkalmakkor szinte restellte európai iskolás kapcsolatait, szűkebb baráti körében ugyanis az iskola „kozmetopolitizmusát” gyanakvással, sőt, ellenséges indulattal fogadó személyek is megfordultak, így például Borsos Miklós szobrász és felesége, Kéry Ilona. „*Gúnyolnak* az Európai Iskoláért. Pedig mi közöm hozzájuk? Az utálat és a röhög. Egyszerűen előadok az *én* közönségemnek (=???), mint megtúrt vendég. Borsosné gyűlöli őket = mert vidéki nyilas cseléd. Ezért. És engem kínoz, mert nem fogadtam el eszményi lelki vezetését, óh! Csak a Válasz, a Válasz! Impo-

¹⁵ Radnóti Sándor: *Gradiva*. In: *Uő.: Műhelymunka*. Debrecen, Csokonai, 2004, 11–47. és 30–32.

¹⁶ Pán Imre: *Bevezetés Európába*, i. m., 27–28.

¹⁷ Clifford: i. m., 540.; Laganà: i. m., 152–155.

¹⁸ Radnóti: *Gradiva*, i. m., 28–29. Lásd ehhez: Szilágyi János György: *A kiállítás mint alibi*. In: *Uő.: Szirénzene. Ókortudományi tanulmányok*. Budapest, Osiris, 2005, 276–281.

¹⁹ Szentkuthy Miklós: *Gyermek keresztshadjárat* (1947). In: *Uő.: Múzsák testamentuma*. Budapest, Magvető, 1985, 153–158.

nál neki, mert ő [itt a naplóban két *nyilaskereszt* rajza következik] a javából. Most már Borsos is ellenem.”²⁰

Ha figyelembe vesszük a körülményt, hogy az Európai Iskola elsősorban valamiféle avantgárd művészeti csoportosulásnak számított, akkor (az irányzati hovatartozást illetően) eleve kérdéses: Szentkuthy írásművészete mennyiben tekinthető avantgárdnak? Elsősorban korai műveit (*Prae*, 1934; *Az egyetlen metafora felé*, 1935, *Fejezet a szerelmemről*, 1936; *Szent Orpheus breviáriuma*, 1939–1942) tekinti az irodalomtörténet-írás (több-kevesebb óvatossággal) avantgárdnak, elsősorban is szürrealistának.²¹ Bori Imre az író „barokkos szürrealizmusáról” értekezett, leginkább a *Prae*-t, de a további, 1945 előtt írott és kiadott regényeket is idekapcsolva.²² Vas István mintegy *ex katedra* minősítette az író avantgárdnak, talán azért, hogy a Vas által némi gúnnyal emlegetett „többi” avantgardista között legyen egy számára elfogadható is. „És ha már van akarnok avantgárdunk, akadémikus avantgárdunk, pietista avantgárdunk – miért ne engedhetnők meg magunknak azt a fényűzést, hogy felfedezzünk egyszer egy igazi avantgardistát is?”²³ Szentkuthy elfogadta végül, hogy írásművészetét a szürrealizmus és a barokk vegyülékéként határozzák meg, de a Kabdebó Lóránt által készített nagy életútinterjúban például arról beszélt, hogy tulajdonképpen *manierista* szerzőnek tekinti magát. „Ami az én stílusomat illeti, az bizony erősen manierista, így hát nem meglepő, hogy a manierista festészet és irodalom a szívügyem.”²⁴ Ez a (noha időskori) megjegyzés pedig még tovább árnyalja Szentkuthynak az izmusokhoz való viszonyát, figyelembe véve, hogy a manierizmus és a szürrealizmus stílusrokonsága a művészettörténet-írás egyik meghatározó (noha gyakran vitatott) problémakörének számít.²⁵

Szentkuthy évtizedekkel később, az 1982-es *A dada Magyarországon* című kiállítás megnyitóján is erős szarkazmussal beszélt az Európai Iskolához fűződő hajdani kapcsolatáról. „Aztán a háború után 45 és 48 között az Európai Iskola mozgalom hívott meg engem, szintén mint valamilyen szürreál-tanodai hallgatót. Én ott sok előadást tartottam, sok festő és műtörténész ismerőst és kritikust szereztem, akik életemben még tovább is szerepeltek. Ott én olyan advocatus diaboli voltam, az ördög ügyvédje, mert abban az időben és még most is az üres manifesto-kat, a handa-banda jellegű forradalomkezdéseket erősen rühellem és nem szeretem és unom és kikacagom. És abban az időben is az Európai Iskolában sok manifesto-t és forradalmi újítást hirdettek meg, és akkor én mondogattam nekik, hogy nyugi, nyugi... hát nem olyan nagy forradalom az, amit ti csináltok.”²⁶

Feltételezhetjük, hogy az iskola felől érkező szellemi hatások csak kevéssel járultak hozzá Szentkuthy írói tevékenységének formálódásához: azok a karakterjegyek, melyek az Európai Iskola szellemi és esztétikai programjával írásait többé-kevésbé rokonítják,

²⁰ 1946. október. 28. vasárnap. Szentkuthy Miklós naplója (45. füzet). V. 5498/84. PIM Kézirattár.

²¹ Lásd: Bori Imre: Szentkuthy Miklós. In: *Bori Imre huszonöt tanulmánya*. Újvidék, Forum, 1984, 180–206., 181–186.; Fekete J. József: Szürrealizmus vagy barokk? In: *Uó.: Olvasat*. Újvidék, Forum, 1986, 86–89.

²² Bori Imre: Szentkuthy Miklós, i. m., 181. Balázs Imre József viszont igen szkeptikus Szentkuthy Miklós és a szürrealizmus összekapcsolását illetően (Balázs: *A szürrealizmus története...*, i. m., 165.).

²³ Vas István: Egy igazi avantgardista (1968). In: *Uó.: Az ismeretlen isten*. Budapest, Szépirodalmi, 1974, 497–510., 508. Érdemes felfigyelni az „igazi” jelzőre; a megjegyzés háttérében egyrészt az Európai Iskola néhány valamikori tagja (Bálint Endre és Mándy Stefánia), másrészt Vas és Vas felesége, a szintén ex-európaiiskolás Szántó Piroska között kibombant ellenségeskedés állhatott (lásd: Szántó Piroska levele Bálint Endrének. 1963. február 24. *Holmi*, 2013/12, 1510–1521.).

²⁴ Szentkuthy Miklós: *Frivolitások és hitvallások*. Budapest, Magvető, 1988, 608.; *Uó.: Levél Vajda Lajosnak Orpheus Diáriumából* (1980). In: *Uó.: Múzsák testamentuma*, i. m., 353–362., 360.

²⁵ Lásd Gustav René Hocke: *Die Welt als Labyrinth. Manier und Manie in der europäischen Kunst*. Hamburg, Rowohlt, 1957, 161–164.; Hauser Arnold: *A modern művészet és irodalom eredete*. Ford. Görög Livia, Budapest, Gondolat, 1980; különösen a mű szürrealizmus-fejezetét (467–479.).

²⁶ Szentkuthy Miklós: *A dada Magyarországon* (1982). *Aktuális Levél* (1), 1983. január, 12–17.

már 1945 előtt írott műveiben készen álltak. Az iskola teoretikusai közül (levelezésének tanúsága szerint) Kállai Ernővel szoros barátságot ápolt,²⁷ Gegesi Kisst, Mezeit, Pán Imrét nem különösebben kedvelte. Ennek több oka lehetett. Egyrészt megvetette az őket jellemző „üres” teoretikus spekulációkat – mint ahogy minden effélettől alapvetően viszolygott. Társadalmi helyzetüket tekintve pedig irigyelte Gegesi középosztályi-professzori életstílusát, a körülményt, hogy a háború utáni szűkös időkben is tehetős embernek számított (ezért is tudta patronálni az Európai Iskolát), míg ő filléres gondokkal küszködött, nap mint nap órákat gyalogolt, mert nem volt pénze villamosra, és volt időszak, amikor feleségével gyakorlatilag koplaltak. Mindezt azzal kompenzálta, hogy intellektuális szempontból lenézte a híres orvost, naplójában nagy kedvvel gúnyolódott annak kissé fellengzős, kissé amatőr művészetelméleti megnyilatkozásain. „[A] művészet egyszerű dolog; Mezei és Kiss urak metafizikai humbugját gyűlölöm. Hogy valaki például Mezeit és engem egy kalap alá foghat: nos, a művészet lényege a 1) *rálátás* módja, ahogy Carlyle írta Shakespeare-ről, és az 2) *izoláció*, kiemelés a világból a Képbe, 3) a festés *érzéki* anyag és mozdulat és változat örömei [...] nem *mélyeket* ábrázol hanem *felületet* és kéjeleg az anyag kezelési lehetőségeiben; zenei többszólamúság pontos érzéki párja; Szántó [Piroska] szemében én és Kiss Pál egy?” – jegyezte fel Szántó Piroska kiállításának megtekintését követően.²⁸ Máshol pedig: „Villamossal Kiss Pálhoz: gyermekklinika. [...] Klinika-lakás: ott Hann Erzsébet, Pán, Mezei, Kornis. Tenger hülye beszéd, majd belehalok”.²⁹

Az Európai Iskola időszakában Szentkuthy gimnáziumi tanárként dolgozott, eközben fordított, cikkeket, kritikákat írt, irodalmi előadásokat vállalt. Számos előadást tartott az Európai Iskola által szervezett rendezvényeken is, többek közt William Blake, Shakespeare, Dickens, James Joyce írásairól.³⁰ Ezek szövegei nem maradtak ránk: „Szentkuthy soha nem írta le, csak kiállt és beszélt”.³¹ Az Európai Iskola *Index*-sorozatának egyik füzete némi tájékoztatást nyújt az író korabeli előadásairól: „Szentkuthy Miklós egy-egy előadást tartott James Joyce-ról, William Blake-ről, Dickensről és Shakespeare-ről. Kimutatta az írókról a világos angol hagyományt, amelyet Szentkuthy szerint legpregnansabban a Barnaby Rudge mottója fejez ki: az egyensúlyt, az örület és az empirizmus között. Ezekből az előadásokból éppoly modern Dickenst és Shakespeare-t ismertünk meg, mint amilyen hagyományfolytató Joyce-t”.³² A beszámoló nem csak a témákat illetően érdekes. A múlt klasszikusainak modernné, sőt, *avantgárdra* stilizálása, illetve az avantgárd „formabontás” jegyeinek (absztrakció, torzítások, asszociatív építkezés, szürreális fantázia) a múlt alkotásaira történő anakronisztikus visszavetítése általában is jellegzetes eszköze volt Szentkuthy szépirodalmi műveinek, illetve értekező prózájának. Ha dicsérni óhajtott valamit, akkor nagy kedvvel idézte fel az újat a múlt irányából legitimáló előképeket, ha pedig elutasított valamit, mert olcsó modernkedésnek, üres újdonsághajhászásnak tartotta, akkor boldogan mutatott rá: „Volt már! Ilyen volt már!”³³

²⁷ Szentkuthy Miklós: *Válogatott levelezése*. Budapest, Hamvas Intézet, 2008, 148–156. Kállai orosz származású feleségétől oroszul is tanult (vö. *Frivolitások és hitvallások*, i. m., 623.). A Kállai-barátságához lásd még: *Levél Vajda Lajosnak*, i. m., 356–357.

²⁸ 1946. augusztus 5. hétfő. Szentkuthy Miklós naplója (45. füzet). V. 5498/84. PIM Kézirattár.

²⁹ 1946. október 28. vasárnap. Szentkuthy Miklós naplója (45. füzet). V. 5498/84. PIM Kézirattár.

³⁰ „A Szentkuthy-előadások jegyzéke”. In: Szentkuthy Miklós: *Varázskert*. Budapest, Hamvas Intézet, 2012, 250.; valamint György – Pataki: *Az Európai Iskola*, i. m., 26–27., 31., 156.

³¹ Gegesi Kiss Pál emlékezése az Európai Iskolára (1973). In: *Gegesi Kiss Pál műgyűjteménye*. Szerk. Nagy András. Pécs, Janus Pannonius Múzeum, 2008, 35–65., 65.

³² Kiss Pál – Mezei Árpád – Pán Imre: *„Az Európai Iskola”*. Budapest, Index, 21–24. [oldalszám nélkül].

³³ Vö. Radnóti Sándor: *A különc*. *Kortárs*, 1986/6, 149–155., 154.; Rugási: *Szent Orpheus*, i. m., 72.

4. A Forgács-Hann-esszé

Közvetlenül kapcsolódik az iskola működéséhez Szentkuthy Miklós katalógusszövege, melyet Forgács-Hann Erzsébet 1947-es kiállításához készített. Szövegét áthatja az írásait általában jellemző idegi-stiláris felfokozottság, az excentrikus ötletek halmozása, e szempontból olyan, mint a Szentkuthy-próza általában. Ugyanakkor számos olyan problémát érint, melyek az Európai Iskola szellemi-esztétikai karakterének rekonstrukciója szempontjából is tanulságosak. Egyrészt próbál közvetíteni a „realista” és a „szürrealista” felfogás pólusai között. Ez nem csupán a korabeli dogmatikus kritika szempontjából számított harci kérdésnek, hanem az iskolán belül is erősen megosztónak bizonyult.³⁴ Forgács-Hann szobraiit illetően Szentkuthy mindegyik esztétikai paradigmát („realista” versus „formalista”) egyaránt érvényesnek véli, de rá jellemző módon a két megközelítés közötti esztétikai, illetve kultúrpolitikai vitákat (melyek még évtizedek múltán is visszhangzanak a csoporttagok emlékezeiseiben) csupán „gyermekes csetepatéknak” nevezi. Ebben, valamint (Szentkuthy idézve:) a „nyomorult elméletek” felemlegetésénél a rá igen jellemző elméletellenesség nyomait is felfedezhetjük.

Az iskola programjához kapcsolódik a Forgács-Hann-szobrok méltatása során használt, a törzsi művészet, illetve a modern képzőművészeti primitivizmus képeit idéző nyelvhasználat. Szentkuthy egyértelmű analógiát vázol a törzsi művészet (főként a primitív maszkok), illetve az izmusok (itt jelesül az expresszionizmus) formavilága között. „Ha Forgács-Hann Erzsébet szobraiit nézzük (és ez művészi erejük egyik nagyon kellemes bizonyítéka) elfelejtjük a »realisták« és »szürrealisták« gyermekes csetepatéit – és inkább az jut eszünkbe (hogy azért a »nyomorult« elméleteknél maradjunk), hogy a jó művészet az volt mindig, amely egyszerre fejezte ki az orrunk előtt lévő természetes *naturál* és ugyanakkor és ugyanabban a műben mindazt az érzelmi *izgatottságot* is, amit a modell a művészen kívül kiváltott. Azt hisszük, hogy az »expresszionizmus« az az izmus, amelybe aztékek és kínaiak, egyiptomiak és barokk katolikusok, pápuák és neandervölgyiek a legjobban beleférnek. Műveik izgalmá: egyrészt látom az emberi fejet, az anatómia még ott van –, másrészt ezt az anatómiát örült ornamentássá változtatja az az indulat, melyet az anatómia látása az alkotóban felkavar. Ha Hann Erzsébet emberfejeit nézem, mindig a világ művészetének nagy *álarcai* jutnak eszembe: Jáva, Ó-Görögország, inkatollas múmiák, néger haláltánc-mumuszok – van-e klasszikusabb példa és műfaj arra, amit előbb mondtunk: köznap valóságosság és érzelemben felolvadt lidércfintorok egyesülésére?”³⁵

Igen valószínű, hogy Szentkuthy írása leginkább az őt mint író és esszéistát egyébként is foglalkoztató motívumok, valamint (nyugodtan mondhatjuk) rögeszmék mentén halad előre: maszkok, haláltánc, fintorok, pápuák. Ugyanakkor a szöveg igen következetes, minden bekezdés megjeleníti az „izmusok versus primitívek” párhuzamot. A törzsi művészet groteszk formáiban, a barokk formai burjánzásában, a németalföldi festészet meglepő „szörnygótikájában”, valamint az avantgárd irányzatok formavilágában Szentkuthy ugyanazt az „örült ornamentikát”, a belső energiákat felszabadító érzelmi-indulati töltetet fedezte fel, amit (mutatis mutandis) saját regényeiben is érvényesíteni óhajtott. Halmozásokra, felsorolásokra, túlzásokra építő retorikája kiemeli, hogy nem bizonyos meghatározott kultúrák, netán pontosan meghatározott tárgyak konkrét hatásairól értekezik, hanem általánosítva, a részleteket ugyanazon síkban elhelyezve és mozgatva: a néger, az aztékok, a kínaiak, a pápuák, a neandervölgyiek bizarr etnográfiai panorámája együttesen közvetíti azt a „primitív” hatást, amit (legalábbis a szöveg tanúsága szerint) Forgács-Hann szobrainak tulajdonított.

³⁴ Lásd Szántó Piroska visszaemlékezéseit: *Bálám számára*. Budapest, Szépirodalmi, 1982, 148.

³⁵ Szentkuthy Miklós: Forgács-Hann Erzsébet szobrai és rajzai. In: Uő.: *Műzsák testamentuma*, i. m., 458–460., 458–459. (Az eredetit lásd: Az Európai Iskola XXVII. kiállítása. Forgács-Hann Erzsébet szobrai és rajzai. 1947. október 19. – november 2., Budapest, Független Nyomda, 1947).

Néhány, a Forgács-Hann-kiállítás háttértörténetéhez kapcsolódó életrajzi megjegyzés is idekivánkozik; beleértve a körülményt, hogy Forgács-Hann Erzsébet az iskolaalapító és mecénás Gegesi Kiss Pál felesége volt. Szentkuthy fenti írását igen hasonló idegi-stiláris felfokozottság, illetve expresszív erő hatja át, mint amely azokon a *szoborportrékon* is megfigyelhető, melyeket Forgács-Hann Erzsébet ez idő tájt az íróról készített.³⁶ Ezek a szobrok Szentkuthy karakteres arcvonásait és arcterendezését egészen a groteszk határáig túlozták. Itt érdemes utalni arra, hogy Szentkuthyt egész életében erősen foglalkoztatta saját kinézete (ifjúkori bandzsasága, ördögarca, előreugró roppant állkapcsa, megtört ívű orra, dudoros homloka). Csúnyának (ahogy mondani szerette: „rondának”) tartotta magát, e körülményen pedig változatos eszközökkel próbált felülkerekedni, a maró öngúnytól és a parodisztikus túllícitálástól sem visszariadva.³⁷ Bizonyára nem került el Szentkuthy figyelmét, hogy a róla készült szoborportrék éppen a rendkívül karakteres arcvonásokat ragadták meg (és túlozták el), igyekezvén őket a szobrászat eszközeivel értelmezni.³⁸

Ebben az időben Szentkuthy rendszeres vendége volt a szobrász-mecénás házaspárnak, részt vett a társasági életben, továbbá modellt ült az asszonynak. Forgács-Hann arra is megpróbálta rábeszélni Szentkuthyt, hogy tanulmányt írjon róla a *Tér és Forma* folyóiratba. Kapcsolatuk túlterjedt a szakmaiságon: mint Szentkuthy naplójából kiderül, Forgács-Hann Erzsébet ekkoriban az író szeretője volt. Naplóiban Forgács-Hannról mint szobrászról (és melleleg mint szerelmi partnerről is) meglehetősen lesajnáló hangon nyilatkozott. „Este vacsorára Dollyval Gegesi Kiss Pál gyerekklinikai professzornál – én előbb mint Dolly. [...] Az én fejem vagy 4-5 gipsz-változatban; megvan bronzban is, van róla több fotó is. – Hann *írtni* akar velem magáról a „Tér és Formá”-ban [...]: én viszolygom, nem akarok. 1) nehéz, 2) nem nagy művész 3) nem akarok a szürrealisták, az Európai Iskola stb. mellett [...] kiállni 4) nem akarom Borsos Miklóst (és főleg Borsosnét!) megbántani = de? mégis vállalom.”³⁹

5. A „Picasso-torzítások”

Szentkuthy az 1945 és 1949 közötti időszakban több regényén is dolgozott, melyek a rendszerváltást követően posztumusz jelentek meg.⁴⁰ *Bezárult Európa* című, 1949-ben írott regényének egyes részletei az Európai Iskola Picasso-kultuszát (netán Kállai Ernő Picasso-könyvének megállapításait), illetve az iskola vitáit meghatározó esztétikai dilemmákat egyaránt visszahangozzák. „A szorongások ellenére Szentkuthynak jutott energiája a modern művészet analizésére – Picasso ürügyén” – írta a kézirat sajtó alá rendezője, Tompa Mária.⁴¹ Az arisztokrata főszereplő, az ifjú Lorenzo (Lőrinc) a régi korok művészete, illet-

³⁶ Reprodukcióit lásd György – Pataki: *Az Európai Iskola...*, i. m., 73–74. sz. képmelléklet.

³⁷ Lásd: Hegyi Katalin (szerk.): *Titkok játéka. Válogatás Szentkuthy Miklós fényképhagyatékából*. Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2009, 6., 45.; valamint Hegyi Katalin utószavát (96–97.).

³⁸ Szentkuthy külső megjelenése egész „fiziognómai tanulmányorozat” létrejöttét inspirálta. Forgács-Hann Erzsébet szobrai és Frank Frigyes festménye mellett lásd az arctanulmánynak is beillő fotóportrékat a *Titkok játéka* kötetben, továbbá az Antalfy Mária által 1947-ben készített Sz. M.-bábot (lásd: *Titkok játéka*, i. m., 3., 94., 100.). Frank Frigyes 1949-es festménye megtekinthető a Nemzeti Galéria weboldalán: mng.hu/mutargyak/szentkuthy-miklos-arckepe

³⁹ 1947. március 26. kedd. Szentkuthy Miklós napló, 47. kötet. V. 5498/84. PIM Kézirattár. A *Tér és Formába* szánt írás nem készült el, a katalógusszöveg talán ennek hiányát pótolta.

⁴⁰ Szentkuthy Miklós: *Cicero vándorévei* (1945); *Bianca Lanza di Casalanza* (1946–1947); *Bezárult Európa* (1949); *Pendragon és XVII. Apollo* (1946–1947). Közreadásuk filológiai kérdéseiről lásd Tompa Mária: *Szentkuthy Miklós vonzásában*. Budapest, Kortárs, 2019, 259–282.

⁴¹ Tompa Mária: *Előszó*. In: Szentkuthy Miklós: *Bezárult Európa*, i. m., 5–8., 6. A regény címét (Szentkuthy kéziratának egy fordulatát kiemelve) a sajtó alá rendező adta (Tompa, i. m., 5.).

ve a Picasso-festmények közötti hasonlóságokról beszél egyik vendégének, mégpedig a „torzító művészek” (értsd: az avantgárd) védelmében. Lőrinc vendége, (a Frank Frigyes festőművészről mintázott) Federigo „arisztokratikus mackó-mormogással és gyermekes argumentáló mohósággal zsörtölődött a túlzottan »modern« iskolák ellen”.⁴² Szentkuthy regényének hőse oly módon veszi védelmébe az avantgárdot, hogy a kortárs művészet bizonyos stílussajátosságait kimutatja a régi mesterek alkotásain is, így védelmezve olyan ábrázolásmódokat, melyeket az avantgárd esetében esetleg meghökkenetőnek tartunk. Ami furcsa vagy éppen felháborító az avantgárdban, azt a régi presztízsdús munkáin, tehát a „korabeli »Picasso«-stílus” nagyra becsült alkotásain is megpillanthatjuk.⁴³ Ez az érvelésmód ismét csak a Szentkuthy szépirodalmi műveiben, illetve értekező írásaiban egyaránt gyakori, az anakronizmusokkal folytatott játék része is.

Federigo különösen felháborodik egy dombormű láttán: „De bizony a koronák és fülek, lábujjak és püspökbotok igen-igen torz aránytalanságokban voltak kifaragva, úgy-hogy a festő kamaszos pátosszal és veszekedő idegességgel kérdezte: hát mi az isten csudája az, ami a fiatal hercegnek tetszik ezekben a barbár és hagymázos elrajzolásokban?” (117.). Lőrinc válasza – ismét csak „Picasso érdekében” (119.) – meglehetősen szofisztikáltak. Egyrészt elutasítja a mechanikus másolás, tehát a marxista-leninista esztétika által is preferált „visszatükrözés” elvét: „a Picassok meg az aztékek csak folytassák, amit Isten elkezdett: alkotó, formáló urai vagyunk a világ nyersanyagának, azért van itt, hogy ornamentika legyen belőle” (119.). Spekulációi (némi tipikus művész-önelégteltséggel) végül oda vezetnek, hogy amennyiben az Úr megtehetné, hogy torz és őrült kreatúrákat alkosszon az idők kezdetén, akkor hűséges követői a teremtésben – tehát a művészek – miért ne tehetnék ugyanezt? Isten: „szürrealista Isten” (119.). A világ dolgai és jelenségei csak Isten által a „földre dobott” nyersanyagmotívumok, melyekkel a művész szabadon dolgozhat (uo.).

A következő probléma, amit Lorenzo megvizsgál, az eltorzuló arc, a grimasz, a fintor problémája.⁴⁴ Az író tanulságos történetet rögtönöz, az ösztönös reflexió elindulva a törzsi kultúráig (és tovább, az avantgárdig); a tükör előtt grimaszoló, majd saját torzképétől megrémülő gyerektől kezdve egészen a „pápuák” haláltáncáig. „És mit szól Federigo [...] minden gyermek örök és úgy látszik rettentő módon természetmely ösztönéhez: a grimaszoláshoz? Ahogy odaállnak a tükör elé, és borzalmas maszkokká alakítják pofájukat, úgyhogy a végén bőgve és hisztériásan menekülnek saját színészi- és álarc, eleven álarc produkciójuk elől? Ha ez ilyen mély, anyaméhből közvetlen ösztönösséggel magunkkal hozott tulajdonság, akkor miért csodálkozunk, hogy a művészek, akik minden gyermekkel és östermészettel sírig szolidárisak, ugyanezt teszik szobraikon? Nem így táncolnak-e a pápuák és a jávaiak, ó-kinézerek és új-japánok? Halál, vadállat, szörnyeteg, korporsó-bohóc: hát nem ilyen kosztümökben üvöltöznek harci-, nász-, vagy temetési balettjeiken? Ők igazán nem dekadensek, hanem a legegységibb természet legegységibb spontaneitását képviselik” (120.).

Szentkuthy itt az avantgárd művészet primitivizmusa kapcsán ahhoz a nézethez csatlakozik, mely hasonlónak, sőt, azonosnak tekinti a primitív, a gyermeki, a pszichotikus, illetve a művészi gondolkodás mechanizmusait. A törzsi emberek, a művészek, a gyermekek, az őrülte – egyaránt „vadak”.⁴⁵ Az efféle elképzelések a századfordulótól kezdődő-

⁴² Szentkuthy Miklós: *Bezárult Európa*, i. m., 117. (A további hivatkozásokat lásd a főszövegben.)

⁴³ Egy interjúban így beszélt erről: „Kedvenc passzióim közé tartozik: régi írókban ultramodern elemeket fedezni fel, és fordítva: ultramodern írók gondolatainak gyökeréig nyomozni vissza, régi századokba”. Varga Domokos: *Az Élet és Irodalom* látogatóban Szentkuthy Miklósnál (1969). In: Rugási Gyula (szerk.): *A mítosz mítosza. In memoriam Szentkuthy Miklós*. Budapest, Nap Kiadó, 2001, 107–112., 111.

⁴⁴ A „fintor” kérdését Kállai Ernő Picasso-könyve is elemzi (Kállai: *Picasso*, i. m., 59–61.).

⁴⁵ Laganà: i. m., 152., 155.

en különféle fejlődéslélektani kapaszkodókat is kerestek maguknak. Az avantgárd művészet, a gyermeki gondolkodás, illetve a „primitívek” közé egyenlőségjelet tevő felfogás egyik eredője abban a (mellesleg Freud által is vallott) evolucionista elgondolásban keresendő, amely párhuzamba állította egymással az ontogenetikusan és a filogenetikusan fejlődés szakaszait, melyben minden ontogenetikusan fokozatnak egy filogenetikusan szakasz feleltethető meg.⁴⁶ „A vallásos ember, a művész, a gondolkodó, a forradalmár mi után érdeklődik? A kezdetek, a történelmi és élettani csírák és lényegegk iránt. Hát akkor nem magától értetődő-e, hogy az ősnépek legősibb »torz« szobrai vagy mázolatai delejes erővel hatnak az igazi művészekre? Ha az embrió vagy az újszülött szabja meg Matuzsálem utolsó gyónását is, akkor nem a legtermészetesebb, hogy az embrió képzelt szemléletét tegyük újra és örökké magunkévá?” (124.)

A fentiekhez kötődik a „torzítás” problémája ugyancsak, egyrészt mint a Szentkuthyt egyébként is erősen foglalkoztató esztétikai probléma (mind írásaiban, mind olvasmányaiiban folyamatosan kereste a grand guignolt, a bizarrt, a groteszket), másrészt mint a dogmatikus marxista kritika egyik vádpontja, mely a valóság öncélú eltorzítása, illetve a „torzításoknak” valamiféle magasabbrendű és korszerűbb realizmusként történő értelmezése miatt ítélte el az avantgárdot, illetve az avantgárd elméletíróit.⁴⁷ Lőrinc természetesen azt az álláspontot képviseli, mely szerint „a legnagyobb torzítás a legnagyobb valóság-szerelmele jele” (123.). Ugyanakkor Lőrincünk a „torzítás” jelenségköréhez nemcsak az absztrakt formaproblémákat köti, hanem a halálhoz, a betegséghez, a test destrukciójához, a viszolygáshoz kapcsolódó tartalmi-tematikusan vonatkozásokat is. „És Lőrinc, a kamasz, csak folytatta nagy hitvédelmét a »torzító« művészekről, beszélt Fricinek a halálról, a sebekről, a borzalmas betegségekről, amelyek oly nagyon izgatják az embereket. A halál rothadása a sírban, a katasztrófák húsdarálójában szétment emberek az országúton: azok a művészek akik oly szórnyú gnómatok vagy halál-keszveg madárjesztőket pingálnak meg gyalulnak, azok állandóan ezt a keserves faktumot érzik a bőrükön, bőrükben és bőrük alatt: halál, betegség, seb gaz egyetemességét. És ki ne vonzódná a primitív után?” (uo.)

A primitivizmus, a maszkok, a „torzítások” jelenségei kiemelt (noha nem kizárólagos) szerepet játszottak az Európai Iskolához tartozó képzőművészek alkotásain. Ugyanakkor a maszkviselés és a maszkok önmagukban is, primitivizmustól, Picassótól, Európai Iskolától teljesen függetlenül a Szentkuthy-oeuvre egyik központi problémáját képezik.⁴⁸ A szerző a maszknak köszönhetően otthonosan mozog legkülönbözőbb szereplőinek (főurak, főpapok, istenalakok, szélhámosok, művészek) álcájában, de a hozzájuk tartozó történelmi periódusok (a késői ókor, a gótika, a reneszánsz, a barokk, a klasszicizmus) korszakképző „maszkjában” is. Mindez nem „egyénytést” jelent, sokkal inkább az egyedi jelenségek (és a hozzájuk tartozó kulturális kontextusok) valamiféle történetfilozófiai „szabványosítását”.⁴⁹ Láthatjuk-láthattuk, hogy ez a szabványosító és nivelláló attitűd Szentkuthy Miklósnak az Európai Iskola felfogására rimelő (irodalmi) „primitivizmusára” ugyanígy vonatkozik. Négerek, egyiptomiak, kínaiak, japánok, maják, aztékok, ősemberk és pápuák – nincsenek számottevő különbségek (leszámítva azt a szimbolikus aurát, amit pusztá elnevezésük felidéz), mindegyikük egyforma hatásossággal idézi fel az archaikus idők vadságát, illetve (ha kell) a dekoratív egzotikumot.

⁴⁶ Rhodes: *Primitivism*, i. m., 390–391.

⁴⁷ Lukács György: Az absztrakt művészet magyar elméletei. In: Uő.: *Új magyar kultúráért*. Budapest, Szikra, 1948, 152–169.; Keszi, i. m., 81–92.; továbbá Lukácsy Sándor: Az antirealizmusról. *Forum*, 1948/4, 310–313.

⁴⁸ Rugási: *Szent Orpheus arcképe*, i. m., 28–30.; 136–137.

⁴⁹ Uő., 71–72.

6. A Hamvas–Kemény-kötet bírálata

Nemcsak azokat az adatokat érdemes kiemelni, melyek azt bizonyítják, hogy Szentkuthy többé-kevésbé pozitívan viszonyult az Európai Iskola programjához, hanem azokat a jelenségeket is, melyek Szentkuthy érdeklődésének vakfoltjaira világítanak rá. Ilyen többek között az elméletellenesség. Elméletellenességének legfőbb célpontjai a német romantikus gondolkodás, a német szellemtörténet (e kettő Szentkuthy szemében nagyjából ugyanannak látszott), valamint kisebb részben a „fecsegő” mélylélektan (a „Jungok”) nézetei voltak. Freudhoz – mint egyébként mindenhez – ambivalens módon viszonyult, hol őt magát is elítélte, hol azt hangoztatta, hogy csupán a mester gondolatait banalizáló követőkkel van baja, akiket egyik esszéjében „a szektás bambák nyomorék hódolójának”, valamint „otromba és sután trombitáló szatócsmítoszok” gyártóinak hívott.⁵⁰ A szellemtörténetet az empiriától való távolsága, fogalomkultusza, valamint bőbeszédűsége miatt ítélte el. Mindezek mögött elvi megfontolások rejtőztek; így Szentkuthy vonzódása a kultúra sajátosan érzéki, testi-testies, sőt, zsigeri, továbbá erőteljesen áterotizált aspektusaihoz. Az elméletekhez is hasonlóan érzéki, azokat mintegy „behabzsoló” módon viszonyult. Se a „mélységek”, se az „emelkedettségek” nem érdekelték különösebben, rendkívüli műveltsége is mintegy a felszínen, horizontálisan, valamiféle bonyolult felületi hálót, mélység nélküli ornamentikát, a variációs sorok végtelenségét alkotva „terült szét” írásaiban.

A fentiek megtestesültek abban a ledorongoló bírálatában is, melyet Hamvas Béla és Kemény Katalin *Forradalom a művészetben* című könyvéről készített. Hamvasék arra tettek kísérletet, hogy átfogó módon értékeljék az Európai Iskola törekvéseit, egyúttal kijelölve és rekonstruálva a feljük vezető szellemi utakat, mind művészettörténeti, mind filozófiai szempontból. Sajnálatos körülmény ugyanakkor, hogy Szentkuthy éppen azt a művet támadta meg (sok tekintetben jogosan, sok tekintetben viszont igazságtalanul és igen durva hangon), melyet a korabeli kultúrpolitika egyébként is kipécézett magának. Hamvasék könyve ugyanakkor tökéletesen megfelelt mindannak, amit Szentkuthy a műértelmezésekben, és általában véve, az értekező prózában egyébként is elutasított: metafizikai spekulációk, légbuborékszerű koncepciók, *Grundlegungen*. Igen valószínű, hogy egyúttal azokat a szellemi karakterjegyeket is rávetítette Hamvasék szövegére, melyeket az Európai Iskola teoretikusainak írásaiban egyébként is irritálónak tartott; lásd a „*hülye elméletek*”-ről, a „*marha teóriák*”-ról, a „*metafizikai humbug*”-ról és hasonlókról elejtett fesztelen megjegyzéseit. Szentkuthy írása elsősorban Hamvasék spekulatív misztikáját és fellengzős stílusát kifogásolta. Egyébként üdvözölte (noha értelmezéseiben erősen szimplifikálta) az avantgárd művészek formai kísérleteit, a képi elemek játékoságát, a létezés apró részleteit láthatóvá tévő vizuális megoldásait; viszont kikelt az ellen, ahogy Hamvasék mindezt „akarnok világozzeszűgésekkel” és „pótmítoszokkal” próbálták magyarázni.⁵¹ Kritikájában egyrészt az Andrássy úti Művészboltban 1947-ben rendezett (többek közt Klee, Kandinszkij, Miro, Hans Arp, Max Bill litográfiáit bemutató) grafikai kiállításon láttak, másrészt a Hamvasék könyvében olvasottak, végül pedig az Európai Iskola belső köreiben szerzett negatív tapasztalatok összegződtek, meglehetősen végletes formában és ingerült hangon.

„[F]ölösleges az a kifulladású pátosz, amellyel témájukat kezelik: a lelkesedésnek, a misztifikációnak, hörgő kikiáltó-allűröknek, örökös felnagyításoknak *semmi* meggyőző erejük nincs” (154.). Még ugyanezen az oldalon Szentkuthy szóba hozza elméletellenes kirohanásainak két fő célpontját, a szellemtörténetet, illetve a mélylélelektant. Miután összegzi Hamvasék elgondolásait, hozzáfűzi: „Ezt különben ők tudják legjobban, akik a

⁵⁰ Szentkuthy Miklós: Széjlegyzetek egy Bildungsromanhoz (1957). In: Uő.: *Múzsák testamentuma*, i. m., 218–228., 221.

⁵¹ Szentkuthy Miklós: *Gyermek keresztshadjarat*, i. m., 154. (a további hivatkozásokot lásd a főszövegben).

mélylélektanból merítik legfőbb táplálékukat” (uo.).⁵² A következő bekezdésben pedig rátér egyik intellektuális vesszőparipájára, a szellemtörténet ócsárlására: „Aránytalanok a »kozmosz összefüggések« bennük – az egész »szellemtörténet« eunuch-ditirambusai és törpeségtudatból született óriáskodásai itt találhatók muzeális maradékként” (uo.). Érdeemes felfigyelni az „eunuch” szóra, ugyanis Szentkuthy egyik kedvelt eszköze a szellemtörténeti gondolkodás impotenciájának, „herélttségének” fensőbbség hangoztatása. Egyik regényében pedig a művészettörténeti interpretációt titulálta „impotens koldusok esztétikai tornájának”.⁵³

Szentkuthy elméletellenességének summája: „Ha »mély« akar lenni a művész, nulla lesz. Viszont ha Maillol-értelemben »felületes«: megtalál minden mélységet. Egy hiper-Freud, egy hiper-Ekkehard, egy hiper-Tibet, egy hiper-Geist-fikció itt totálisan hívatlan, kompromittáló, pusztító, legjobb esetben meddő vendégek” (155.). A célpontok között az általában vett „mélység” mellett itt is a freudizmus, a mélylélektan és a szellemtörténet szerepelnek, valamint a Hamvas által nagyra tartott európai és távol-keleti misztika.⁵⁴ Az elemletekkel szembeni gyanakvás kérdéséhez kapcsolódik írásának különös címe is, a *Gyermekek keresztshadjárat*. A Szentföld meghódítására összetoborzott tudatlan és megtévesztett gyerekek, illetve Hamvasék könyve között vont beszédes párhuzam szerint ezek a „lelkes túl-, és agyonértelmezők úgy száguldanak részeg himnuszaiikkal kedvenc műtárgyaik felé, mint ahogy a középkori bakfisok és szent suhancok rohanhattak, ha nem is a szent sír, de egypár kalózhajó felé” (156.).

Az Európai Iskola programját elméleti szinten magyarázni óhajtó két meghatározó kiadvány (Hamvasék könyve, illetve Kállai Ernő *A természet láthatatlan arca* című munkája) közül Szentkuthy a racionálisabb és egyúttal „szakmaibb” koncepció, azaz Kállai álláspontjával értett egyet. A természet rejtett összefüggéseinek „láthatóvá tétele”, a finom részletek „mikroszkóppal fényképezése” Kállai könyvének egyik alapfogolata volt, ezt fotómellékletek segítségével is megkísérelte illusztrálni.⁵⁵ Szentkuthy egyes megállapításai Kállai könyvének ezeket az elképzeléseit idézik. „Nem volna sokkal egyszerűbb például rámutatni, hogy a szürrealizmus (sőt, az absztrakció) igen nagy (ha ugyan nem az egész) területe éppenséggel nem forradalom, hanem a naturalizmus és realizmus legtöretlenebb és legegyszerűsebb folytatása? Moholy-Nagy vagy a cseh Korecsek fotói mutatják ezt a legjobban: szövettani mikroszkópfelvételek, sejtalakzatok, ásványtani kristályformák, az optikai tükrözés milliós formája, melyek mind a legnatúrább natúra aggályos (?) megfigyeléséből származnak” (157.).⁵⁶

Egyébként, ami Szentkuthy írását mint kritikai teljesítményt illeti: ugyanazok a sablonok és túlzások hemzsegnék benne, mint például az 1941-es Kerényi Károly-bírálatban is,

⁵² Hamvasék gondolkodásának forrásait illetően ez a mélylélektan-vád egyébként aligha volt megalapozott, az olyan fordulatok, mint „mélylélektan”, valamint „Geistek” és „Jungok” afféle retorikai szignálok voltak, melyek jelezték, hogy a megbírált szövegben valamit egészen kivételes ostobaságnak tartott.

⁵³ Szentkuthy Miklós: *Arc és álarca*. Budapest, Magvető, 1962, 506. (vö. Rugási: *Szent Orpheus*, i. m., 39.). Az eunuch, a herélt, a meddő, az impotens és hasonló kifejezések Szentkuthy írásaiban többnyire az elméleti és főként a metafizikai gondolkodás leminősítésére szolgáltak.

⁵⁴ Lásd még: „spenglerkedés”, „Hegel-szókészletet elvont elmélet”, „elméleti alátalások”, „vakis bombaszt”, „blöffök”, „táncoló-dervis teóriák” és hasonlók.

⁵⁵ Kállai Ernő: *A természet rejtett arca*. Budapest, Misztótfalusi, é. n. Műmelléklet: 1. (káposztafej); 4. (villámcsapás), valamint az eszterláncfű porzóinak geometrikus rajza a 28. oldalon. Az absztrakt művészet efféle értelmezése egyébként egyáltalán nem győzte meg az avantgárd dogmatikus kritikusait (lásd: Lukács: *Az absztrakt művészet magyar elméletei*, i. m., 160.; Lukácsy: *Az antirealizmusról*, i. m., 310.).

⁵⁶ Korecsek: Miloš Koreček (1908–1989) cseh fotóművész, a szürrealista Ra-csoport tagja (a Ra-csoport és az Európai Iskola kapcsolatára lásd György – Pataki: *Az Európai Iskola...*, i. m., 50–53.).

legfeljebb a mind Kerényire, mind Hamvasra (nota bene Szentkuthyra is) jellemző nyelvi nagyzolásra vonatkozó észrevételeket érezhetjük megalapozottnak.⁵⁷ Azt bírálta a legszenvedélyesebben, amit *saját* írói praxisából-stílusából, *saját* személyiségéből is igen jól ismert. Erről az írásáról is elmondható, ami kritikáiról általában: mind az elutasító, mind a méltató megjegyzéseiben ugyanaz a retorikai arzenál ismétlődik, miközben a tárgyak cserélődnek; függetlenül attól, hogy freudizmusról vagy szellemtörténetről, Kerényi Károlyról vagy Hamvas Béláról, James Joyce-ról vagy Thomas Mannról van-e éppen szó. Itt szóban forgó bírálatában ugyanakkor ügyelt arra, hogy kifogásai ne keltsék se kultúrpolitikai támadás, se begyöpösödött konzervatív ítékezés benyomását: „Bűn és oktalanság egy ócska, kispolgári realizmus nevében támadni ezeket a művészeket, akik ha újat és forradalmat igazán *nem* hoztak, de alkotásaikat élvezni gondtalan érzelmi gyönyörűség. Viszont az a sanda gyanúm, hogy ilyen *elméleti* alátalások jobban kompromittálják őket, mint az amúgy is teljesen bornírt ónaturalista gúnyolódások” (158.). Noha az írótól távol állt a korabeli sztálinista kritikára jellemző kirekesztő szándék, szarkasztikus gúnytól csöpögő írása annyiból sem volt szerencsés, hogy Hamvasék könyvét ekkoriban mind Lukács György, mind Keszi Imre idézett írásai erőteljesen támadták; Lukács moderáltabb, Keszi viszont igen agresszív hangon. Szentkuthy aligha számolt azzal, hogy a cikkének megjelenését követő évben mind az Európai Iskola tevékenysége, mind Hamvas könyve (illetve teljes életműve), majd rövidesen ő maga, Szentkuthy Miklós is a megsemmisítő bírálatok keresztútjába kerül.

7. „Az utak elválnak”

A 1948-ban bekövetkezett kommunista hatalomátvétel az Európai Iskola megszűnéséhez vezetett. A személyes sorslehetőségek ettől kezdve többféleképpen alakultak. Az iskola egyes tagjai a perifériára, az underground létmód, a belső emigráció keretei közé szorultak, mások hozzáidomultak a sztálinizált képzőművészeti élet normáihoz és „szocreál” művészekként tevékenykedtek tovább. Néhányan idővel (ahogy lekerültek a napirendről a dogmatikus esztétika elvárásai) visszaküzdötték magukat a művészeti élet főáramába, sőt, a kulturális establishment meghatározó részévé váltak. Ami Szentkuthy Miklóst illeti: 1948-ban az utolsók között megkapja a Baumgarten-díjat, feleségével angliai tanulmányútra indul. Távollétében elbocsátják az óbudai Árpád Gimnáziumból, ahol 1939 óta tanított. 1949 szeptemberében névtelen cikk jelenik meg a *Szabad Nép*ben, mely a *Válasz* folyóirat ellen indított hecckampány részeként Szentkuthyt is támadja, Thomas Mann-esszéje ürügyén. „Ebbe a rovatba tartozik Szentkuthy Miklós elejétől a végéig értelmetlen halandzsza-tanulmánya Thomas Mann új könyvéről. A halandzsából csak egy világos: az, hogy amikor a haladó emberiség, élén a Szovjetunióval, Goethe születésének kétszázadik évfordulóját ünnepli, akkor a *Válasz* nem talál jobb témát, mint Goethe gyalázását.”⁵⁸ Szentkuthy ezt követően 1957-ig nem jelenik meg az irodalmi nyilvánosságban. Ekkor adják ki Mozart-regényét, a *Divertimentót*, mellyel új korszak kezdődik munkásságában.

⁵⁷ A Kerényi-bírálatot lásd: Szentkuthy Miklós: A mítosz mítosza (1941). In: Uő.: *Múzsák testamentuma*, i. m., 17–22.

⁵⁸ Lásd [név nélkül:] A „Válasz” a lejtőn. *Szabad Nép*, 1949. szeptember 27., 6. Szentkuthy szóban forgó írása: Weimari tragikomédia (1949). In: Uő.: *Múzsák testamentuma*, i. m., 193–203.

PERMETSZERŰ JELENLÉT

Garaczi László: *Wesztteg*

Garaczi Lászlót általában posztmodern, vagy legalábbis a posztmodernhez kapcsolható íróként jellemzik a kritikusok. Amennyire ismerem ezeket a kritikákat (természetesen távolról sem olvastam *mindent* – bár „minden minden”, olvassuk a *Weszttegben*), többnyire kitérnek arra a sajátos viszonyra, amely írói világát az úgynevezett „valóság-effektushoz” fűzi. Ugyanis egy konkrét, „mindenki” által jól ismert társadalmi-történelmi helyzet irodalmi megjelenítésében – bármilyen jellegű legyen is az – önmagában véve még semmiféle posztmodern sajátosság nincs. Ezzel a jelzővel akkor illethető egy irodalmi mű, ha az említett történelmi szituációról képződő *doxa*, vagyis kollektív vélemény vagy tapasztalat erősen jelen van ugyan, de kiegészül poétikailag teljesen heterogén elemekkel, s ez a ketősség (vagy többszörösség) termékeny feszültséget eredményez. Márpedig Garaczinál pontosan ez történik. Úgy látszik, távolról sem tűnt el az a tradicionális igény az élő irodalommal kapcsolatban, hogy „adjon számot”, természetesen „a maga eszközeivel”, a közösség által átélt, többnyire válságos periódusokról (ha nincs válság, láthatóan nincs mit megírni). Ha az adott időszak hangsúlyos része a kollektív emlékezetnek, akkor azért várjuk az irodalmi „feldolgozást”, ha viszont ez az emlékezés alig-alig pislákol, akkor meg azt vennék szívesen, ha az irodalom mintegy *pótolná* a hiányt. (Ami nyilvánvalóan abszurd igény.) Kimondva-kimondatlanul ugyanúgy vártuk tehát a „pandémia-regényt”, mint vártuk egy időben, mondjuk, az ’56-os regényeket. (A jelek szerint ez utóbbi várakozásról lassan lemondhatunk.) Csodák csodájára most nem kellett csalódnunk: a *Wesztteg* vitathatatlanul a Covid-járvány regénye (is); de szerencsére nem csak az.

Tőzsér Árpád szép esszéje (*Wesztteg* – Levél Garaczi László új könyvéről Grendel Lajosnak a túlvilágra, *Litera*, 2022. december 23.) nagyon pontosan fogalmaz ezzel kapcsolatban. Garaczi műve „az epikus részeiben ugyan látszólag eltolta a teremtett lírai helyzetet a napi reáliák s viszonyaik leírása felé, de fel lehet fogni az így kialakult stilisztikai-szer-

kezeti viszonyokat úgy is, hogy [...] költői leírásai, látomás-szerű halmozásai adtak mélyebb, metaforikus jelentéseket a kész mű realiztikusnak látszó történeteinek is”. Adott tehát egyfelől a járvány idején kialakult viselkedésmódok, kényszeresen visszatérő gesztusok és reflexiók, a különféle közösségi (és az otthoni, magányos) terekben létrejött rutinszerűségek leírásának szintje. Másfelől megszerveződik az a szövegréteg, amelyben helyet talál mindaz, ami ebből a létezésmasszából kidolgozódik, mondhatni kitüremkedik a legváratlanabb irányokba – talán ezeket nevezte Tőzsér „metaforikus jelentéseknek”. A két szövegréteg között azonban

Magvető Kiadó
Budapest, 2022
128 oldal, 3499 Ft

nincs semmiféle „hierarchikus” viszony; egyenrangúak. A metaforikusság semmivel sem fontosabb, mint az egyedek kínosan repetitív csetlése-botlása a pandémia jól ismert világában. A képzelgések, látomások, szorongások és a mindennapi élet folyamatos önparódiája közötti kapcsolatot az olvasónak kell magában létrehoznia – ha egyáltalán igényli és van kedve hozzá. Az író egyáltalán nem ösztönzi erre (talán számít a szövegszintek közötti kapcsolatteremtés ősi olvasói igényére), viszont így elkerüli a didaktikusságot.

A női narrátor, Hajni kényszeresebb szabálykövető, mint Brúnó, a férfiszereplő, akivel voltaképpen már szakítottak, de nehezen meghatározható kapcsolatuk „digitálisan” még ad életjeleket („átranszponáltuk magunkat a virtualitásba”). Igazából egyikük sem tölti be a narrátor-szerepet a klasszikus értelemben; túlnyomórészt egyes szám első személyben beszélnek, de néha átváltanak harmadik személybe. Ilyenkor is eléggé egyértelműen Hajni vagy Brúnó hangját halljuk, de egyfajta distanciát tartanak, mintegy kívülről figyelik magukat. Mindebből következik, hogy többnyire Hajni monológja foglalja magában a fertőzés elleni védekező rítusok sűrített (és Garaczitól aligha váratlanul), groteszk és néha nagyon mulatságos felidézését. Ahogy mondani szokás, az átmeneti túlélőnek (vagyis az olvasónak) egyszerre támad kedve sírni és röhögni. Ez bizony ama nevezetes realitás-effektus; ráismerünk, hogy bizony „ilyenek voltunk”. A többi emberhez való viszonyt a „rettegő közömbösség” jelzős szerkezete foglalja össze. „Senkivel nem beszélni, semmihez nem nyúlni, mindenkit kikerülni.” Ez persze végső soron mindig lehetetlennek bizonyul, ami újabb abszurd koreográfiához vezet. „A bal kezem banános, a jobb steril, de hozzáérttem a korláthoz, a kulcs, a kilincs korlátos, a talpam járdás.” „Fertőtlenítenék, de túl sokat voltam kint, megáll a mozdulat félúton, érintésfóbia, fertőz a fertőtlenítő.” A kézmosás után nem tudja elzárni a vízcsapot: „a kezem tiszta, de a szappantartó és a csap korlátos és banános”.

Mivel tanárnőről van szó, beúszik a távoktatás rémes élménye, még hozzá rögtön parodisztikus formában: „egy diákom eljásztotta, hogy lefagy”. Az ilyen komikusnak is vehető mozzanatok azonban nem sűrűn fordulnak elő, „az alapparára megszokás- és fásultságrétegek rakódnak”. Brúnó mintha eleve innen indítana, azt javasolja Hajninak, hogy álljon ellen „az apokalipszisztülélő cserkészromantikának”. Végül is mit tudunk a két főszereplőről? Elég sokat ahhoz, hogy a figurák körvonalazódjanak, de túl keveset a mélyebb megismerésükhöz. A kapcsolatuk kilátástalansága szinte bele van kódolva (hogy stílusosan fejezzük ki magunkat, hiszen Brúnó informatikus) a fiatal férfi jellemébe. A fiatalság szintén nem véletlenül említendő: az életkor nemcsak náluk, hanem a mellékszereplőknél is elég fontos szerepet játszik. Brúnó például nem tudja, ki volt a szomszéd öregasszony által emlegetett Takács Marika tévémondó, ami hajszálpontosan jelzi, hogy a kilencvenes években születhetett. Hajni is a harmincas éveiben járhat, így amikor szexuális aktusba keveredik a nála jóval idősebb szomszéd Balog úrral, a helyzet sivárságán és esetlenségén túlmenően némi visszatetsző összeférhetetlenséget is érzünk. A korosztályok ebben a világban nem kerülhetnek túl közel egymáshoz, a jelek szerint a járványtól függetlenül sem. (Garaczi jó érzékkel megtartóztatja magát a bolti idősávok által nyújtott helyzetkomikum írói kihasználásától, ez már durva „kisrealizmushoz” vezetne – mindössze egyszerűen hozza szóba.) A korosztályi gettó azonban virtuálisan jelen van. Az idősebb generációkat a szülő vagy testvér képviseli, főleg hozzájuk kapcsolódnak a gyerekkorból felöltő (jobbára traumatikus) emlékek.

Hajninál a többször visszatérő trauma emléke az, amikor apja és bátyja rábízta a horgászbot felügyeletét, s ő méltatlannak bizonyult erre a feladatra. (Némi agymunkával akár „szimbolikus” párhuzamot is vonhatunk a horgászbottal együtt a mélybe tűnő hal és Brúnó „kifogásának” képtelensége között.) Nála a család alig jelenik meg, noha mindennap beszél velük telefonon. Brúnónál az anya jelenti az alaptraumát, aki maga a neheztelő rosszállás; toxikus személyiség, ahogy mondani szokták erre a típusra. Mégsem képes

eltávolodni tőle, kapcsolatukat anyja „állandó, permetszerű jelenléte vagy hiánya” határozza meg. Mindennap elmeséli neki, mit álmodott, hogy anyja elmondhassa: ő küldte ezt az álmot. Fia egy idő után gátlástalanul találja ki az újabb és újabb álmokat. Az emberi kapcsolatok Brúnó számára egyre inkább a Másik folyamatos ellenőrző szerepére és a gesztusok hányingert keltő önismétlésére redukálódnak. Ennek semmi köze a pandémiához: „Brúnó egy proxemikai extremitás, tömegremete” – mondja róla Hajni. Már a gimnáziumban eldől, hogy a vesztesek közé fog tartozni, amikor belesült Giordano Bruno monológjába egy iskolai előadásban. Ennek köszönheti a Brúnó csúfnevet, amely az iskolaváltás után is nyomon követte. Egyetemista korában tette az utolsó kísérleteket, hogy élénkítse „társasági életét”, de kudarcot vallott. Ha néha van valamilyen időbelinek látszó folyamat a *Wesztteg*ben (mert amúgy mintha minden mozgás nem-valós időben történne), az a szereplőkben lejátszódó lassú módosulásokban nyilatkozik meg. Brúnó egyre inkább elszakad „az offline élőbeszéd erőszakos világától”. Ezt roppant egyszerűen meg is fogalmazza magának. „Kettesben oké, de a legtutibb egyedül. Mással lenni folytonos standby készség, anya figyelő tekintete.” A Másik jelenléte nem kívánatos, mert állandó kontrollt jelent, az anya tekintete pedig ennek a szoros felügyeletnek az állandó metaforája. „Akkor is látja, mit művelsz, ha nincs veled.”

Brúnó másfelől az apja ismétlése, akit kisgyerekként csodálattal övezett („Apa mindent tud, mindenhez ért, mindenre emlékszik”), ám akiből később kihuny minden ambíció. Zárkózottsága, flegma közönye később a fiában képeződik le, aki természetesen nem tudhatja, hogy mi áll a folyamat hátterében (mi, olvasók sem, az író meg se próbál bevonni minket ennek megértésébe, ilyen értelemben nem mindentudó). Csak akkor áll benne össze a kép, amikor elolvassa apja ügynökaktáit, amelyeket kikért ugyan, de évekig nem is nézett bele. Sem haragot, sem szánalmat nem érez iránta; inkább csak némi megvetést, amiért szorult helyzetéből csak úgy próbált menekülni, hogy hülyének tette magát („apámat még itt sem vették komolyan”). Összeáll a kép, akár akarja, akár nem, de az apa személyiségének homálya alig-alig oszlik fel, mint ahogy Brúnó visszavonulását „az offline kapcsolatok erőszakos világától” szintén nem magyarázhatjuk késő kamaszkori társasági kudarcjaival. Az állandósult életundort viszont nyilvánvalóan ő fogalmazza meg; ez Brúnó hangja, ahogyan az apja belső világát jellemzi. „Bármit tesz, csak idézet, az is, ha nem csinál semmit. Az utánzás tehetetlenségének utánzása, az idézet idézete, a becserélhetőség becserélhetősége.” Ez Brúnó belső világára is tökéletesen érvényes abban az időszakban, amelyet a *Wesztteg* „jelen idejének” mondhatunk. Ezt észleli Hajni, aki ki akarja zökkenteni őt „állati közönyéből”.

A könyvet indító helyzet idején Brúnó már egy Zita nevű nővel van együtt – legalábbis Hajni így tudja, mert Brúnó óvakodik elárulni neki, hogy Zita otthagyta őt, és Berlinben él egy Sybille nevű „ökofeminista” írónővel. Zita hangja egyáltalán nem szólal meg a szövegben, csak Sybille *Schnabel doktor énekei* című „esszéprózaversdrámájának” fordítójaként van jelen. Brúnó elolvassa az első és az utolsó oldalt, ennyi elég neki az ítélethez: „középkori pestis, kortárs társadalomkritika, disztópikus giccs”. Tehát ez a mű funkcionál harmadik hangként a *Wesztteg*ben; az megint csak az olvasóra van bízva, hogy egyetért-e Brúnó értékelésével. Az bizonyos, hogy az író legalább olyan mértékű iróniával kezeli Sybille szövegét, mint a másik két szereplő figuráját. „A fertőzés dinamikája izomorf a lassulva táguló univerzumával” – az ilyen mondatok olvastán az irónia eléggé nyilvánvaló. Ugyanakkor Sybille bizonyos megállapításai pontos látélelet adnak a karantén-idők léthelyzetéről, ami annak is tulajdonítható, hogy Zita titkos társszerzőként információkat szolgáltatott „a kelet-európai járványkezelés pikánsabb részleteiről”. Ilyen például a megváltozott időérzékelésről adott leírása. „A jelenlegi helyzet az egy héttel ezelőtti helyzet, aki meghal, egy hete halt meg. A mai helyzetről a jövő héten értesülsz, akkor derül ki, mi van most.” A vesztégzár világában (mert a magyar olvasónak a

címről óhatatlanul eszébe jut Rejtő klasszikusa, a *Vesztegzár a Grand Hotelben*) megszűnik az unalmas kiszámíthatóság, hogy átadja a helyét a még elviselhetlenebb kiszámíthatatlanságnak. „Ritmust találni a megdermedő vagy a zárt térbe kényszerített nyüzsgéstől elviselhetetlen időnek.”

Ha hihetünk Sybillének, a járvány és a karantén megváltoztatott mindent. Nemcsak a többiekhez való viszonyt, az időbeliség magától értetődőnek tűnő rendjét, hanem a saját test érzékelését is. Brúnó talán nem pontosan így látja. A karanténviszonyokat egy odavetett megjegyzése (vagy inkább a narrátor által neki tulajdonított belső beszéd) szerint az jellemzi, hogy „láthatóvá válnak az igénytelenség és a pusztulás valós arányai”. Mintha a járvány csak láthatóvá tett volna valamit, ami már ott volt, csak senki sem akart tudomást venni róla. Ez a látásmód némileg érthetőbbé teszi, hogy Brúnó miért nem tartja be a szabályokat (például nem mos kezét kényszeresen, rá kell szólni, hogy vegyen fel maszkot a buszon). Valójában azonban a vírus az ő tudatába is befészkelte magát. Úgy gondolja, hogy a saját tüdeje is tele van vírussal, így megölheti a szomszéd öregasszonyt; az a benyomása, hogy a parkban látott rollerező lány „kilégzését mérgező fátolyként húzza maga után”. Ami Hajninál a szabálykövetésben és az óvintézkedések groteszk akrobatikájában nyilvánul meg, az nála a rettegés és a kirobbanó agresszivitás táplálta víziókban ölt testet.

Az erőszak-fantáziák ugyanazt az összecsapást variálják. „Csak idő kérdése, jön a frász, rám támad egy hajléktalan a Városligetben.” Mivel megtudjuk róla, informatikus létére videojáték-függő, és „a hosszú gaming sessionok” után egész testét rázza a „motorikus idegesség”, amit csak nyugtatóval tud csillapítani, elmosódik a határ a reális történet lehetőség és a Mortal Combat-féle „verekedős” játék vizionált folytatása között. A játékfüggőség nyilvánvalóan összefügg a karantén-léttel, mint ahogy a félelem és az agresszív indulatok felgyülemzése is. Fanyar illatot érez a Ligetben, ami egy iskolai verekedés emlékét hozza magával, valamint a vér ízét a szájban. Ez készíti elő annak a szövegrészletnek a helyét, amelyet magam csak intertextuális utalásként tudok értelmezni. „Lebontott szülőháza alatt temető maradványaira bukkantak. Ahol gyerekkorában aludt, evett, játszott, leckét írt, csontvázak heverték körülötte. A lelke mélyén tomboló féktelenség. Fájdalom nem fakaszthat sírást belőle, soha nem szolgáltatja ki magát az önsajnáltnak.” Tematikus átvételről van szó Térey János posztumusz könyvéből (*Boldogh-ház, Kétmalom utca*). Tipikusan posztmodern gesztus, mely egyben tiszteletadás Térey emlékének. Arra is jó példa, hogy az eltérő szövegekörnyezet mennyire megváltoztatja az átvett mozzanat jelentéskörét. „Alapozáskor mindenütt sírok bukkantak föl az udvar földjéből” – írta az *Egy cívis vallomása* szerzője. „És pont a saját szobám küszöbe alól ez a női csontváz! Á, szóval így vagyunk, gondoltam, »vele« osztottam meg a kamaszéveimet, »ő« volt az én legközelebbi társaságom, ez az ismeretlen asszony. Ő volt az én titkos mentorom.” A hátorzongató lelet nála az ősökkel való titokzatos összekötő szál, a hagyományba ágyazottság tárgyiasult metaforája. Garaczi Brúnójánál erről szó sincs. (Mint ahogy arról sem, hogy lett volna „szülőháza”.) Inkább annak az illusztratív hangulati eleme (ha úgy tetszik, nem függetlenül a pandémiától), hogy az elfolyó jelenből visszapillantva úgy érzi: már gyerekkorában is a halál vette körül.

Brúnó reakcióiból – vagy inkább reakcióhiányából – arra következtethetünk, hogy már valóban alig köti valami Hajnihoz. Mégis ő ez egyetlen, akivel „privát kibeszélőshow”-ba bocsátkozik, egymásnak küldött hanganyagok formájában. Kétszer is azt vizionálja, hogy Hajni fekszik a guruló ágyon, amint betolják az elfekvőbe, de ez inkább a lelkiismeret-furdalástól való félelem, mint a ragaszkodás maradékából származó féltés. A saját érzéseinek folyamatát sem tudja másképp elképzelni, mint a legközhelyszerűbb módon: „hetekig tartó sokkos állapot, mardosó hiány, bűntudat”. Majd „tompul a fájdalom, megoldódik egy probléma, eltűnik a világból egy kínzó aránytalanság”. Nála az „én lenyúzá-

sa”, ahogy később írja, nem vezet további ismeretekhez önmagunkról: annyi, mint „ugyanazt a fájlt megnyitni újra és újra”. A kínzó aránytalanság valóban adott a kapcsolatukban. Hajni képtelen elszakadni tőle. „Az ő fejével gondolkodom, ő gondolkodik helyettem, elképzeli, milyen vagyok.” Brúnó módszerével dolgozik az eltüntetésén, „felejtésed formája is őt rajzolja körül” – állapítja meg. A Brúnó-beszéd vírusként átkódolta a nyelvét, már nem is emlékszik arra, hogy a Brúnó-korszak előtt hogy beszélt és miket mondott. A kölcsönösség hiánya valószínűleg a járványhelyzet nélkül is esélytelenné tenné a viszonyukat, ami megint csak arra utal, hogy a *Wesztég* elsősorban egy szakítás (vázlatos) története, amelyhez a pandémia csak kontextust biztosít. Inkább az olyan párhuzamos reakcióik utalnak a külvilág milyenségére, mint az alvással töltött idő csökkenése, vagy éppen az erőszak-fantáziák. (Ez utóbbiaktól Hajni sem mentes. Egyszer álmában bukkan fel Balog úr otffelejített kalapácsa, amelyen hajszálak és véres bőrfoszlányok vannak. Később ugyanez a kép jelenik meg már digitális közvetítéssel, „animált emlékek” formájában, az ölés vágyának kitörölhetetlen nyomaként.)

Mi a helyzet a harmadik szólammal, Sybille apokaliptikusan öngerjesztő „ökofeminista” szövegével? Az ő beszéde arra jó, hogy egy személyessé tett történetre való támaszkodás nélkül számba vegye a pandémia nyelvi világát, az újratermelő primitív és fennköltnek szánt hiedelmeket és reakciókat. Például a rengeteg profetikus kijelentést arról, hogy a járvány mindent megváltoztatott, hogy a korábbi életmódját senki sem folytathatja. „Nem elég megúszni, tartozunk az áldozatoknak azzal, hogy máshogy éljünk. A valaha volt legnagyobb vezeklő hadművelet.” De Sybille azt is regisztrálja, hogy az apokalipszis természetesen elmarad, azon egyszerű okból, hogy „meguntuk”. „Minden, ami van, azután van” – ez a valóban „szibillai” mondat ellenben mintha arra utalna, hogy az apokalipszis mégis megtörtént. Akárcsak a nem kevésbé rejtélyes kijelentés, mely szerint „a trauma nem nyersanyag, hanem végeredmény”. Vagyis ez a szólam, noha maga is karikatúra némiképp, globálissá tágítja azokat a heterogén erőket, amelyek egy Hajni és egy Brúnó nevű szereplő személyes viszonyában működnek pusztítóan, anélkül, hogy feltétlenül ok-okozati láncolatokban kellene gondolkodnunk olvasás közben. „Fentebb stílusban” fogalmazva: Garaczi a rossz „permszerű jelenlétét” írta meg ebben a könyvben. Ez azonban nem válasz és nem mentés semmire. Ami megmarad: az „eszélős szomorúság egy faágon ülő lemur szemében”. (Intratextuális utalás.)

HA LANKAD A FIGYELEM

Szabó T. Anna: *Vagyok* (Összegyűjtött és új versek)

Szabó T. Anna 2022-es *Vagyok* című kötete összkiadás: időrendben közli az eddig megjelent nyolc kötet anyagát, és kiegészíti azokat kötetnyi új verssel is. Ez a teljesség igényével bemutatott költői anyag Szabó T. Anna lírájának átfogó értékelésére csábít. A versek olvasása közben az a kérdés merül fel, melyek ennek a költészetnek a jellegzetes vonásai. Előrebocsátom, Szabó T. Anna egyik erősségének és erényének azt tartom, hogy értő figyelemmel fordul az őt körülvevő világ felé, és finom érzékenységgel ragadja meg mindazt, amit lát és hall.

Lator László szerint a „figyelés” Szabó T. Anna számára „életszabály”: „elég, ha pontosan rögzít valamilyen látványt, a lényeg úgyis megmutatja magát. Csak (valóságosan és átvitt értelemben) oda kell állni az ablakhoz, csak figyelni kell a felkínálkozó világot”.¹ Ez a gondolat a pálya első szakaszát illetően különösen érvényes, amely a 2004-es *Rögzített mozgás* című kötetig bezárólag viszonylag egységesnek mondható. Az első kötetekről szólan a recepció egyöntetűen a látványteremtés központi szerepét hangsúlyozza, a verseket pedig a nyugatos-újholdas hagyomány folytatásaként értékeli. A kritikusok olyan költőkkel rokonítják Szabó T. Annát, mint Lator László, Rakovszky Zsuzsa vagy Tóth Krisztina, legmeghatározóbb elődjének pedig Nemes Nagy Ágnesnek tekintik.²

A *költői kép* című esszéjében Nemes Nagy Ágnes „tolvajművészetnek” nevezi az irodalmat, amely az „érzékletes művészetektől” (a zenétől és a képzőművésztől) „lopja” eszközeit azért, hogy „láthatóvá, hallhatóvá, foghatóvá tegye azt, ami pusztán szó, jel, jelcsoport”.³ Ugyanebben az esszéjében írja Nemes Nagy: „Ha lenne költőiskola [...], melegen ajánlanám a tantárgyak sorába a »megfigyelő helyzetgyakorlatokat«. Hadd gyakorol-

¹ Lator László: Figyelni – Szabó T. Annáról, in: Uő.: *Szabad szemmel. Esszék*, Európa, Budapest, 2016, 191.

² Lásd például Ferenc Győző: Lírai anyanyelv: Szabó T. Anna: *Fény*, in: Uő.: *Az alany mint tárgy: Kritikák és megemlékezések*, L'Harmattan, Budapest, 2014, 156.; Mesterházi Mónika: Kit néz a szem? Szabó T. Anna: Nehézkedés, in: Uő.: *Evidenciák. Esszék versekről és költőkről*, Műút, Miskolc, 2019, 227.; Kőrizs Imre: Sminkben, a lépcsőn. Szabó T. Anna: *Vagyok. Összegyűjtött és új versek*, *Élet és Irodalom*, 2022. október 14., 21.; Flach Georgina: *A magyar tárgyiaság. Tipográfia és vázlat* (doktori értekezés), PTE BTK Irodalom- és Kultúratudományi Doktori Iskola, Pécs, 2022, 124.

³ Nemes Nagy Ágnes: A költői kép, in: Uő.: *A névtelenek senkiföldje. Összegyűjtött tanulmányok, esszék*, szerkesztette és az utószót írta: Ferenc Győző, Jelenkor, Budapest, 2022, 95.

Magvető Kiadó
Budapest, 2022
528 oldal, 4999 Ft

ják in natura a leendő írástudók a világirodalomból leszűrhető tanulságot: úgy kell ráfe-
szülniük figyelmükkel a tárgyra, jelenségre, olyan egzisztenciálisan, mint ősvadásznak az
ősvadra. [...] Bizonyos, hogy éles észrevétel nélkül nincs semmi.”⁴

Az első kötetek arról tanúskodnak, hogy Szabó T. Anna Nemes Nagy „költőiskolájá-
ban” tanulta a mesterséget. A *Nyírfá* című vers sorai akár ars poetica-ként is érthetők:
„Nincs gyökered, csak a nézés. / [...] / Nincs egyebed, csak a látvány”. Az első pályasza-
kasz verseire különösen jellemzők az aprólékos leírások, amelyeket a szokatlan, számos
esetben kifejezetten egyedi szókapcsolatok tesznek még érzékletesebbé. Így például a
Tóth Árpádot idéző szinesztéziák a *Szonett* című versben („lila mollban zenél”, „az íze
áprilisi szél”). Az árnyalatok és a fény-árny viszonyok érzékeltetésére hivatott szintag-
mák: „levélhátak zöldeszűstje” (*Föld, viharban*), „fakósárga égszelet” (*Az erőszakos esti nap-
sütés*), „a szoba tele barna félhomállyal” (*Szülvészer*), „a fülke neonfénye, / sersistergő fehér
csikot / hasít a szénsötétbe” (*A ferde nyárfasorban...*). A találó metaforák: „Egymásba érő
hangjegyek / az üvegfényű, nagy szemek / ágasbogas kotta, langy zene, / levelek, indák
hangszere” (*Szóló*). És a jól sikerült hapax legomenonok, amelyek valóban érzékelhetővé
teszik mindazt, amiről azt hinnénk, hogy szavakkal megragadhatatlan. Ilyen többek kö-
zött az első kötet címét adó kifejezés, a „madárlépte hó”, a „lomb-doromb” (*Kórházablak*),
a „forgószélmúzeum” (*Autofókusz*), a „verdeső lepkemozaik” (*Park*), a „lombernyőzte éj-
szaka”, illetve a „csíkos hátú félsötét” (*Dzsungel*).

A látvány pontos, „objektív” rögzítéséhez hozzátartoznak a végtelenül egyszerű, no-
minális szerkezetek is. Ennek egyik szemléletes példája az első kötetből a *Kórházablak* cí-
mű vers, amely a kórházi ágyból érzékelt világot ragadja meg. A vers sűrűn tagolt, a rövid
egységek egy-egy szóból, hangzatos kifejezésből vagy tömör szintagmából állnak: „A
most. A percek dallama. / A kint és bent kétszólama. / A hús, a zsongó éji lomb. / Ősz-
idő. Ág-síp. Lomb-doromb”. Ez a versalkotási technika többször is visszatér a kötetekben.

Mint azt már említettem, a nézés szerepének hangsúlyozása és a látvány rögzítésére
irányuló törekvés Nemes Nagy Ágnes költészetével rokonítja Szabó T. Anna líráját. Sőt,
egyes versek esetében szorosabb kapcsolatot is feltételezhetünk a két költő között. A *szem-
ről* című vers indítása („Csak nézni rájuk”) például Nemes Nagy *De nézni* című versének
felütését visszhangozza („De nézni, nézni, mondta”),⁵ a világot kameraként rögzítő szem-
ről („Bitorolhatod / mindazt, amit látsz, előhívhatod / sötétkamerádban őket”) pedig szin-
tén a költőelőd egyik versének sorai juthatnak eszünkbe: „A kék. A zöld. A folyamág. /
A tárgyak változásai. / Amint a látvány bent tapasztja végig / a koponyám falát, mint
körmozi” (*A látvány*). Az lehet a benyomásunk, hogy Szabó T. Anna az imént idézett rész-
letet gondolja tovább saját költészetében. A második (*Nehézkedés*), a harmadik (*Fény*) és a
negyedik (*Rögzített mozgás*) kötet között szorosabb tematikus kapcsolatot is felfedezhe-
tünk: más-más hangsúllyal ugyan, de mindegyikben előkerül a szem-kamera párhuzam.
A második kötet *Kapu* című versében például a szemlélődő én a kapualjból néz kifelé.
A kapufélfák alkotta keret a mozivászonra emlékeztet, a sortörések pedig a perspektíva
elmozdulásának fokozatosságát, a kamera mozgását ragadják meg:

kitárt félkapu terében
fényes téli mozivászon,
kapualji félsötétből,
nézőtérről figyelem:

⁴ Uo., 96.

⁵ Erre a párhuzamra Flach Georgina már idézett disszertációja hívja fel a figyelmet. I. m., 126–127.

meg-meglődül, majd lelassul,
apránként csúszik a látvány,
s ahogy lassan közelítek,
egyre tágabb lesz a kép –

A harmadik, *Fény* című kötet szövegei a fényképezés technikai eljárásait ültetik át a versnyelvbe. Ezt jelzik a cikluscímek is (*Autofókusz, Sötétkamra, Előhívás*). Az írás és képrögzítés, a szem és a kamera közötti analógiával az első ciklus címadó verse a *Kapu* című vers sorait folytatja: „új képre vált a régi kép, / egymásra vetül, szétcsúszik, a szem / fókuszál, exponál, ha lehunyom / egy összevissza mozi kavarog / a sötét hívóvízben, képszavak, / forgószélmúzeum, ahol a volt: van”. A *Fény* szövegei egybejártsszák az objektív és a szubjektív érzékelést, a külső és a belső valóságot is. A sötétkamra például a lélek mélyeként vagy az álomvilág metaforájaként is érthető, az *Előhívás* című ciklus nyitóversének utolsó szakasza pedig az ébredés pillanatára utalhat: „Álomsötétből ébredésre bukva / világot látni levegőt veszek – / mint a fejfájás, lüktetnek a tárgyak, / akár a vizes lombok, fényesek” (*Csapda*). Ebből kiindulva az *Autofókusz* című vers idézett sorai is olvashatók az álomba merülés mozzanatának érzékeltetéseként.

Szabó T. Anna életművének folytonosságát részben a vizualitás iránti fogékonyság teremti meg. A *Fény* című kötet egyik legizgalmasabb ciklusa a *Népstadion megálló* című versegyüttes. Ezeket a szövegeket Moholy-Nagy László 1932-es *A fotografiai látás nyolc eleme* című munkája ihlette: az egyes versek a különböző fotografiai eljárások (fotogram, hosszú expozíció, pillanatfelvétel stb.) pontos nyelvi leképezéseként olvashatók.⁶ A kötet egy másik, *Kísérlet borral és gyertyával* című verse egy fotócsendélet készítésének pillanatát rögzíti: az egyes sorok a különböző perspektívákat és fényviszonyokat érzékeltetik: „Ha fejem apránként felemelem, / a henger megnő, és a láng hegye / felbukkan a bor felszíne mögött, / s már három láng ég: kétoldalt, közepen”.

Az eddigiek figyelembevételével nem meglepő, hogy Szabó T. Anna szívesen ír olyan verseket, amelyeket egy konkrét festmény vagy fotó, egy meghatározott képzőművész munkássága vagy egy kiállítás ihletett. Ezekről a versekről Lator László 2006-os *A tér, a tárgyak* című kötetének hasonló vonatkozású szövegei juthatnak eszünkbe. Szabó T. Anna – Latorhoz hasonlóan – nem csupán leírja a képeket, hanem – kihasználva a mediális különbségeket – újra is írja azokat. Szép példa erre a 2018-as *Ár* kötet *Skandalum* című, Joan Mirónak ajánlott verse, amely konkrét utalásaival a katalán festő szürrealista, álomszerű, jellegzetesen színpompás és mozgalmas festményeit idézi („egér jár csillag muzsika szörnyek”, „nincs szó a színre szín a szóra”, „lángoló nap lángoló szájak”, „zöld hörgés sárga harsogás” stb.). A zaklatott, egymásba folyó sorok ugyanakkor a szorongás és a pánik testi tapasztalatának képzetét kelthetik az olvasóban: a vers zárata („tüdő zihál az úrben / és fulladás és lihegés ---”) például azt érzékelteti, ahogy a pánikrohammal küzdő ember levegő után kapkod, a három kötőjel pedig a pánikroham végtelennek tűnő áradását jelzi.

Szabó T. Anna versei jól megragadhatók T. S. Eliot sokat idézett „tárgyi egyenértékes” („objective correlative”) fogalma felől is. Eliot erről a következőket írja: „Az érzelmeknek művészi formában való kifejezése csakis a »megfelelő tárgy« [»objective correlative«, más fordításban: »tárgyi egyenértékes«] megtalálása révén lehetséges; vagyis olyan tárgycsoportra, helyzetre, eseménysorra lelvén, mely ennek a bizonyos érzelmeknek a formulája lesz; mégpedig úgy, hogy amint a szükségképpen érzéki élményt eredményező külső tények adottak, közvetlenül fölkeltik az érzelmet”.⁷ Ennek az elioti elgondolásnak egyik

⁶ Flach Georgina meggyőző alaposággal járja körül ezt a szempontot a ciklusról írott értelmezésében. Uo., 153–159.

⁷ T. S. Eliot: Hamlet (ford. Takács Ferenc), in: Uő.: *Káosz a rendben. Irodalmi esszék*, Gondolat, Budapest, 1981, 77–78.

szemléletes és jól sikerült példája Szabó T. Anna *Undor* című verse, amely az undort keltő mozzanatok egymásba folyó felsorolásával igyekszik kiváltani az olvasóban az undor érzését: „bogár fekete háta földrög a lefolyóban / nyomkodni pusztá kézzel átfér-e befér-e / két megspórolt konyakmeggy a zsebben szétlapulva / benyúlni tapogatni langyos ragacs a vére”. Hasonlóan érzékletes, egyúttal megrázó az elgázolt macska naturalisztikus leírása az *Itt élők jártak* című versben, amely olyan, mint a halál versnyelvbe sűrített képe: „Az úton döglött macska vicsorog. / Vére az aszfaltra fagyott. / Én látom. / Ő is néz: kiguvad, véres szeme / mered a semmibe”.

Az új verseket magában foglaló *Eső napja* című ciklusnak is azokat a verseit tartom kifejezetten jónak, amelyek közvetett módon, érzékletes képeken és leírásokon keresztül juttatnak kifejezésre érzéseket és élményeket. Az *Eső napja* közérzeti költészetnek is nevezhető, amennyiben a versek az utóbbi időszak meghatározó társadalmi problémáira (a járványra, az orosz-ukrán háborúra, illetve a globális felmelegedés negatív hatásaira) reagálnak. Ezekre a problémákra utalnak a *Zuhanásra* című vers sorai is, amelyek Radnóti Miklós *Töredék*, valamint Petri György *Sziszifosz visszalép* című versének aktualizálására tett kísérletként érthetők: „Oly korban élünk, amikor. / A rettenthetetlen hülyék. / Virul a bunkó és a troll. / Olvadozik a sarki jég.”

Az *Eső napja* egyik legerősebb szövege azonban a *Megölt feketerigó*, amely az értékek pusztulására vagy az orosz-ukrán háborúra utaló allegóriaként is olvasható. Szabó T. Anna verséről az angol irodalomból Thomas Hardy *The Darkling Thrush* (*A fekete rigó*, 1902) című versére asszociálhatunk, de párhuzamba állíthatjuk Ferencz Győző *A kételkedő rigó* (2010) című költeményével is. Mindegyik költő a telet, az elmúlás, a halál költői toposzát választja háttérként a versbéli jelenet kibontásához. Csakhogy míg Hardy és Ferencz énekesmadara a reménnyel szembeni kételyeknek ad hangot,⁸ Szabó T. Anna verse azzal szembesíti, hogy többé nincs ok a bizakodásra: a rigó halott, és soha nem éledhet újra. A vers drámaiságát a karvaly és a rigó egyenlőtlen harcának és a rigó haláltusájának naturalisztikus, egyszersmind tömör leírása adja. A gyakori sortörések és a központozás hiánya miatt áradó sorok még mozgalmassabbá teszik a szöveget. A vers második felének strófatöréssel is kiemelt sorai a rigó halálának sokkoló hirtelenségét érzékeltetik.

a rigó feje felemelkedik
a rigó csőre néma kínban tátog
a rigó szíve dübörögve ver még
a leszorított testben fekete karmok
a szemében fekete vér
fekete ég

tágra nyílt sárga csőr soha már hang se dal se
nincs trilla többet
csak egy nyikkanás

Szabó T. Anna érzékenysége akkor mutatkozik meg igazán, amikor az érzékeire (látására és hallására) hagyatkozik, figyel, és „tárgyi egyenértékesekeket” keres élményeinek megragadásához. És azok a versei tűnnek a leginkább sikerültnek, amelyek a nyugatos-újholdas verskultúrát igyekeznek folytatni és megújítani. Erre azonban nem mindig képes. Szabó T. Anna költészete nem nevezhető sem egységesnek, sem egységesen erősnek. A 2006-os *Elhagy* című kötet szövegei új hangon szólalnak meg, amit a kritikusok egy része elmarasztalóan tesz szavá. A vallomásos, elmélkedő hang érezhetően idegen Szabó T. Anna

⁸ Erről Ferencz Győző és Thomas Hardy verse kapcsán lásd: Szlukovényi Katalin: A kételkedő rigó: Ferencz Győző: Szakadás, *Holmi*, 2010/12, 1602.

számára, kevésbé mozog benne otthonosan, és úgy gondolom, a kritikusok által hangsúlyozott gyengeségek is ebből fakadnak. Bedecs László és Görföl Balázs összességében azért tartják sikerületlennek a kötetet, mert az erőteljes személyesség, az ehhez kapcsolódó gondolatiság, illetve – Bedecs megfogalmazása szerint – a „végsőig hajtott pátosz” közhelyességbe billen át.⁹ Ugyanezért bírálja Vári György a négy évvel később megjelent *Villany* című kötet verseit is.¹⁰

Bedecs és Vári igencsak csípősen fogalmaznak kritikájukban, ami nem minden tekintetben tűnik megalapozottnak. Meglátásom szerint az *Elhagy* és a *Villany* szövegeiben is találkozhatunk jól sikerült megoldásokkal,¹¹ a következő, *Kerített tér* című kötet pedig a látás motivikáján keresztül részben visszatér a korábbi kötetek poétikájához is. A későbbi szövegek jelentős részéből azonban hiányzik az első versekre jellemző elidőzés, a lassú, értő figyelem. A gyengébb darabok miatt félresikerült ötletnek tartom a gyűjteményes kötet megjelentetését. Egyetértek Kőrizs Imre kritikájának arra vonatkozó észrevételével, hogy összkiadás helyett célravezetőbb lett volna egy válogatáskötet kiadása, amely a megfelelő súlypontok kijelölésével egyszerre mutatja fel Szabó T. Anna költészetének sokszínűségét és erősségeit.¹² A végeredmény egy lényegesen koncentráltabb, letisztultabb kötet lehetett volna.

⁹ Vö. Görföl Balázs: Csukott szemű boldogság. Szabó T. Anna: *Elhagy, Jelenkor*, 2007/7–8, 826–827.; Bedecs László: Minden nagyon szép. Szabó T. Anna: *Elhagy, Élet és Irodalom*, 2007. március 2., 27.

¹⁰ Vári György: A giccsadó védelmében. Szabó T. Anna: *Villany, Magyar Narancs*, 2010. szeptember 9., https://magyarnarancs.hu/zene2/konyv_-_a_giccsado_vedelmeben_-_szabo_t_anna_villany-74537 (az utolsó letöltés időpontja: 2023. 03. 11.)

¹¹ Az *Elhagy* című kötetéről szólva még Görföl Balázs elmarasztaló kritikája is védelmébe veszi Szabó T. Annát (Görföl, i. m., 829.). Margócsy István pedig kifejezetten dicséri (sőt, túldicséri) a 2006-os kötetet (Margócsy István: „...új terítők közepén a folt...” Szabó T. Anna: *Elhagy, Élet és Irodalom*, 2007. március 2., 27.).

¹² Kőrizs Imre, i. m., 21.

VLADIMIR ÉS ESTRAGON ÖRÖK ÉLETE

Szeifert Natália: *Örökpanoráma*

Szeifert Natália új prózakötete már első pillantásra is zavarba ejtő kijelentéssel hívja fel magára a figyelmet. „A mesélés pillanatában a saját jövőjükben állnak, és arról a pontról teszik múlt időbe a tájat” – olvashatjuk a kötet borítóján szereplő mondatot, amely alapján sejthető, hogy az *Örökpanoráma* egyik központi témája az idő. Szeifert korábbi köteteitől sem távoli ez a téma, a 2017-es *Az altató szerekről*, amely egyetlen pillanatba sűrítette a történeteket, a szubjektív idő tapasztalatának elbeszélhetőségét pedzegette. Az *Örökpanoráma* azonban több irányból és körmönfontabb módon közelít a kérdéshez.

A regény központi helyszíne egy Szegély nevű település; a leegyszerűsített szüzsé szerint az *Örökpanoráma* ennek a fiktív falunak a felépülését és elnéptelenedését írja le, mégpedig oly módon, hogy egy betelepült család három generációjának nőtagjait állítja középpontba: Marianát, aki fordít nehéz sorsán, és elhagyja szülőfaluját; a vidéki gyerekek nevelődését felvilágosult pedagógusként segítő Catalinát és Gildát, az ápolót, aki orvos kollégájával együtt rendhagyó kísérletbe kezd. Az *Örökpanoráma* erősen alapoz a valóság elemekre – egyes szövegrészekben a 20. század történelmének eseményeire ismerhetünk;¹ a Horthy-, a Rákosi-vagy a Kádár-rezsim² mellett a rendszerváltás³ korjelölői is feltűnnek a kötetben.

A történelmi idő múlása – a különböző korokban megszólaló szereplők jól egyénített hangjának is köszönhetően – pontosan érzékelhető, a narráció azonban nem lineárisan futtatja a történetszálakat. A regényvilágon kívül álló, mindentudó elbeszélőre is jellemző, hogy gyakran hozza zavarba a befogadót: visszahurkolja az időt, az újabb fejezetrészeket a korábbiaktól eltérő téridőbe helyezi, így már a regény első szakaszában is kirajzolódni látszik a kötet különleges, körköröséget mutató időszerkezete. Az *Örökpanoráma* ugyanakkor a magyar történelmi valóságtól is számos ponton elemelkedik – Szeifert koncepciója pedig itt kezd érdekessé válni.

¹ „Aztán elkezdődött. Jusztin eleinte, amikor még más országok vívták, nem érezte annyira, mint később, amikor már vitték délnek a fiaikat. Akkor a csontjáig hatolt. Olvasta az újságokat, és még nem keresett a rádión külföldi sugárzású adókat, csupán azon imádkozott, hogy mind visszatérjenek a besorozottak, és minél hamarabb vége legyen az egésznek. De ahogy telt az idő, egyre nagyobb iszonnal töltötte el a vezér látványa az újság szemcsés képein” (142.)

² „Nem jelent meg kötete, pedig Orovitcz nagyon rajta volt, de a szomszéd szobában ülő cenzor, akit akkoriban lektornak becéztek, résen volt, régóta figyelte Agnest, veszélyesnek tartották. Egy év múlva disszidált, most ünnepelt költő és novellista Berlinben” (254.).

³ „[Valter] barátjának halaszthatatlan dolga volt, valami gyűlésre igyekezett, mint akkoriban olyan sokan, akik csatlakoztak az új mozgalmak, pártok valamelyikéhez” (250–251.).

Kalligram Kiadó

Budapest, 2022

416 oldal, 4990 Ft

A téridő-koordináták elbizonytalanítása, a regényszereplők neveinek hangzása (Mariana Delvig, Valter, Pavel, Jutta, Karel, Igor, Catalina, Gilda), az álombetét vagy a mágikus történeteket leíró szövegelemek mind azt a törekvést igyekeznek erősíteni, hogy a regény ne a magyar történelmi eseményeket dokumentarista módon feldolgozó művek sorába illeszkedjen. Az *Örökpanoráma* nem csak a történelmi regény és a klasszikus családregény műfajához nyúl vissza, több eltérő műfaji hagyományt is idéz – változatos módon és minőségben. Hol csak rövid szöveginzertekben villant fel szervetlennek tűnő toposzokat, olykor túlszínésítve ezzel a történeteket (lásd például a népmesei elemeket és a mágikus realista részeket a Catalináról és a gonosz mostoháról szóló fejezetrészekben, vagy a füvekkel gyógyító boszorkányról írottakat). Többségében viszont rendkívül rafinált módon írja újra az architektonikus sémákat: a faluregény, a művészregény vagy a disztópikus regény jellemzőit. A kötet arra is lehetőséget ad, hogy emancipatorikus szöveggént olvashassuk, mivel a történet központi szereplői alárendelt helyzetben lévő, a történetekre mégis jelentős hatást gyakorló nők. Szeifert mindezen túl – a struktúra szintjén – a *Zeitromant*⁴ is újra-szereli, az időkezeléssel összefüggésben ugyanis felettébb rendhagyó a kötet felépítése.

Ha az olvasó a több mint négyszáz oldalas regénynek csupán a második harmadáig jutna, és ekkor félretenné a könyvet, éppen arról a leleményről maradna le, amely miatt erősen javasolt kézbe venni az *Örökpanorámát*. A csaknem háromszáz oldalas *Telepítés és gondozás* című első fejezetben Szegély lakóit ismerjük meg: Catalina családjának tagjai mellett például a fővárosból Szegélyre települő Dr. Kovarenki Pál nevű fiatal háziorvost; Fogler Valtert, aki egykor ünnepelt íróként belső emigrációban igyekszik megírni új regényét, melyhez alapanyagként a falu lakosaitól gyűjt magnószalag-felvételeket; vagy a kötet legötletesebb karakterét, a Szegélyen szolgáló, több mint száz évig élő, szenvedélyesen ultizó Jusztin nevű papot. A háromszázadik oldal környékén, a *Telepítés és gondozás* végére azt gondolnánk, hogy jól kiismertük, belaktuk a regényt: a család-történetre koncentrálnó elbeszélés ugyan érdekesítő és prózapoétikai szempontból is jól kimunkált anyag, de talán nem tud ennél többet szolgálni. Ekkor érkezik el a fordulat.

A *Mag* című fejezet a kötet arkhimédészi pontja: kifogatja sarkaiból a szövegvilágot, és minden korábbi olvasói vélekedést felülír. A fejezetben radikálisan megváltozik a történet térdeje, a szereplők viszonyrendszere, a narráció tónusa – itt mutatkozik meg igazán a regény eredetisége és Szeifert kísérletező kedve. Új megközelítésből jelenik meg például az idő problémája: ami a *Telepítés és gondozás*ban a mottók szintjén,⁵ az időkezelés módjában (vö. nem kronologikus, „hurkolódó” elbeszélés) és tematikusan (csak egy-egy jelenet erejéig)⁶ tűnt fel, az a *Mag*ban kap teret igazán. A fejezet gócpontja egy különös történet: Gilda és a háziorvos egy maguk által eszkábált laborban genetikai kísérletekbe kezdenek, modern kori alkímistákként az örök életet biztosító eljárást igyekeznek kifejleszteni – nem kevés sikerrel.

A kötet erénye, hogy – a mai magyar próza tendenciáit tekintve szokatlan módon – a felvilágosodás irodalmi hagyományát idézi: kísérletező kedvű szereplőit az ismeretelméleti optimizmus hajtja, a felvilágosodás haladáseszménye és a mai korszellemet reprezentáló fősze-

⁴ A műfaji meghatározás, miszerint az időregényekben nem csupán a megjelenítés eszköze, hanem témája, főszereplője is az idő, pontosan áll az *Örökpanorámára* – a regényről szóló első kritikák közül ezt Deczki Sarolta is jelezte: Örökkön örökké. Szeifert Natália: Örökpanoráma. *Élet és Irodalom*, 2022. szeptember 16.

⁵ Az *Örökpanoráma* élén álló mottó, melyet a kritikák gyakran emelnek ki, Einsteintól származik („Az időnek egyetlen oka van: minden nem történhet egyszerre”), ám a *Telepítés és gondozás* Saramago-idézete még érdekesebb módon kapcsolódik a regénytémához, lásd bővebben: Szörényi László laudációja Szeifert Natália Mészöly-díjához, *Litera*, <https://litera.hu/magazin/kritika/szorenyi-laszlo-laudacioja-szeifert-natalia-meszoly-dijahoz.html> (a letöltés ideje: 2023. 02. 14.)

⁶ A regény egyes jelenetei felfüggesztik az objektív időt. Kisgyermekkorában a Szegélyhez közeli erdőben bókklászó Gilda és barátja, Pavel például arra lesznek figyelmesek, hogy a karóra mutatója lassabban villog – a térségben a szabályostól eltérően telnek a másodpercek.

replők technikába vetett hite között erős párhuzamot vonhatunk. S bár Gilda és a doktor genetikai kísérletei rendkívüli eredményeket hoznak, más karakterek részéről állandó kételyek fogalmazódnak meg. A kötet egyik rezonőre Valter, akinek írói törekvése a természettudományos kísérletezéssel egyenértékű – a kötet nem meglepő állítása, hogy mindkét próbálkozás a világ megismerését célozza. Épp e művészfígura az, aki számos megnyilatkozásában a szkepszisnek (tehát az elbeszélés jól ismert nehézségeinek) ad hangot: „Nem csalás-e az egész, önbecsapás azt hinni, hogy a sok hallgatással meg kérdezéssel, a magnószalagok végtelenített folyamával, az elbeszél és ki nem mondott mondatok rögzítésével, az írógépkattogással megragadható volna bármi, vizsgálható volna az idő? Hitte-e ő ezt valaha igazán, gondolta-e valaha komolyan?” (253.) Sajátosabb⁷ dilemmákat fogalmaz meg Jusztin atya, aki az atombombáról szóló olvasmányai alapján jut el az *Örökpanoráma* fő kérdésfelvetéséhez:

[...] a világ igazán megváltozik, és [Jusztin] nem tudja eldönteni, hogy az atom felhasítása isteni törvény ellen való véték volna-e. [...] Mi van akkor, ha azt, amit megváltoztathatatlannak tudtunk, egy napon addig vizsgáljuk, hogy megváltoztathatóvá tesszük. Széthasítjuk a legkisebb egységet, és már nem az a kérdés, hogy szabad-e, hanem az, hogy ha nem, akkor mi mindent nem lett volna szabad már eddig is. És ha nem lett volna szabad, akkor miért voltunk rá képesek [...] (252.).

Szeifert regényében bioetikai problémákat vet fel, melyek kulcskérdése az, hogy ha valóban módunkban áll beavatkozni az élet menetébe, akkor meddig van jogunk elmenni a világ vizsgálatában és megváltoztatásában. A nem túl távoli jövőbe helyezett *Mag* fejezet a történet előrehaladtával disztópiába fordul; az ideiglenes kormányról, a polgári zavargásokról és a C-, H-, W-járványok sújtotta, elnéptelenedő térségről szóló fejezetrészekben ismerhetjük meg a genetikai kísérlet kétes megítélésű eredményeit. A kötet gravitációs pontja tehát egy morálfilozófiai kérdés, de az *Örökpanoráma* korántsem válik moralizáló tézisregénnyé – a didaxist és a disztópia műfaji kliséit szerencsésen elkerülve szól a humanitás elvének felbomlásáról.

A *Mag* lezárását követően pedig a kötet újabb meglepetéssel szolgál. A kompozíció arányait látványosan figyelmen kívül hagyó, csupán tizenöt oldalnyi *Gilda és Teo* című zárófejezetben Szeifert narrációs truvájt hajt végre: a szövegrész egyetlen történése, hogy Gilda és macskája a nagyszülői házban ül és társalog, a fejezet teljes tartama alatt felfüggesztődik a hagyományos értelemben vett, mérhető idő,⁸ s ezt a kimerevített helyzetet a narráció is adekvát módon képezi le. Gilda és macskája végül beckett-i karakterekké válnak, párbeszédük a zárlatban abszurd jelenetbe hajlik: „Mit gondolsz, meddig ülünk még itt? – kérdezi Gilda. – Alighanem életünk végéig. – válaszolja Teo” (415.) – akárcsak Vladimir és Estragon a *Godot-ra várva* ismert zárlatában. Remek lezárása ez Szeifert Natália újabb kiváló regényének.

⁷ Kétségtelen azonban, hogy a kötet egyik legszórakoztatóbb jelenete is Valter vívódásához kötődik, amint a regényét megírni hasztalan igyekvő író az elbeszélői pozíció megválasztásának nehézségein lamentál: „Természetesen egyes szám első személyben kezdtem írni. Kérem, ne nevesen. [...] Rohadt szerencsétlen húzás volt, amatőrség. Hallgassa csak, az első mondat: »Tizennégy éve költöztem ide«. Hát milyen mondat ez, kit érdekel. A második: »Azóta járok házról házra a magnómmal, rögzítem az életeket«. Belehalok a szegénybe” (408.). Különösen érdekes ezeket a sorokat *Az altató szerekről* vallomások megszólalásmódját kifogásoló kritikákkal összefüggésben – mintegy azokra adott válaszként – értelmezni, lásd: Deczki Sarolta, Károlyi Csaba, Szilágyi Zsófia és Takáts József: *ÉS-kvartett Szeifert Natália *Az altató szerekről* című regényéről, *Élet és Irodalom*, 2018. március 9.*

⁸ „Gilda megvárta, amíg Teo komótosan besétál a házba, aztán becsukta maguk mögött az ajtót, arra gondolt, mennyi éve nem zárja már. Harminc? Hetven? A kulcsot mozdulatlan, zsíros por lepi, az ajtófélfába vert szögön függ harminc, negyven vagy száz éve” (399.).

PÁRBESZÉD A MÚLTAL

Deres Kornélia: Besúgó Rómeó, meglélt Yorick. Dokumentumszínház, újrajátzás és az archívumok felnyitása – Doma Petra: Az idegen vonzásában. Sadayakko, Matsui Sumako és Hanako: színésznők az interkulturális színház kontextusában

A Kronosz Kiadó Színháztudományi Kiskönyvtár sorozatában, P. Müller Péter szerkesztésében, évről évre olyan kutatások látnak napvilágot, melyek egyrészt hiánypótló szerepet töltenek be a magyar nyelvű színháztudományban, másrészt a színházzal kapcsolatos bevett fogalmaink újragondolásával, illetve a határterületek bevonásával nem csupán felpezsdítik a hazai tudományos diskurzust, hanem új megközelítésmódokat ajánlanak fel. Deres Kornélia és Doma Petra 2022-ben megjelent kötetei is ezt teszik. Témájukat tekintve látszólag nem is állhatna távolabb egymástól a két kutatás, ugyanakkor mindkét szerző, legyen szó éppen a kortárs dokumentumszínházról vagy a 20. század eleji japán színházról, a múltat tanulmányozva a jelenről, a jelen színházáról mesél.

A *Besúgó Rómeó, meglélt Yorick. Dokumentumszínház, újrajátzás és az archívumok felnyitása* című kötet Deres Kornélia második monográfiája, mely a múlttal való kapcsolatteremtés kortárs lehetőségeit kutatja a színházon innen és túl. A vizsgálat középpontjában olyan elméletek és színházi események állnak, melyek megkérdőjelezik a szöveges dokumentumok egyeduralmát a múlttal való párbeszéd megteremtésében és a testalapú gyakorlatokat helyezik előtérbe annak érdekében, hogy a résztvevők (előadók és nézők) újfajta, „élettelibb” kapcsolatot alakíthassanak ki a múlttal. A kötetben szereplő esettanulmányok Kelemen Kristóf, a Rimini Protokoll, a Természetes Vészek Kollektíva, a Wooster Group előadásairól, illetve a Dohány utcai lakásszínház örökségéről és az OSA három, az 1956-os forradalom emlékezetéhez fűződő eseményéről részletesen bemutatják, miképpen válhat a kapcsolatteremtés a múlttal közösségi eseménnyé, élménnyé.

Bár a kutatás elsősorban nem a néző emlékezésben betöltött szerepének a tanulmányozására irányul, minden egyes fejezetben előkerül vizsgálati szempontként, hogy a résztvevők hogyan járulnak hozzá a dokumentumok felelevenítéséhez, az archiválás gyakorlatához és az archívum építéséhez. Teszi mindezt Deres Kornélia azért is, mivel a példaként hozott előadások és események rendre kiemelik a múlt közösségekben való át- és megélésének tapasztalatát az emlékezés gyakorlatában. Ezáltal releváns és izgalmas olvasói stratégiává válhat annak nyomon követése, hogy az esettanulmányok során miképpen jut a szerző arra a következtetésre, hogy ha a múlttal élő és aktív kapcsolatot szeretnénk kialakítani, akkor az nem csupán szöveges doku-

Kronosz Kiadó
Pécs, 2022
268 oldal, 2800 Ft

mentumok olvasását kell, hogy jelentse, hanem közösségi eseményt is, melyhez a színház egyedülálló lehetőséget nyújt.

A kötet hat fejezete közül négyben megjelenik a Kádár-rendszer emlékezete és annak újragondolása, mely egyrészt a szerzőt idézve „lehetőséget ad egy speciálisan közép- és kelet-európai múltkép(zet)nek és annak performatív utóéletének szorosabb vizsgálatára” (16.), másrészt annak alátámasztásául is szolgál, hogyha nem történik meg közösségi szinten a műfeldolgozás, akkor a következő generáció továbbra is teherként cipelheti a hátán az örökséget, például a Kádár-korszak mérgező mentalitását, az elhallgatás és az elhallgattatás árthalmas gyakorlatát.

A kötet első, Kelemen Kristóf három előadását trilógiaként összefoglaló fejezete talá-
lóan a *Magyar múltak* címet kapta. A többes szám használata nem véletlen, tükrözi Kele-
men Kristóf rendezéseinek védjegyét, az előadásaiban megjelenő perspektívák sokszínű-
ségét. Emellett arra is utal, hogy – ellentétben a történelemmel – nem létezik egyetlen
emlékezet, hiszen ahogy Pierre Nora írja, „[a]z emlékezet maga az élet, melyet élő csoport-
ok hordoznak, s ekképpen folyamatos fejlődésben áll”,¹ vagyis ahány csoport, annyiféle
emlékezet létezik. Bár Deres Kornélia nem foglalkozik kifejezetten az emlékezet, illetve a
műfeldolgozó előadás fogalmával, azok szorosan kapcsolódnak a szerző kutatásához,
így röviden kitérek rájuk. Tompa Andrea azokat a színházi alkotásokat tekinti műfeldol-
gozó előadásoknak, melyek a múlt problematizálására, az ok-okozati viszonyok feltárásá-
ra, a múlt és a jelen kapcsolatának megértésére irányulnak.² Az ilyen típusú előadások
különböző nézőpontokat, múltértelmezéseket jelenítenek meg és ütköztetnek egymással.
Kiemelik az eltérő szempontok „egymásmellettiségét”, játékba hozásukkal pedig arra
késztetik a nézőt, hogy gondolják át vagy éppen újra saját viszonyulásukat, nézetüket.
A befogadót minden esetben aktivitásra sarkallják, hiszen egy előadás – ahogy Szabó At-
tila írja – „nem önmagában dolgozza fel a múltat, hanem a közösség, a néző, a befogadó
közreműködésével/által, akihez szól”.³ A műfeldolgozó előadások tehát a(z) assmanni)
dialogikus emlékezés stratégiáját alkalmazzák: a múltat több szempontrendszer bevonásá-
val szemlélik, felmutatják az emlékek ellentmondó sokféleségét és elfogadják azok egy-
másmellettiségét.⁴ Ezt teszük, ahogy azt Deres Kornélia kiemeli a könyvében, a *Miközben*
ezt a címet olvassák, mi magunkról beszélünk alkotói is, amikor felelevenítik az egykori félbe-
maradt színészvizsga szemtanúinak egymásnak ellentmondó visszaemlékezéseit, illetve
amikor az előadók elmesélik a saját színművészeti élményeiket, majd meghallgatják a
nézők tapasztalatait. Ennek következtében az előadás során/végén olyan fórum jöhet lét-
re, ahol a múlttal kapcsolatba lépve a jelen problémáiról alakulhat ki vita a jelenlévők
között. Kelemen Kristóf rendezése rendszerkritikus, a célja azonban nem egy tanulság
átadása, hanem a nézők cselekvésre ösztönzése – hívja fel a figyelmet Deres Kornélia.
A *Magyar akác* és a *Megfigyelők* nézője is – bár más-más mértékben és minőségben – ugyan-
úgy résztvevőjévé válik az előadásnak; a *Megfigyelők*ben pedig a múlt gyakorlatát a nézők
a saját bőrükön is megtapasztalhatják, amikor megfigyeltekké válnak Jankovics Péter ka-
raktere révén.

A második fejezet végkövetkeztetésére akár a kutatás kulcsmondataként is tekinthe-
tünk: „[a] múltat nem csak (f)elmondani lehet, de hozzákapcsolódni, el- és újrajátszani,

¹ Pierre Nora: Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája, K. Horváth Zsolt fordítása, *Aetas*, 1999/3.

² Tompa Andrea: Heldenplatz és Hősök tere. A műfeldolgozásról a kortárs magyar színházban, <http://szinhaz.net/2013/02/18/tompa-andrea-heldenplatz-es-hosok-tere/>

³ Szabó Attila: *Az emlékezet színpadai. Performatív műfeldolgozás Közép-Európában és a világszínházban*, Kronosz Kiadó, Pécs, 2019, 22.

⁴ Pandur Petra: *Az ötvenhatos forradalom színpadra állításai. 1956 színházi és drámairodalmi reprezentációi a rendszerváltás után*, Doktor értekezés, Pécs, 2020, 27–28.

sőt, belépni is” (93.). A fókuszban a Rimini Protokoll előadásai állnak, melyek újabb lehetőséget vázolnak fel a múlttal való párbeszédteremtésre, illetve felvetik a kutatás során következő kérdését, hogy mi számít dokumentumnak. Többek között Philip Auslander, Rebecca Schneider és Josephine Machon elméletére támaszkodva ad mélyreható elemzést a szerző, hogy a *Call Cutta* és a *Situation Rooms* című előadásokban a fizikai jelenlét és a mediatisált világ összekapcsolódása milyen új érzékelési és részvételi módokkal járul hozzá a dialogikus emlékezéshez, a múlt feldolgozásához.

A harmadik és negyedik fejezetben Deres Kornélia olyan újrarájátszásokat von vizsgálat alá, melyek „testalapú archiválási gyakorlatokként” (95.) olvashatók. A Természetes Vészek Kollektíva *Végtelenbe zárva*, illetve a Wooster Group *Hamlet* című előadásának elemzése során megkérdőjeleződik Erika Fischer-Lichte performativitáseméletének alaptézise, miszerint az előadás mulandó természeténél fogva nem maradhat fenn, hiszen ellenáll az archiválhatóság kritériumainak. Schneider nézeteit bemutató a szerző felhívja a figyelmet az emlékezés eltérő, különleges módozataira, például a múlt testen keresztül történő megidézésére, újraélésére, vagyis a színházi események rendhagyó módon zajló fennmaradására, dokumentálhatóságára. Míg a Wooster Group produkciójában csupán az előadók oldaláról elemzi a szerző a testalapú archiválási gyakorlatok folyamatát, addig a Természetes Vészek Kollektíva előadásainak tanulmányozása során mindezt a nézői oldalról is vizsgálja. A *Végtelenbe zárva* nézőjéről első felindulásból azt mondhatnánk, hogy végig passzív szerepben van, azonban Deres Kornélia rávilágít arra, hogy a közönség megfigyelői pozíciójában két cselekvő tekintettípus is tetten érhető: az államszocialista rezsim ellenőrző és az ebben a rendszerben élő/rettegő társadalom paranoid tekintete. Ennek következtében a néző a megfigyelő szerepébe lépve maga is feleleveníti a múltat.

A kötet utolsó két tanulmánya az archiválás (módszertani) gyakorlatára, illetve arra a kérdésre fókuszál, hogy egy kortárs archívum mihez kezd a dokumentumaival, hogyan szervezi azokat közösségi eseménnyé. Heike Romstól származik a gondoskodás archiválási gyakorlatának fogalma, melyet Roms annak érdekében hozott létre, hogy kitágítsa azok körét, akik bármilyen módon részt vesznek a megőrzés, a hagyományozás folyamatában. Deres Kornélia kiegészítésképpen pedig bevezeti – az államszocialista időszak, azon belül is a Dohány utcai lakásszínház örökségének tanulmányozása során – a gyanakvás archiválási gyakorlatának terminusát. Mindezzel a kutató felhívja a figyelmet arra a módszertani veszélyre és következtetésre, amivel kutatása során szembesült: arra, hogy az állambiztonsági dokumentumok (jelentések) elsősorban nem a megfigyelt eseményekről, hanem a hatóságok, a megfigyelők észlelés- és gondolkodásmódjáról szolgálnak információval. A gondoskodás archiválási gyakorlatai kapcsán pedig megjelenik kérdésként, hogy maguk a nézők és a résztvevők hogyan járulhatnak hozzá a múlt megőrzéséhez, például egy előadás vagy egy társulat történetének a fennmaradásához. Végezetül az OSA három eseménye kerül görcső alá, pozitív példaként említve, hogy egy kortárs archívum miképpen töltheti meg élettel a múltat, hogyan hozhat létre közösségi múltfeldolgozást.

Deres Kornélia kötete a gazdag elméleti háttér közérthető bemutatásának köszönhetően, illetve a hazai és világszínházi példák teljes körű, izgalmas elemzései révén mindazon művészek, kutatók és nézők számára érdekes és inspiráló

Kronosz Kiadó
Pécs, 2022
328 oldal, 3200 Ft

olvasmányul szolgálhat, akik a kortárs színház lehetőségeiről, új irányairól gondolkodnának és/vagy akiket a múltfeldolgozás, az emlékezés performatív gyakorlatai foglalkoztatnak.

Doma Petra első, doktori disszertációjából készült monográfiája, *Az idegen vonzásában. Sadayakko, Matsui Sumako és Hanako: színésznők az interkulturális színház kontextusában* című kötete több szempontból is újdonságot jelent a japán színház magyar nyelvű szakirodalmában.

A szerző a kutatása során az előadás-felvételek és fotók mellett különböző írásos dokumentumokra, kritikai visszhangokra, tudósításokra, a színésznőkkel készült interjúkra, illetve Matsui Sumako naplójára is támaszkodik, melyek kapcsán előkerül a korábban említett gondoskodás és gyanakvás archiválási gyakorlatának témaköre. Felmerül az a módszertani kérdés, hogy mire is támaszkodhat megbízható forrásként a kutató, amikor a kelet-ázsiai színházi hagyomány és a nyugati színház 19–20. század fordulóján bekövetkező találkozását kívánja leírni. Sadayakko és férje, Kawakami Otojiro például gyakran valótlán információkat osztottak meg az újságírókkal magukról és a társulatukról, így *gondoskodva* a saját maguk által felépített kép elterjedéséről és fennmaradásáról. A *Pesti Hírlap* egyik 1900-as lapszámában – hívja fel rá példaként a figyelmet Doma Petra (260.) – Sadayakko manipulált önéletrajza jelenik meg: a valóságban 29 éves színésznő magát 23 évesnek vallotta, mesélt a férje akkor még nem létező otthoni sikereiről, magát pedig a körülmények áldozataként mutatta be, mint aki kényszerűségből – és nem saját indíttatásból – vált színésznővé, és aratott rögvest sikert. A házaspár elterjesztette azt a hírt is, miszerint Viktória királynő megtekintette az egyik előadásukat és annyira el volt bűvölve Sadayakko fellépésétől, hogy személyesen írt levelet a császárnak, akit arra kért, törölje el a nők színpadi szereplését tiltó rendeletét. A szerző azonban rögvest rávilágít arra, hogy ezt Sadayakko és Kawakami elmondásán kívül semmi nem támasztja alá. Fontos, hogy ezek az anekdoták nem csupán az olvasói érdeklődés fenntartását szolgálják, hanem kiegészítik a szerző által bemutatott történelmi korszak leírását, illetve sokat elárulnak a kor japán nőképeiről is.

Doma Petra kötete azok számára is közérthető, akik nem mozognak otthonosan a japán kultúrában és történelemben, ami elsősorban a könyv átgondolt felépítésének köszönhető. A szerző elsőként azokat az interkulturális színházhoz kapcsolódó terminusokat tisztázza, melyek a későbbi fejezetben olvasható előadások elemzéséhez nyújtanak támpontot a kutató és az érdeklődő számára. A második fejezetben az olvasó betekintést nyer a japán történelem Meiji-korszakába. Érdekfeszítő és fontos része ez a könyvnek, mivel a szerző nem a száraz történelmi tényekre és eseményekre fókuszál, hanem az azokból kiolvasható társadalmi, politikai és kulturális folyamatokra, melyek közvetlen hatással bírtak a japán színházi műfajok kialakulására. Társadalmi és kultúrpolitikai beágyazottságában mutatja tehát be Doma a nó, a kabuki, a shinpa és a shingeki közti különbségeket és hasonlóságokat. A kutató remek döntéseként csak ezek után kerül sor egy-egy női nézőpontra, a könyv címében szereplő színésznők életútjain keresztül a japán és az európai, illetve az amerikai színház találkozásának vizsgálatára. A könyv utolsó fejezetében Sadayakko és Hanako budapesti fellépéseiről esik szó, mely már egy következő kutatási irány és téma bevezetéseként is olvasható.

Újdonságnak tekinthető a japán színháztörténet magyar nyelvű területén, hogy Doma Petra nem a férfi rendezők és színészek felől közelít a témához, hanem hangsúlyosan női perspektívából végzi el a kutatását. Teszi mindezt úgy, hogy közben a könyve nem csatlakozik kifejezetten a feminista irodalomhoz, elemzéseiből azonban kifejező képet kapunk a könyv címében szereplő színésznők identitása és a korszakban elvárt japán női ideál közötti feszültségről, a modern japán nő mintájának megszületéséről.

A kutatás másik fontos érdeme az interkulturális színház terminusának továbbgondolása. A *Fogalmi keretek, meghatározások* című fejezetben a szerző áttekinti azokat a fontos definíciós kísérleteket, melyek az évtizedek során az interkulturális színház meghatározására irányultak. Eleinte egy markánsan eltérő kultúra elemeinek a „sajátba”, a „nyugati-ba” való beemelését jelölte a fogalom, olvashatjuk Doma Petra könyvében, majd a kilencvenes években a különböző kultúrák egyenlő arányú megmutatására; egy, a kultúrák felletti/attól független közös színházi nyelv létrehozására helyeződött a hangsúly, mint például Barba, Grotowski vagy Brook munkáiban. A kétezres években „túlterheltté” váló terminust Patrice Pavis felszámolja, aki szerint már egyetlen globális színházról lenne célszerű beszélni, mivel az izolált kultúrák szinte mind eltűntek. Erika Fischer-Lichte pedig felveti azt a kérdést – emeli ki a szerző –, hogy valójában mennyire új keletű a színházban az 1980-as években felbukkanó jelenség, az interkulturalitás. A Fischer-Lichte által alkalmazott *Verflechtung* – a kutató által összefonódásként fordított – terminus Doma Petra interkulturális színház-értelmezésében is kulcsszerepet kap, sőt, definíciós kiindulóponttá válik. Doma értekezésében „az interkulturalitás az összefonódásra utal”, az interkulturális színház pedig olyan színházi előadásokat jelöl, „amelyekben felismerhetőek az adott kultúrák egyes elemei, de ezek nem olvadnak össze, csak kapcsolódnak egymáshoz” (56.). Ennek következtében azonban szinte minden előadás interkulturálisnak tekinthető, hiszen két vagy több kultúra összefonódásából jön létre. Megoldásképpen a kutató létrehoz két kiegészítő terminust: a *látens interkulturális színház* fogalmába olyan előadások tartoznak, melyeket a kor nézői autentikusnak és nem interkulturálisnak tekintettek, azaz nem vették észre (előzetes ismeret híján) az eltérő kultúrák összefonódását. A *manifest interkulturális színház* csoportjához azokat a produkciókat sorolja a szerző, amelyeket a befogadók is „több színházi kultúra közös játékának” látnak (57–58.). A későbbi fejezetekben, az előadások elemzése során két másik, a *preinterkulturális színház* és a *japanizáló előadás* fogalmát is rendszeresen használja a szerző, melyeket lehet, hogy érdemes lett volna inkább az első, elméleti fejezetben bővebben kifejteni annak érdekében, hogy az olvasó még véletlenül se zavarodjon össze az interkulturális színház szövevényes fogalmi háló-jában.

Érdekes és talán további szempontokkal szolgálhat a kutatás számára az *inkulturáció* fogalmának beemelése az interkulturális színház vizsgálatába: elsőre szokatlan javaslatnak tűnhet ez az elsősorban a vallástudomány területén használt fogalom, azonban hasonló kérdéseket boncolgat arról, hogy miképpen lehetséges „produktív párbeszédet” létrehozni különböző kultúrák között; hogy miként lehet a hozott kultúra sajátosságait elfogadtatni az új környezetben és mindeközben mennyire szükséges a befogadó kultúra sajátosságait a hozott „anyagba” beépíteni.

Az *idegen vonzásában* című könyv az elméleti megalapozottsága, a közérthetősége és az olvashatósága révén mindazoknak bátran ajánlható, akik előzetes ismeret nélkül merülnének el a japán színház történetében, illetve akiket az interkulturális színház elméleti kérdései izgatnak.

ZSOLNAY
KULTURÁLIS
NEGYES

Szállás a pécsi Zsolnay Kulturális Negyedben

PÉCS belvárosától 15 percnyi sétára,
csendes környezetben várja vendégeit a

Zsolnay Negyed Vendégháza

- klimatizált szobák
- kontinentális reggeli
- gyerekedvezmény
- csendes park szobrokkal és műemlék épületekkel
- Zsolnay kerámiákat bemutató kiállítások
- szállóvendégeinknek 20% kedvezmény a Zsolnay jegyből
- szállóvendégeinknek 10% kedvezmény a Zsolnay Shop porcelán kínálatából

Foglalás és recepció:
hétfő – vasárnap 08.00–18.00
Tel.: +36 72 500 390, +36 30 195 2095
E-mail: vendeghaz@zsn.hu
zsolnayvendeghaz.hu

PAPPAS
KULTURÁLIS NEGYES

KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS
MINISZTERIUM

ZSOLNAY
ÖRÖKSÉGVÉDELMI
NONPROFIT KFT.

PÉCS
A KULTÚRA
VÁROSA